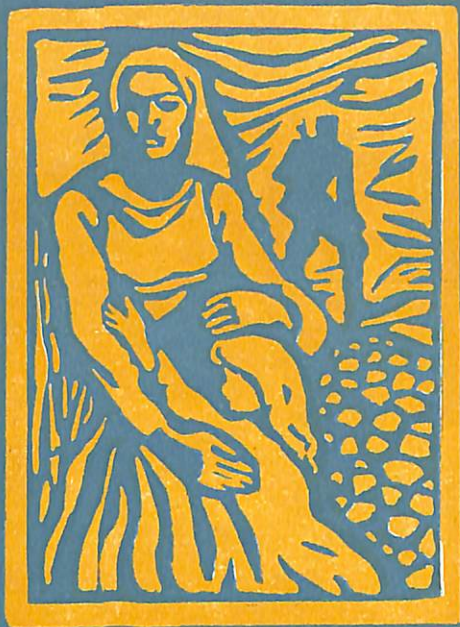

BIBLIOTEKA
SHTETIT

SH-32
H 63

Agim
Hila

TREGIME

**RRËFIMI
I NËNËS**

8 JH. 52

H 63

Agim Hila

1193

RRËFIMI I NËNËS

tregime

Forma 10x100/32 - Shprehje 2301-73

KOMBINATI POLIGRAFIK - Shtypshkronja e Re

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

RRËFIMI I NËNËS

Lajmi që vinte nga brezi i kufirit u përhap e mori dhenë. I huaji kishte shkelur vatanin dhe kërkoheshin burra të armatosur. Njerëzit nxitonin të alarmuar dhe nuk i zinte vendi.

— Po vjen dushmani të na pushtojë vatanin, moj korbani!... Do të na mbeten foshnjat jetime, moj të zezani!

— Pusho, moj leshprerë, mos tmerro fshatin!... Se mos është hera e parë që kërkon dushmani të na zërë vatanin tonë!...

Tellalli, i thatë e shtatkthyer si drapër, thërriste sa i hante në kokë me zërin e çjerrë:

— Prgatitni kalamanët për në guva!... Prgatitni kalamanët për në guva!...

Ndërsa kryeplaku, tok me aganë e ageshat po bëheshin gati të këmbenin flamurin, të kthenin gunën nga vinte era e të huajit.

Xhixhia lebetitej buzëplasar nga dëshpërimi dhe kishte filluar të rregullonte plaçkat për në shpellat e malit. Nëna nuk fliste. Ajo mundohej të pushonte vëllanë e vogël në djep, që qante, sikur ta kuptonte se ç'suferinë kishte sjellë ai lajm i kobshëm

i tellallit me kurrizin të dalë e me fytyrën të trembur. Kurrë nuk e kisha parë nënën aq të helmuar.

Në qiell u duk një re e zezë, në fillim si shtëllungë e vogël, po pastaj u shumua e zuri diellin, aq sa fshati u duk sikur u pushtua nga nata. Ne të vegjëlit kthyem sytë nga kupa e qiellit dhe filluam t'i luteshim resë së zezë si vetë perëndisë që të na e zbulonte «jorganin» e fukarase, po nëja, si për inatin tonë, shtoej e nxihej më shumë.

— Fati i fukarenjve!... — vazhdonte të ankohej Xhixhia. — Nuk pamë një ditë të bardhë ne të varfrit...

I zi si reja shkeli dhe babai në prag të derës. Ai s'ishte vetëm, erdhi me shokë. Tre burra ishin me të, të tre me vetullat rrudhur e me fytyrat të ngrysur.

Nëna i doli përpara babait dhe e vështroi si e dalldisur. Unë, nga nxitimi për t'u afruar pranë tij, u pengova nëpër këmbët e nënës, por ajo s'më shau, përkundrazi më ferkoi flokët. Vellai i vogël në djep qantë e çirrej si grifshë. Xhixhia po vështronte babanë me shpërgenjtë në duar si e ngrirë.

— Do të veni në mal — tha babai që nga pragu i derës pa i ngritur sytë. — Do erri e do gdhiji nëpër guva.

Xhixhia e pyeti duke psherëtitur thellë:

— Ç'e bëre mushkën, Veliko?

Babai s'foli, po preku me dorë një pushkë të gjatë që i varej deri afër kupës së gjurit. Pushka ishte e vjetër, po vende-vende fekste nga gjalpi me të cilin ishte lye më së miri. Në fillim babai e preku lehtë me dorë, pastaj e mbërtheu fort me pëllëmbën e trashur si thundër nga puna e rëndë.

— Ç'e bëre mushkën, Veliko!? — e pyeti prapë Xhixhia me zërin që i dridhej përbrenda, dhe unë vura re që asaj filluan t'i zverdheshin faqet e rreshkura nga hallet e shumta. Babai luajti nga vendi si të ishte një statujë mbi rrota dhe koskat e nofullave i kishte mbërthyer aq fort, sa thua se s'do nxirrite më tjetër fjalë nga goja. Megjithatë ai foli, foli me një zë të dhembshur, sa mua e nënës na u lagën sytë.

— E dhashë mushkën, Xhixhi!... — tha ai. — E dhashë Sivën për këtë armë që ma shihni varur në sup... Më pa në sy e varfra mushkë, kur ika dhe e lëshë në duart e tjetrit. M'u këput xhani, moj Xhixhi, se vamë një jetë të tërë me të. Ka punuar sa për shtatë në këtë prag ajo mushkë e shkretë... Po ja, e dhashë. E dhashë, se më duhej kjo copë hekur...

Unë e nëna mbetëm si të ngrira, duke vështruar Xhixhinë. Edhe të tre burrat me feste të bardha, që hiqnin çibucet pa folur, shikonin Xhixhinë me sytë plot dhembshuri. Me sa u duk fjalët e babait nuk i dhanë rast Xhixhisë të grindej me të. Ajo nuk u ndie fare, vetëm se nxori një copë leckë të lerosur nga brezi i leshtë dhe fshiu sytë e lagur.

— Ç'të bëja, Xhixhi! — vazhdoi babai me sy të ngulur në tokë si shigjeta të ndezura. — Do të vemi në luftë e lufta do armë. Po armë kush të fal, moj motër-xhani!...

As Xhixhia as ne të tjerët nuk po ndiheshim. Për një çast ra qetësia, një qetësi e nderur, që të ngacmon në tërë qenien. Në atë qetësi që ra, mua më vinte nga larg tringëllima e ziles së mushkës dhe hidhërimi që ndieja për mungesën e saj, më vinte të qaja me të madhe. Ato fjalë të babait ranë si plumb në

zemrën time të vogël, jo sikur të kishte ikur mushka, po një njeri i shtëpisë. E shkreta Sivë! Unë, që kur kisha njohur veten, ashtu e mbaja mend. Ishte si ato sheleget manare, që e lë në mes të pyllit vetëm filli e vjen e të gjen atje ku të jesh, sepse s'jeton dot pa dashurinë tonë.

Duke menduar për Sivën tonë, që tani e tutje nuk do ta kishim më, m'u kujtua një natë kur na pati humbur. Ishte një kohë kur armiqtë kishin sulmuar në kufijtë tanë edhe atëherë. Babanë s'e kishim në shpellë. E ndollëm sa e ndollëm Sivën, pastaj ia hoqëm fillin. Xhixhia na dha urdhër të mbështeteshim e të pulitnim pak sytë pranë zjarrit të ndezur mu në mes të shpellës. Nënë as gjumi e zinte, as pranë zjarrit nuk donte të afrohej. Vështrimi i saj tretej tute, nëpër errësirë, ku përziheshin zëra të frikshëm të shpezëve të natës. Nëna atëherë ishte shtatzënë me vëllanë e vogël dhe Xhixhia gati sa s'i hidhej ta merrte me forcë për krahu e ta ulte pranë zjarrit.

— Eja, moj, të thashë! — i bërtiti në një gast Xhixhia nënës dhe u ngrit nga vendi, duke mbajtur këllqet me duar nga një reumatizëm i vjetër. — Po je vetë e dyta, moj korbë! Ma ke barkun deri në grykë e s'të bën mirë gjithë kjo erë e ftohtë që fryn!

Nëna, as foli e as luajti nga vendi. Xhixhia i vajti pranë dhe i hodhi duart në supet e ngushta, po nuk arriti ta tërhiqte nga vetja, pasi përtej në shpatin e zhveshur të malit u dëgjua një ulërimë e tmerrshme, aq e tmerrshme sa na u rrëqeth trupi e u shtrënguam pranë njëra-tjetrës të lemerisura. Unë u pështolla në çitjanet e vjetra të Xhixhisë dhe para syve m'u shfaqën tërë ngjyrat e ylberit. S'e kuptoja në isha në ëndërr apo para një pamjeje të vërtetë! Lutesha me

vete që të isha në ëndërr, por nuk ishte ashtu. Para nesh vazhdonte të ndihej e tmerrshme ajo ulërimë, të cilën e dëgjonim çartë, po me sy nuk mundnim të diktonim asgjë në atë errësirë-pus të asaj nate. Tok me ulërimën u ndie një zhurmë e madhe, që vinte si gurgule e që binte poshtë shpatit të thepisur me egërsi. Unë u ngjeshja dhe më shumë pas çitjaneve të Xhixhisë dhe kushdo që të më shikonte ashtu, nuk do të më dallonte dot në isha unë vajza 10-vjeçare, apo gjymtyrët e trupit të saj të dobët e të gjatë si direk. Ç'që ai rrëmet që rrokulliste gurë më të poshtë malit e që na binte në vesh atë ulërimë të tmerrshme, më të llahtarshme se në përrallat e një plakut të fshatit tonë, i cili mbahej me emër për rrëfimet e tij të bukura?...

Me gjithë frikën e madhe mua nuk më hiqeshin nga mendja babai dhe mushka. «Ku mund të jetë vallë babai në këtë kiamet?! – pyesja me vete. – Po Siva ku mund të jetë?!»

Zëri i vrazhdë i Xhixhisë sikur na përmendi.

– Zi e madhe, mallkim i madh!... – tha ajo me dhëmbje dhe ofshau rëndë. – Dhe kjo kopë e babëzitur ujqish duhej! Ndjellin të ligën këta të mallkuar. Pthu! Na ngjethët mishtë, hëngërçi dhjamët e syrit! – i mallkoi ajo egërsirat.

Ujqër! Edhe ata kërkonin haje në këtë natë të zezë sterë. Nga fjalët e Xhixhisë kuptoja se vërtet zi më të madhe se kjo rrallëherë ishte dëgjuar në këto anët tona me tokë të varfër, që në verë digjej për një pikë ujë e dimrit mbulohej nga bora e madhe, që mezi shkrihej në maj.

Ne heshtnim të shqetësuara dhe mendja s'na hiqej nga babai e Siva. Kush mund ta dinte fatin e Si-

vës së shkretë! Të kishin rënë vallë ajo kope ujqish në gjurmë të saj? Mendonim se po të kishin rënë, me siguri që do ta kishin shqyer, do të ishin kenitur me mishin e saj e s'do ulërinin më me atë zë të kobshëm. Po kjo ishte veçse një shpresë, për t'i bërë qejfin vetes se edhe në mos kishin rënë ujqit në gjurmë të Sivës, me siguri që do të binin. A mund të ngopet babëzia e tyre e llahtarshme? Ulërima e tyre e gjerrë si e një ushtrie barbare që bie në pré tregonte qartë se ata gjuanin, kërkonin të shqyenin, qoftë dhe njëri-tjetrin, vetëm të shqyenin.

— Qajeni dhe Sivën! — tha nëna me zërin e dëshpëruar, që i dridhej sikur po fliste për vdekjen e sigurt të një të afërmi të shtëpisë dhe u afrua në mes të shpellës pranë zjarrit, i cili skuqte si sy qikllopi në errësirë. — E shkreta mushkë! Gjer sot e pati edhe ajo e mjerë!

— Lëre moj mushkën, po qaj hallin e burrit! — u nxe Xhixhia. — Ku do ta kalonte natën?... Mos të tha gjë?

— E ku di unë e zeza!... Në stane, më tha, po stanet kanë zbritur poshtë në fushë... Ç'të të them unë e yarfra, moj Xhixhil!...

Xhixhia s'foli. Ç'të thoshte? Babai, kur kishte ndër mend të shkonte diku që s'duhej ta dinim ne, nuk para tregonte, madje as Xhixhisë, që e mbante në këmbë të vëllait të vdekur. Vetëm kur mbërrinte në vend, na dërgonte lajm me ndonjë njeri që vinte në fshat.

Në mëngjes u çuam herët nga shtrojet, sa filloi të vagullonte dita. Të tria rrinim në heshtje me vështrim nga rruga që të çonte për në fshat. Ato mendime të rënda e ai meraku i natës që shkoi na mundonin më keq në shpirt. Tanimë s'e kishim mendjen fa-

re te Siva, por te babai. Sivën me siguri do ta kishin shqyer ujqit dhe prisnim që ndonjë nga të fshatit të na binte lart në mal nishanin që mund ta kishte gjetur rastësisht në ndonjë shkrep. Po ndodhi ndryshe, nga ç'mendonim ne. Kur filluan të cicëronin zogjtë e parë të mëngjesit, nëna doli në buzë të shpellës dhe se ç'e shtyu të vinte veshin për të dëgjuar diçka tjetër shpatit përballë. Unë shikoja se fytyra e saj sa vinte e zbardhej, derisa më në fund ishte gati të na hidhej e të na rrokte fort për qafe, vetëm se nuk e linte barku që i vinte deri afër gojës. Unë e Xhixhia dolëm me të shpejtë në buzë të shpellës dhe vumë re se malores së zhveshur me gurë po ngjitej Siva, duke ngritur kokën nga ne e duke hingëllitur, sikur edhe ajo po shprehte gëzimin e madh që më në fund na kishte gjetur ne, zotërit e saj. Nënës i qeshte fytyra e njollosur vende-vende nga barra. Unë fillova të përpiqja duart e hutuar nga ajo e papritur, ndërsa Xhixhia, edhe gëzonte, po dhe qortonte mushkën, që na kishte lënë në ankth tërë natën.

...Babanë e pritëm në ankth dy ditë të tëra. Të tretën ai na dërgoi lajm me një goban të ri, i cili vinte nga Qafa e Muzinës. Babai ishte hedhur në luftë bashkë me shokët kundër të huajit, që kishte sulmuar papandehur tokën tonë në kufi.

Po ja, sot babai kishte ardhur në shtëpi pa Sivën. Atë ai se ku e kishte këmbyer me një pushkë të gjatë që i binte deri poshtë në kupë të gjurit. Në vështrim të parë, po të krahasoje Sivën, gjithë atë bina, me një copë hekur, sado e kushtueshme që të ishte, të vinte inat, ç'është e vërteta. Të vinte që t'i ktheheshe babait e t'i këpusje pesëqind llafe, sepse ç'mund të bënim ne pa Sivën, e cila kishte mbartur

mbi shpinë të saj tërë hallet e fukarallëkut tonë, një jetë të tërë? Po nga fjalët që thoshte babai, kuptohej që Siva i dhembaj në shpirt njësoj si neve, sepse ishte ai që rropatej me të për të nxjerrë bukën e gojës. Po ja që paskish halle e halle. Siç kuptohej, ky halli i babait ishte më i madh, se ashtu kot nuk e bënte ai një gjë të tillë, të këmbente Sivën tonë të urtë e të fuqishme, me një armë të vjetër.

Unë e nëna po rrinim si të ngrira, vetëm Xhixhia këmbente ndonjë fjalë me babanë. Edhe të tre burrat rrinin pa folur. Dhembja jonë për mushkën u lexohej edhe atyre në sytë e thellë. Vëllai i vogël në djep s'donte t'ia dinte nga tundjet e djepit që i bënim me radhë, herë unë e herë nëna.

— Dëgjo, moj! — iu drejtua Xhixhia nënës, jepi gj, se na ngriti havadan të gjithëve...

Nëna u afrua te djepi, ra në gjunjë sikur do të falej dhe filloi t'i japë gj. Zëri i foshnjës nuk u dëgjua më dhe për një çast ra qetësia. Por ajo qetësi nuk vazhdoi gjatë, sepse në krye të lëmit tonë u dëgjua përsëri zëri i ngjirur i tellallit. Ca nga vetë lajmi që jepte e ca nga natyra e tij alarmante, ai dukej si një kufomë që përhapte kobin e vdekjes.

— Dreqi të mori! — iu drejtua babai me zë të rreptë. — Patakse fëmijët, more! Gremisu tutje, se e morëm vesh!...

Për një çast tellalli nuk u ndie. Kaloi pranë shtegut të avllisë dhe me nofullat që i dridheshin i tha diçka babait për vendim ku do takoheshin me ata që do të niseshin për në luftë. Babai e dëgjoji pa folur dhe pastaj, si iku tellalli, shkërmoqi një fletë duhami të tiharë në dorë. E pleksi me një copë kartë të bardhë dhe e ndezi.

Pas tellallit në shteg të avllisë ia behën dhe gjashtë burra të tjerë, që të gjashtë të armatosur me po ato lloj pushkësh të gjata e torba të leshta në supe, që me sa më thanë më prapa, ishin të mbushura me fishekë. Fishekë martine i quanin ata. Njëri prej atyre të gjashtëve nuk ishte nga fshati ynë, sepse fytyrën e tij nuk e kisha parë kurrë. Nga urdhrat e mësimet që jepte, dukej se ishte i madhi i tyre. E thoshnin Tafil. Ky Tafili kishte pamjen e një kreshniku dhe trimëria i lexohej në sytë që i shkrepnin.

— E dhe mushkën? — pyeti ai babanë dhe i hodhi dorën në sup me dashuri. Babai tundi kokën dhe uli sytë me dhembje.

— Mos u mërzit, khani i vëllait! — i tha me një zë njerëzor që të bënte për vete. — Mirë bëre... Vatanin dhemb mbi çdo gjë... Mos u mërzit vëlla, nesër të vjen mushka ime nga fshati. Nuk të lë shoqëria të të vuajnë për bukë njerëzit e shtëpisë...

Neve na u njomën sytë nga gëzimi që kishte prurë me vete ai kapedan zemërmirë, po prapëseprapë Siva jonë s'na hiqej nga mendja, paçka se të tjera halle na therrnin në zemër e me të tjera derte duheshin përcjellë ata që do të niseshin për në luftë.

S'pinë as nga një çibuk të plotë Tafili me shokë, kur në shteg ia behën dhe tre të tjerë, edhe këta të panjohur për mua.

— Këta janë të fundit që presim, — tha Tafili. — Të tjerët i gjejmë rrugës... Është koha për t'u nisur, o vëllezër.

Ne dolëm e i përcollëm deri në rrugën kryesore të fshatit. Deri atje nuk u dëgjua më as e qara e vëllait të vogël, sikur ta kuptonte edhe ai se nëna s'kishte nge ta gënjente me gji. Dukej sikur edhe ai e

kuptonte që dikë të zemrës po e nisnim larg në luftë, ndofta për të mos u kthyer më. Këtë fjalë, që të lëndonte zemrën, asnjë nuk e zinte në gojë, po nëpër mend gjithsecili nga ne e shkonte, veç vëllait të vogël, që s'dinte ç'ishte jeta. Ajo ishte një fjalë që mbulonte nënat e gratë e shkreta me të zeza tërë jetën. Sepse dihej që ata që niseshin për në luftë e kishin sakanin me vete nën kokë, tok me pushkën që e vinin në vend të jastëkut, kur pulitnin sytë në istikam pas përpjekjeve me armiqtë. Këtë të zezë fjalë e thoshte gjithnjë Xhixhia, sa herë që dëgjonin se kishte krisur lufta në kufi e kërkoheshin burra të armatosur.

E varfra Xhixhi! Nga të pamët e jashtëm dukej si një njeri pa shpirt, po për ne, që e njihnim mirë, s'kishte më të dashur e më shpirtbutë. Edhe kur të fliste me inat, prapë do gjente kohë të të hidhte dorën në sup e të të thoshte një fjalë të mirë, që të të lehtësonte në shpirt. Historia e jetës së saj i ngjante një rrëfimi nga më të trishtuarit, nga ato që tregonin të vjetrit e që gojë më gojë kishin marrë trajtë legjendash, legjenda vuajtjesh e mjerimesh. Po kjo e Xhixhisë ishte një legjendë e vërtetë, pa shtuar asgjë, që i kishte rënduar në kurriz një jetë të tërë. Ajo ishte gruaja e xhaxhait tim që kishte vdekur, shumë vjet më i madh nga babai dhe që, para se të vdiste, kryente edhe detyrën e të madhit të shtëpisë sonë. Si Xhixhia dhe xhaxhai ishin jetimë dhe, megjithëse në ato kohëra nuk para shfaqej dashuria, Xhixhia e kishte thënë troç. Na thoshte të gjithëve se xhaxhanë e kishte edhe burrë, edhe shok të dashur; ndërsa babanë tim, vëlla e kaluar vëllait. Ç'pyet se si ishte lidhur me shtëpinë tonë Xhixhia e shkretë.

të! Atë lidhje ajo e tregoi më mirë pasi na vdiq xhaxhai. Kush e mori vesh se si na vdiq xhaxha-ziu! I doli një kokërr nga brenda në grykë dhe nuk e mbushi muajin. Që atë ditë që kallëm xhaxhanë në dhë, fshatit Xhixhinë e pa me poture. Ashtu e mbajta mend unë tërë jetën Xhixhinë, me poture, nuk i veshi kurrrë njëherë në njerëz rrobat grarishte. Që atëherë, tërë dashurinë e saj e hodhi tek në! Ajo ishte e vetme, pasi në jetën e shkurtër bashkëshortore me xhaxhanë nuk u lindi asnjë fëmijë. E bëri të shtërt jeta tëovarfrën grua, po shpirtin e saj të dhembshur të njëlhim vetëm me që hanim në një çanak me të bukë e shëllirë e rrallëherë ndonjë gjellë të mirë.

Kur arritëm të rruga kryesore të fshatit, i pari që hapi muhabetin e ndarjes ishte Tafil. Sikur ta dinte, ai më parë i drejtua nga Xhixhi, nga bashkëshortori i tij. — Të na falni, moj motër, — i tha dhe e mori në qafë. E di që u bien hallë e brënga shumë me këtë ikje. Po ashtu na e do puna, o Xhixhi! S'lihet i huaji të na shkelë pragjet e shtëpive. S'na zë vend bukac në bark me të huajt brenda sinoreve tonë. Na bëhet haram qumështi i nënave. Apo jo, o vëllezër? Të tërë burrat tundën kokën të menduar dhe kaptuar shtëllufigat e duhanit të fortë poshtë.

Nëna ime shikonte babanë drejt në sy gjithë merak. Unë atëherë isha e vogël dhe nuk mund ta merrja me mend, po ku kishte dhëmbje më të madhe se ajo e nënës, e cila mund të mbetej e ve që në atë moshë aq të re? Edhe babai e vështronte drejt në sy, po vështrimi i tij ndryshonte. Me atë vështrim ai mendohej t'i jepte kurajo e shpresë, se së shpejti do të kthehej e do ta gëzonin bashkë tërë jetën. Po nëna nuk bindej kollaj me atë që kërkonin të thoshnin

sytë e babait dhe gati sa s'po përlotej, po të mos isha unë pranë.

— Iknë, — tha Xhixhia me zërin që i dridhej nga dëshpërimi, — dhe mos harroni të na dërgoni haber. U presim, o vëllezër, u presim me liri të vatanit. Në penxhere do t'i gdhijmë netët me merakun që na lini mu këtu, në zemër.

Kapedan Tafili u mundua të buzëqeshte, po dhe mbjen e fortë nuk e fshihte dot ajo buzëqeshje e sinqertë. Edhe ai kishte shtëpi, njerëz e katandi. Edhe ai ishte ndarë me fëmijët e të afërmit dhe ç'është ai që nuk i dhemb mishi kur ia presin me thikë?!...

Ai u takua me të gjithë dhe u nis për rrugë i pari. Pas tij, të tjerët me radhë dhe në fund mbeti babai. Xhixhia iu hodh dhe e puthi në të dy faqet me sy të mjegulluar nga lotët e nxehtë, që i binte dhembja e ndarjes. Pastaj i erdhi radha nënës. Ajo iu afrua pranë, shumë pranë, dhe i tha me një zë të dridhur:

— Ruaje veten!... Do të na zhuritësh zemrat përjetë!...

Babai u mundua të buzëqeshte dhe e kapi nga duart.

— Përqafoje! — i foli Xhixhia nënës. S'është aq turp i madh sa thonë, moj korbë... Burrin tënd e ke, babanë e fëmijëve. Përqafoje, të thashë!...

Nëna e përqafoi babanë dhe qëndruan ashtu të përqaftuar për një çast.

Pas gjysmë ore ata humbën tej qafës dhe në vend të zërit të tyre dëgjuam përsëri të bërtiturën e njohur të tellallit, me kurrizin e dalë e fytyrën si të meitit.

— Pushka top iu bëftë! — uroi Xhixhia duke vështruar andej nga ikën babai me shokë, — dhe për

dushmanin edhe dhëu u ndeztë zjarr dhe e përvëloftël — mallkoi ajo me gjithë shpirt.

Pastaj u ngritëm dhe ikëm të gjithë, u futëm në shpellat e malit që kishim mbi krye.

2.

Në kufi luftohej. Armiku nuk mundi të bënte këmbë këtej kufirit. Ne u ulëm përsëri në fshat.

Shkonin ditë e netë me ato ethet e merakut e unë shpesh dilja në rrugën kryesore të fshatit, duke numëruar zogjtë e malit, që venin e vinin, kaptonin qafa e male. Më pushtonte dëshira e madhe për të fluturuar tok me ta, t'i vija babait pranë në llogoret e luftës... Po ajo ishte vetëm një dëshirë feminare, e paarritshme, që tretej me dhembje të thellë në zemrën time të vogël.

Rrija e ndillja zogjtë, po zogjtë s'e kishin mendjen tek unë. Ata cicërinin të trembur nga era e ftohtë e dimrit të egër, që po afrohej si një ushtri në zallamahi të madhe.

Kishte raste që prapa kurrizit ndieja zërin e Xhixhisë, e cila i kishte dëgjuar një për një ligjërimet e mia me zogjtë e pyllit për fatin e babait që ndodhej në luftë.

— Do të vijë babai, si s'do të vijë?!... — më thoshte me zërin e butë e të dhembshur. — Si të mos vijë, moj bija ime! Po ne s'i kemi bërë keq njeriu, tërë jetën... Po ja, sa t'u përsheshin mirë hundët atyre qenave të huaj që i ka marrë «malli» për trojet tona...

Unë bindesha e mbushesha me shpresë. Fluturoja nga gëzimi, kur mendoja se babai luftonte për va-

tanin dhe një ditë ai do të kthehej e do ta kishim pranë vetes, atje tek hauri ynë i rrethuar me pjergulla e kumbulla të egra. Bashkë me mua dukej sikur bindej edhe nëna, së cilës, që atë ditë që iku babai, dhembja nuk iu hoq kurrë nga sytë. Që atë ditë sytë e saj nuk i pashë kurrë pa rrathë të zinj. E pra ata sy të vrrarë, që më shikonin me dhembje, ma hiqnin atë pak shpresë që më ndiznin në gjak fjalët ngushëlluese të Xhixhisë. Dhe përsëri unë dilja të bisedoja me zogjtë e malit...

Një ditë, pa u afruar mirë darka, qielli u mbush me re të zeza dhe nuk zgjati shumë e ia dha shiu. Pas shiut koha u ftoh shumë dhe nëna me Xhixhinë bënë fjalë për borën që me siguri do të kishte mbuluar malet: Ja, po vinte dhe dimri. Mirë neve, se s'na gjente gjë atje në haur, po babanë dhe shokë i kishim përjashta. Ç'bënin vallë?! Luftonin? Edhe në atë kiamet luftonin? «Po si nuk luftojnë, moj bijë? — më thoshte zëri i Xhixhisë. — Ku pyet lufta për shi, e borë, moj e zezë e nënës!...»

Megjithatë, zemra ime e vogël, i pranonte të tëra vetëm ata të na ktheheshin nëpër vatra e të na gëzonin. Të ktheheshin me vatan të mbrojtur nga kuçedra e huaj.

Atë natë, deri vonë, bashkë me nënën e Xhixhinë edhe mua nuk më zuri gjumi. Sepse na ishte mbushur mendja se do të vinte ndonjë nga kufiri të na binte lajme. Mund të ishte dhe lajm i keq, po mua më thoshte zemra vetëm për mirë dhe atë mirësi unë, me hamendjen time, e krahasoja me një lule të bukur që çel papritur mu në prag të derës.

Nëna mblidhte lëmshet e gjalmit në prehër, ndërsa Xhixhia ngiste zjarrin, që po fikej, me duart

e gjata e të thara si çengelë. Shiu përjashta filloi përsëri të qëllonte me tërbim pullazet e lidhura me baltë e plloça shtufi. Një zhurmë e vogël në rrugë dhe ne ngrehnim veshët me një shpresë të zjarrtë. Arsyeya e asaj shprese ishte ardhja e një çobani nga brezi i kufirit. Thoshnin se ishte në rrugë e sipër. Këtë e kishte marrë vesh Xhixhia nga disa gra në krua, tek mbushte ujë. Se kush ishte ai çoban, asnjera nga gratë nuk dinte gjë, po dinin se ishte nga fshati fqinj. Ishte kush ishte, s'kishte shumë rëndësi, mjaft që vinte nga brezi i kufirit, ku luftonin me të huajt babai me shokë.

Ashtu pranë zjarrit rrinim si të ngrira. Edhe e donim edhe s'e donim të vinte. S'dihej ç'sillte me vete, gëzim apo kob. Duhej sjellë dhe e keqja në mend, se ishte luftë e lufta i ka të gjitha me vete. Kur sillnim nëpër mend të keqen, na dridhej zemra po përsëri kishim dëshirë që çobani të vinte, të na sillte lajme të mira.

Dhe vërtet, e patëm një që na erdhi atë natë. Ishte një mik i dashur i shtëpisë sonë. Këmbët e tij në fillim i ngatërruam me pikat e mëdha të shiut të dendur, që rrihnin fort tabanin e tokës. Po ato hapja pastaj u ndien të forta dhe ne dolëm të tria në prag të haurit si të hutuara. Kush po na vinte, ç'habere na sillte?!

— Për të mira, o qiell, të bëj rixha! — bëri një lutje Xhixhia me duart lart nga qielli i errët dhe pas saj po atë punë bëri dhe nëna pa folur. Unë u mundova se mos shpoja errësirën me sytë e mi, të shikoja kush po vinte, po më kot. Vetëm këmbët e atij që po afrohej mundja të dalloja. Ato bënë një zhurmë të çuditshme, një zhurmë metalike, që mbytej pastaj në baltën e rrugës.

— Shquan gjë, moj bijë? — m'u drejtua mua Xhixhia dhe përsëri ngriti kokën nga qielli e tha:

— Kjo natë e zezë pus na marrtë të ligat!...

Unë bëra dhe disa hapa drejt shtegut të avllisë me një thes në kokë, si llabane, për t'u mbrojtur nga shiu i dendur. Prapa më ndoqën nëna me Xhixhinë. Errësira s'të lejonte të shikoje sado pak nëpër të, për kiamet!... Po ja dhe miku ynë i dashur i asaj nate!... Mua më shkrepëtitën sytë dhe thirra e gëzuar me sa kisha në kokë:

— Siva!

E shkreta mushkë! S'e kishte harruar dashurinë tonë dhe kishte marrë udhën që nga larg për të na gëzuar zemrat. Sa u afrua tek ne, hingëlliu e përma-llur. Unë iu hodha në qafë dhe e putha me dashuri në hundët që i nxirrnin avull të nxehtë nga të vrapuarit. Nëna me Xhixhinë filluan ta lëmonin nga shpatullat e vithet e lagura, ndërsa ajo nuk ndihej fare, vetëm hingëllinte ngadalë, e kënaqur që ishte përsëri në atë derë, ku kishte mbartur një jetë të tërë barrët e rënda të fukarallëkut e të dashurisë njerëzore.

Edhe kur e futëm brenda në qilar e i hodhëm bar për të ngrënë, ne ndenjëm një copë herë të gjatë me të.

— Zonjë e nënës! — e përkëdhelte Xhixhia me dashuri dhe e fërkonte në koskën e hundës. — Krahu i shtëpisë... — Dhe ne s'të harruam, po dhe ti, ama, s'na harrove, të pastë Xhixhia...

Mushka hante bar e na vështronte me sytë e xhamtë, sikur miratonte në heshtje tërë atë gëzim të asaj nate dimri. Me të në qilar ne ndenjëm deri afër mëngjesit. Kur ikëm ne për në haur ajo nuk hingëlliti, por ngriti kokën nga bari dhe na shoqëroi me

vështrim derisa dolëm jashtë. Kur dolëm në, shiu kishte pushuar, po frynte një erë e ftohtë që të përçellonte veshët e faqet. Ramë të flinim, po gjumi nuk na zinte. Dhe, meqë s'na zinte, filluam të llafosnim për mushkën dhe besnikërinë e saj ndaj shtëpisë sonë.

— Nesër do ta nisim tek të zotët me ndonjë që ka rrugën poshtë, — tha nëna. — Dhe atë, më siguri, kanë dalë dhe e kërkojnë...

Gjumi na zuri shumë vonë.

— Të mira paçim, se keq s'i kemi bërë njeriu! — tha Xhixhia në fund të muhabetit të asaj nate dhe na dha urdhër të pulitnim sytë e lodhur. Më ato fjalë të bardha të zemrës së Xhixhisë më zuri gjumi i ëmbël, pa ëndrra të liga e pa andralla.

Po ajo qetësi e këndshme nuk zgjati shumë, se të nesërmen më zgjoi lajmi i zi që më helmoi për tërë jetën time. Kur ngrita unë kokën nga rrobat, 7-8 gra kishin rrethuar nënën e gjorë që griste faqet e derdhte lot të hidhur pa zë nga sytë e futur thellë. Unë u ngrita në këmbë e trembur dhe u nisa drejt saj, por dy gra më morën e më nxorrën jashtë, nga hauri, duke më shtrënguar në gjoks me fjalë të mira. Por unë s'doja t'u bindesha, doja t'u ikja nga duart e të vija më vrap tek nëna, që griste faqet e tretura nga hidhërimi i atij lajmi të zi. Vetëm Xhixhia mundi të më mbante në vend.

— Atje rri! — më bërtiti ajo dhe i mbërtheu fort buzët me njëra-tjetrën. Po kur pa që unë u stepa pa bërë gëk nga zëri i saj, i rreptë, m'u afrua pranë dhe më mori në qafë me dhembje e dashuri. — Mbetë jetime, o bijë e nënës!... — më tha dhe lotët e hidhur si kokrra breshëri ia mbuluan faqet e rrëshkura.

— O fati i bonjakëve të shkretëtë! Pse na e përzieve bukën e misërt me helmin e lotëve! Ç'të bëme

ne që e kemi zemrën të llagartë si ujët e pastër të burimit!...

Lotët e hidhur vazhdonin t'i binin të nxehtë në faqet e fishkura e në pëqi. Ai djali me rroba të leshta që pruri lajmin e hidhur të vrësjes së babait, u afrua pranë dhe i hodhi Xhixhisë dorën në sup. E vështroi me dhembje në fytyrën e trëtur dhe priti që edhe Xhixhia ta vështronte në sy. Dhe vërtet, Xhixhia e mbloshi shpejt veten. Pas pak, sytë e saj të sertë duke shih sikur s'kishin derdhur asnjë pikë lot.

— Më ndiej, djalo! — tha ajo me zë të dredhur.
— Po helmi është helm... Më thuaj, si u vra?...

— Ashtu si vriten trimat, nëno... E mori plumbi mu afër fundit të betejës. Ç'zemër që kishte! Në luftë njihet mirë zemra e burrit, nëno!... U ndodh i rrethuar. Shtatë frymë shtriu përdhé, pra e vranë...

Xhixhia e dëgjonte dhe sytë sikur i lëshonin çika. Afshi i lotëve iu tha fare. Edhe unë s'u ndjeva më. U afrova dhe mbështeta kokën në rrobat e shajakta të shokut të babait. Më vinte mirë të rrija atje, të ndieja në frymëmarrje atë erë të rrobave të tij. Më dukej sikur ajo erë kishte lidhje me babanë tim, që kishte mbetur përjetë në brez të kufirit. Edhe ai sikur e kuptonte dëshirën time dhe filloi të më fërkonte lëshrat me dashurinë e dhembur të një njeriu të mirë.

— Velikoja i motrës! — tha pas pak Xhixhia dhe mbështeti kokën në supin e lartë të çobanit të ri. — Qenka vrarë tamam siç vriten burrat... Të lumtë ajo gojë, djalo! — iu drejtua pas pak çobanit, — se kur vritet burri tamam si burrë, i ka lezet kënga e jokuja... Hajde të hyjmë brenda.

Ajo e mori çobanin e ri për dore dhe u nis e para. Pas tyre u nisa dhe unë, pa e hequr kokën nga

paltoja e leshtë e shokut të babait. Po, ende pa u futur ne brenda, ia behën grá e burra të tjerë nga të fshatit. Në sytë e tyre sillej shqetësimi, një shqetësim i natyrshëm për vdekjen e parakohshme të një njeriu të dhembshur. Në ata sy dukej mirë bota e tyre shpirtërore, një botë e rrahur me halle e derte të shumta. Ata sy të ngushëllonin dhe, pa fjalë, tregonin një bujari të pafundme prej njerëzish që dinë ç'është vuajtja e që dinë ta thonë me vend fjalën nga zemra për të të lehtësuar dhembjen e plagës.

Ne ndenjëm e i pritëm derisa hynë në oborr. Në krye të tyre vinte xha Fetahu, një nga më pleqtë e fshatit me feste të bardhë ulur mbi ballin e rru-dhur.

— Kështu qe thënë, Xhixhi! — tha ai me zë të pakët, por të sigurt. — Ç'të bësh, lufta trimat merr... Po është i dhembur vatani, moj motër. Po nuk e mbrojti fukaraja, kush do ta mbrojë? Këta derrá agallarë lëpihen pas të huajit e janë gati ta shesin vatan-ziun për pesë carba të qelbura... Mos u dogëndisni, moj motër, pranë e kini tërë fshatin. Edhe mushka e Tafilit është nisur për këtu me djalin e tij...

Mua më ndritën sytë. M'u kujtua Tafili, ai burrë që i qeshte nuri, edhe pse shkonte në luftë. Mushkën që ai na premtoi atë ditën e nisjes për në luftë po e sillte djali i tij. Me siguri Tafili ishte atje në kufi me shokët. Ku rrinte ai pa ardhur, po të ishte këtu!

— Zemrën e mirë paçi përherë! — tha Xhixhia duke u kthyer nga xha Fetahu. — Duhej dhe kjo. U bë kurban i vatanit, Velikoja, o njerëz...

— Të gjithë ulën kokat me një mendim të gjatë. Pastaj Xhixhia priu përpara dhe të tjerët e ndoqën

prapa me xha Fetahun në krye. Unë nuk iu ndava shokut të babait me rroba të leshta.

Kur Xhixhia bëri të hynte brenda, nëna doli te dera. Ajo i kishte ndaluar lotët, po sytë i kishte të buhavitur e të skuqur nga dhembja.

— Preji lotët! — i tha Xhixhia me një zë të prerë dhe bëri me dorë nga ata që vinin prapa. — Miqtë e shokët nuk duan kujë për ata që bien si trimat... Hallall e pastë gjirin e nënës!

Nëna mbeti si e ngrirë në prag të derës dhe kurajoja e atyre njerëzve të thjeshtë, që e vështronin në sy, iu ravijëzua sakaq në fytyrën e vrarë. E mblo-dhi veten dhe u bëri vend njerëzve në konakun e shtruar me një qilim të vjetër.

Pas pak u dëgjuan që larg tri krisma pushkësh me një interval të rregullt. Të gjithë, burra e gra, dolën në avlli, pa u ulur mirë, dhe hodhën vështrimet lart, tek qafa që ndante fshatin tonë me fshatin fqinj në brez të kufirit. Ishte Tafili me shokë. Ata *po sillnin* babanë e vrarë e tok me të dhe fitoren *mbi armiqtë* e huaj. Nga cepi i avllisë, ai djali i ri që pruri lajmin e vrasjes së babait qëlloi tri herë radhazi me martinën e tij të vietër. Menjëherë ajri përreth u prish nga era e barutit të djegur.

— Të lumtë ajo dorë, o djalë! — thirri Xhixhia papritmas dhe ia shtrëngoi armën me duart e ashpra tërë koska. — Kishte nevoië kjo dera jonë e varfër për një pritje të tillë. Hallall zemra e njerëzve të mirë të këtij trualli, o Veliko xhani!

Ne shikonim ata që po afroheshin me Tafilin në krye, ndërsa avllia jonë, sapo vinte e mbushej me njerëz të tjerë nga fshati e krahina...

3.

Tregon e psherëtin thellë nëna ime. Thinjat e bardha, që i kanë mbuluar flokët e rrallë, sikur ia lezetojnë edhe më shumë rrëfimin e saj të bukur për jetën.

Rrimë pranë njëri-tjetrit e nuk ngopemi duke u parë sy ndër sy. Ajo me dashurinë e nënës së vuajtur nga ato vite të trishtueshme e unë me dashurinë e birit, që jetën e saj të hidhur të atyre viteve e vë në zemrën time të re e të gëzuar për të mos e harruar kurrë, tërë jetën.

Ajo thur triko të leshtë pranë sobës së ngrohtë e unë mundohem të përshkruaj në letër rrëfimin e saj. Rrallëherë ajo trazon zjarrin e sobës dhe ndonjë tufë shkëndijash ngrihen lart si kujtime të zjarra. Pastaj ajo ngre kokën nga puna e dorës dhe më flet me zë të butë:

— U lodhe, bir?...

Unë i buzëqesh pa e ngritur kokën nga letra e bardhë. Një dëshirë e zjarrtë më vlon në kraharor, më pushton të tërim, më hyn në çdo qelizë të gjakut e më shumëfishon forcat. Rrëfimit të nënës dua t'i jap atë bukuri që i takon.

... dhe po shprehte me një shprehje të fortë të këmbës...

... dhe po shprehte me një shprehje të fortë të këmbës...

... dhe po shprehte me një shprehje të fortë të këmbës...

Kishte përdunuar dielli e po mugeshin majat e maleve nga ana e Këndërvicës. Çeta e vogël e Bilbilinjve po bënte disarorë që po luftonte dhe rreth e rrotull ndihej vetëm era e barutit të djegur. Nga rruga vinin e vinin pa mbarim forca të reja të ushtrisë së armikut e gjylja e rëndë e kumbarasë të shkulte nga vendi. Kapedan Shakoja, ashtu siç ishte, një në djersë, ndaloi prapa një qafë guri të prerë si shpatë e mprehtë dhe i mbloodhi djemtë rreth vetës. Poshtë këmbëve të tyre dëgjoheshin të shara në gjuhë të huaj dhe rrokullimat e gurëve që ishin lëshuar teposhtë shpatit nga luftëtarët e çetës. Kapedani hodhi sytë mbi zaptijet dhe foli nga djemtë:

— Vetëm një fjalë kam... Një fjalë dhe pastaj të fluturojmë e të çajmë retë...

Të dymbëdhjetë trimat dëgjonin e dihatnin rëndë nga gjokset, që gati po ua çanin xhamadanet e shajakta.

— Tani nuk e kanë fjalën pushkët, po vini duart te jataganët, — vazhdoi kapedani, duke fshirë djersën në tëmthat e futura nga pleqëria. — Mund të bitem në pritë, o djemtë e mi. E kanë rrethuar vendin

në të katër anët. Vetëm një shteg kemi. Po dhe ai nuk është dhe aq i sigurt...

— Të fluturojmë, xha Shako. Dhe në është zënë shtegu, do të luftojmë e do ta çajmë. E në rënçim, hallall na qoftë gjiri i nënave!...

— Po... — foli kapedani i menduar. — Vetëm, më dëgjoni pak. Njëri prej nesh do të qëndrojë këtu. Në rënçim ne, ai duhet të shpëtojë.

— Mos e thuaj atë fjalë, xha Shako!

— Ta zëmë se ramë në pritë...

— Do të luftojmë.

— Po s'i dihet, more djalë, luftë është. Përderisa jemi në luftë, edhe mund të vritemi... Mustë!

Musta... Më i vogli i çetës së Bilbilenjve. Të shtatëmbëdhjetë vjetët ende s'i kishte mbushur e në faqet e njoma, të vrara nga stuhitë, sapo i kishte mbirë qimja e burrërisë si bar i njomë në lulëzim e sipër. Ai e njohu veten në mal, në prita e gjëmime kundër të huajit dhe i dukej se po rritej e po burrërohej para këhe...

— Mustë! — thirri përsëri kapedani. Djaloshi iu afrua, pa ia hequr sytë e mëdhenj.

— Ti duhet të rrih këtu, — tha i vëndosur plakku. — Që tani duhet të ndahesh nga ne. Do ta gdhësh natën në këto shpella. Nesër, që pa gdhirë do të biesh poshtë në han të Subashit. Do të mbledhësh tërë një-rëzit e krahinës. E, në rënçim ne, ti e di mirë se ç'amanete lëmë... Të tjerë do të nxjerrë populli, po ti duhet të mbetesh nga çeta jonë. T'u prish atyre që do të të marrin në luftë...

Musta kroji kokën në shenjë padurimi dhe në fund foli prerë:

— Unë nuk ndahem nga ju... Të vdesim bashkë, babush... Unë maleve me armë në dorë e njoha ve-

ten. Tok i ndamë gëzimet e hidhërimet. Si të ndahem e të rri vetëm në guva? Të vdesim bashkë, babush. Të betohem s'më rëndet vdekja, vetëm këtë mos ma bëj...

Edhe kapedani plak e vinte re mirë atë dëshirë të zjarrtë të djaloshit, po puna e donte që urdhri i tij të shkonte doemos në vend.

— Jo, Mustë! — nguli këmbë ai. — Do të bëhet kështu si them, unë, se kështu e do e mira e luftës sonë. A s'kemi dalë për këtë luftë, o djema?

Të gjithë shikuan plakun në sy dhe miratuan pa folur. Sytë e tyre thoshin se duhej zbatuar urdhri i kapedanit, por njëkohësisht ata sy thoshin se duhej nxituar, duhej zënë shtegu me çdo kusht, që prej andej të çanin rrethimin e të fluturonin si era lart, në honet e leqet e Këndërvicës. Plaku këtë e kuptonte mirë, po ja që edhe Musta duhej ta kuptonte, se bënte vaki që mund të vriteshin në përpjekje e pse t'i mbetej peng në zemër për ato që i thoshte kapedani. Po pastaj ai i dha karar punës dhe u ngrit në këmbë.

— Pa mendohu dhe një herë, babush... — tha përsëri Musta, po kapedani s'kishte ndër mend të luante nga ajo që kishte thënë.

— Mos kthe fjalë, djalë i babushit! — i tha. — Afrohu të të puth në ballë. S'dihet, luftë është...

Musta picërroi sytë e lagur nga dhembja. E kuptonte se s'kishte më vend për kundërshtim. Gjithshka kishte marrë formë të prerë. Atë e thoshin më së miri jo vetëm sytë e thellë e të menduar të kapedan Shakos, po dhe të shokëve të tjerë të çetës, që prisnin urdhrin e tij për nisje. Tërë jetën asnjë nga Bilbilenjta nuk e kishte kundërshtuar urdhrin e kapedanit. Urdhri i tij ishte ligj për të gjithë, sepse ai asnjë-

herë nuk kishte urdhëruar për të plaçkitur, po për të luftuar armiqtë, që kishin zaptuar fshatrat e dorin të pushtonin dhe malet. Po malet s'i jepnin kollaj xha Shakoja me trimat!... Ndaj urdhrin e tij nuk e kishin diskutuar asnjëherë djemtë e çetës së tij të vogël.

— Hajde pra, kështu siç thamë! — tha kapedani dhe dha urdhër për nisje. — Nuk do të na tresë dheu kurrë, djemtë e mi, pa e parë këtë të shkretë tokë të lirë. Rrofshin kundërshtarët e zaptijeve!...

Kjo ishte fjala e tij e fundit, dhe pas saj ndarja. Të njëmbëdhjetë trimat rrëshqitën pas tij si hije shpellë, me jataganë zhveshur. Era nga të vrapuarit ua tundte tallaganët e gjerë si re të bardha.

Musta i ndoqi me sy, derisa ranë poshtë njëri pas tjetrit. Pas pak ata nuk u dukën më. Shikoi rreth e rrotull. Shpella ku do të kalonte natën kishte vetëm një vrimë të vogël, që në pamje të parë të krijonte përshtypjen se vetëm ndonjë egërsirë mund të strehohej në të, po për Mustën, që e njihte mirë, ishte ndryshe. Po të futeshe brenda, ajo i ngjante një katombi me nëndhesa të shumta, të cilat kishin një hyrje e një dalje të sigurt, po që mund t'i gjeje vetëm në goftë se kishe hyrë disa herë në të.

Djaloshi u ul në buzë të shpellës dhe shtrëngoi fort në dorë jataganin e shkurtër që mbante në brez. Ndihej i vetmuar. Zemra e tij e re rrihte me rrëmbim për ata të çetës, që tashmë po futeshin një nga një në shteg pa u diktuar. Ashtu, duke ndenjur me vështrim andej nga shtegu, filloi të mendonte... Hallet e vendit e kishin bërë burrë e trim të zotin. I kujtohej dita e parë që u bashkua përgjithnjë me çetën. Po zbriste për në fshat. Në rrugë takoi xha Zenelin,

një plak me nofulla të futura, i cili po ngarkonte go-
marin me dru...

— E si venë ajo njerëzi, o xha Zenel? — pyeti
Musta dhe e ndihmoi të rregullonte barrën e druve.
— Dëgjuaam se ranë prapë zaptijet e turkut.

— E si të vemi, o Mustë djali. Si guri në rroku-
llimë, aq!... Plaku gulçoi dhe iu afrua pranë.

— Shpresën e vataneve tona, denbabaden e ke-
mi pasur te pushka. Rrofshin ata djemtë e Shako
Bilbilit! I dolën për zot truallit të varfër. Po ti, je
bashkuar me ta?

— Përgjithnjë akoma jo... Rritu dhe ca, më tho-
të baba Shakoja, je akoma i vogël.

— Po, mbase mirë e ka.

— Si mirë e ka! Përderisa mbaj pushkë...

Ndërkohë, në krye të fshatit u dëgjua një zalla-
mahi e madhe dhe, pas pak, disa të shtëna pushkësh
me interval të çrregullt. Musta ktheu kokën. Pesë
zaptije, me pushkë të gjata sa një boj njeriu, ndiqnin
një djalë të ri për ta vrarë. Musta, e njohu menjëherë
nga të ecurit. Ishte çobani që kishte zbritur nga ma-
li i Çipinit. Prej disa ditësh kishte dërguar fjalë se
donte të bashkohej me çetën e Bilbilenjve. Në çetë
e kishin pritur, po ai s'ishte dukur ende. Në fshat
thoshin, se kishte një hak për të marrë te një bim-
bash turk dhe prej kohësh e përgjonte për ta vrarë.
Po ja çobanin tek e kishte përpara. E ndiqnin zapti-
jet këmba-këmbës. Mos vallë e kishin diktuar pla-
nin e tij karshi bimbashit?...

— Ik, xha Zenel, — i tha plakut Musta. — Ik ti,
ik!...

— Kujdes, djalë, se janë pesë!

— Le të jenë dhe njëqind. Do t'ua krip barkun
me barut të zi.

Ndërkohë ngriti ngrehësin e martinës dhe u hodh me vrap, ikep më kep, deri sipër në krye të fshatit. U doli nga sipër zaptijeve dhe qëlloi mbi të parin. Kishte qëlluar në shenjë. U dëgjua britma e tij e dëshpëruar. Ndërkohë, katër të tjerët kthyen kokat prapa të trembur. Filluan të qëllonin, ashtu në tym, sepse trupin e djaloshit nuk e diktonin dot. Përsëri u dëgjua krisma e martinës së tij nga një pozicion i ri dhe ndërkohë një tjetër zaptije ishte shtrirë përdhe pa jetë... Po nga fshati dolën të tjerë ushtarë të armikut dhe Musta rrëshqiti si hije në krahun tjetër, ku nuk i shkonte kujt ndër mend. Pushkët e zaptijeve u dëgjuan gati një orë, po Musta e kuptonte se ata qëllonin në tym, vetëm për të kallur frikë.

Por për çobanin e ri nga mali i Çipinit nuk mori vesh gjë. Ku humbi, vallë? Mos e kishin kapur? Jo, mund ta kishin vrarë, po rob ai s'kafej kurrë. E njihte mirë zemrën e tij.

Në darkë, vonë, me martinën e fshehur nën gunë, ai zbriti poshtë në fshat. Filloi të kërkonte e të pyeste për çobanin. Po nuk pati nevojë të pyeste shumë për të. Nën një rrap të madh ai pa të mbledhur shumë njerëz nga të fshatit me kokë ulur, që dikë kishin vënë në mes. U afrua dhe u bashkua edhe ai me ta. Në mes të njerëzve qëndronte shtrirë çobani nga mali i Çipinit me gjoksin të përgjakur. Pushka e gjatë i kishte mbetur e mbushur në dorë. Mustës iu mblodh një komb në grykë. U ul mbi të dhe i preku me dorë rrobat e përgjakura. Njëri nga burrat, pa folur, i vuri dorën në krah dhe e ngriti në këmbë.

— Ç'ti bësh, Mustë! — i tha me vetulla të shtrënguara në rrashtën e trashë të kockës së ballit. — Luf-

ta i ka këto halle... Djalë trim ishte. Luaneshë nënë e kishte pjellë. Ia hoqi kokën bimbashit të turkut mu në mes të sejmenëve që e ruanin...

— La nusen të re fare, i shuari!... — tha një plakë e vjetër që nuk kishte asnjë dhëmballë në gojë. — S'kishte tamam dy muaj që ishte martuar.

— Do t'ia marrim hakun! — shfryu me mlllef Musta dhe shtrëngoi armën e vjetër. — Armiku do t'i paguajë shtrenjtë djemtë e popullit.

Të nesërmen, Musta u bashkua përgjithnjë me çetën, paçka se ende s'i kishte mbushur tamam të pesëmbëdhjetë vjetët. Që atë ditë kapedan Shakoja nuk i tha më se ende ishte i vogël për t'u bashkuar përgjithnjë me çetën. Ai tashmë ishte pjesëtari më i vogël, po trim e burrë. Burrë i pjekur para kohe në prita e sulme kundër armikut...

Ashtu, duke menduar, sytë i ishin errësuar. Ho-dhi vështrimin poshtë. Aty për aty i lindi një mendim vetëtimthi. Po sikur t'i tërhiqte forcat e armikut nga vetja? Do të qëllonte dy-tre herë me martinën e tij... Me siguri, gjithë forcat e armikut do të grumbulloheshin me ngut andej nga do të vinin krismat. Ai, ndërkohë do të binte poshtë shkëmb më shkëmb e brinjë më brinjë, deri në han të Subashit. Kështu, me siguri nuk do rrezikoheshin kapedan Shakoja me trimat. Mund të vritej vetëm ai, po të tjerët do të shpëtonin dhe do t'i ngjiteshin lart malit të Çipinit për të realizuar atë taktikën e zgjuar popullore të kapedanit plak... Po urdhri i tij ishte ndryshe. Ai duhej zbatuar një më një, se asnjëherë në jetën e Bilbilenjve nuk kishte mbetur pa zbatuar...

Mori frymë thellë dhe instinktivisht doli në krye të brinjës së gurtë. Që andej dukeshin mirë edhe zaptijet që po i binin kryq e tërthor shpatit të malit,

edhe shtegu i pazbuluar, nga pritej të dilte kapedan Shakoja me trimat. Aty për aty vështrimi i tij u ndez prush pas një pllaje të vogël me dushk të prerë, ku lëvizte dikush vjedhurazi si një nëpërkë e përvëluar për ujë nën fletët e dendura. U mbështet pas një guri të gjatë me kep dhe vuri martinën në sy. Në shënjestrën e hollë brisk të armës, ai dalloi gjithshka përtej në brinjë dhe zemra iu drodh nga zemërimi. Kush ishte ai që lëvrinte nëpër dushk me gjuhën e tharë nga vapa?... Një kallauz nga fshatrat përtej fushës, që i njihte me pëllëmbë ato vende, që e dinte mirë, me hyrje e me dalje, të vetmin shteg nga i cili do t'i shpëtonin rrethimit të dymbëdhjetë njerëzit e tij. Ai lëvrinte e herë pas here fshinte ballin e dërsirë me tallaganin e gjerë të këmishës, duke bërë me dorë një shenjë prej spiuni andej nga shtegu i vetëm në të cilin po futeshin kapedani me trimat. Nga pas e ndiqnin një tabor me zaptije që shikonin rrotull me habi e frikë.

«Ah, në të lënça gjallë, gjarpër!...», shfryu me vete Musta dhe shtrëngoi në faqe tabanin e ftohtë të martinës sa i kërciti nofulla. Ai duhej vrarë patjetër. Vërtet do ta zbulonte vetën, po do të shpëtonte shokët. Spiuni duhej bërë të hante dhe, se e njihte mirë atë shteg luftar, që me sa kuptohej nga të treguarit me dorë, atje e kishte synë. Po urdhri i kapedanit? Me siguri kapedani, po të ishte atje, do ta kishte anuluar urdhrin e dhënë... Zemra e re e djaloshit flokëdrudhë ziente e gjëmonte nëpër deje.

Dhe gishti i tij u kthye si drapër e tërhoqi rreptë këmbëzën e shkrepjes. U dëgjua një krismë e thatë dhe pas saj, ulërima e çjerrë e kallauzit, që u ngrit e ra në mes të dushqeve si ka i therur. Djalo-shi hoqi syrin nga shënjestra. Ai kishte rënë përmbys

pa jetë, ndërsa grumbulli i zaptijeve u shpërndanë me frikë, duke vështruar lart mbi çkërka për të dalluar se nga vinte ajo krismë e thatë martine që kishte qëlluar aq bukur mbi kallauzin e tyre. Ata filluan të qëllonin, ashtu në tym, sepse në fakt trupin e djaloshit e dalluan vetëm kur ai u hodh si shqiponjë majë një kepi për të zënë istikam më të sigurt. Nga ana e përtejme, martinës së tij iu përgjigjën dymbëdhjetë të tjera të kapedan Shakos me trimat. Rreth e rreth pritës ushtria e madhe e taborëve turq shtohet si mizë lisi. Nga larg ai ndiente zërin e kapedanit, që i jepte kurajo e këshilla, po zhurma e madhe e pushkëve nuk e linte të merrte vesh. Arrinte të kuptonte se kishte filluar një luftë e rreptë dhe se njerëzit e tij po fluturonin si era për të dalë nga shtegu duke goditur armikun në shpinë. Djali i qeshi fytyra e përzhitur nga baruti. Mbushi martinën e vjetër dhe e vuri në sy. Qëlloi mbi të parin që i printe hordhisë së madhe të zaptijeve. Turma ndali në vend. «Ua shtriva të parin tuaj përdhe, — tha me vete djaloshi dhe fshiu djersët që i kishin mbushur ballin e bukur mbuluar me flokë të dendur drudhe. — Ku vini, u shofshi! Këtu vetëm dhitë e egra hipin...» Po për një çast pushuan të shtënat dhe djali e kuptoi se diçka po luhej. Filloi të vrasë mendjen. Priti në heshtje disa çaste, po përsëri pushkë nuk u ndien. As lëvizje njerëzish. Thua të ishin kthyer, ta kishin lënë me aq zaptijet e turkut? Ah, jo... I njihte mirë ata. Ku humbi, vallë, tërë ajo mizë lisi? Diçka po luhej. Dhe kjo ishte pabesia. Ai bëri disa hapa përpara dhe nxori kryet prapa një shkëmbi të thepisur. Ja tek ishin! Kolona e tyre rrëshqiste qetas si gjar-pri nën fletë, që kërkon të gjejë rastin për të kafshuar Djaloshi qeshi hidhur dhe shtrëngoi nofullat.

U mat të qëllonte mbi të parin. Pastaj u kujtua për diçka. I vuri shpatullat e shëndosha gurit të lartë që kishte përpara si mburojë dhe pas pak ai u shkëput, duke u thërmuar rrëpirës së thellë në qindra copa. Turma e zaptijeve u shpërnda e lemerisur, duke sharë me dëshpërim në gjuhë të vet.

Pas pak, nga ana e përtejme, u dëgjua sokëllima e rreptë e kapedanit plak dhe krismat e pushkëve të atyre që kishin çarë rrethimin. Djalit i qeshi fytyra e hequr. U mbështet pas gurit tjetër dhe e shtyu poshtë me forcë. Pastaj ngriti martinën dhe qëlloi. Qëlloi dhe thirri nga kapedan Shakoja me sa fuqi që pati:

— Fora, kapedan! Fora, babush!...

Po fjala i mbeti në mes e buzëqeshja i ngriu në fytyrë. Një plumb i kishte zhuritur gjoksin. U mbështet pas kepit të gurtë si mburoje dhe tërhoqi me tërë fuqinë që i kishte mbetur këmbëzën e shkrepjes së martinës. Pas krismës së saj dëgjoi thirrjet e shqetësuarra të kapedan Shakos nga ana e përtejme, kur vuri re se zëri i tij qe prerë në mes. Thirrjet e njerëzve të tij i vinin në vesh të forta, të qarta, tok me krismat e dendura të pushkëve që qëllonin rreptë mbi zaptijet. Ato thirrje të dashura e ato krisma të njohura për veshët e tij e përkundën deri në minutën e fundit. Nga e prera e kepit të gurtë hodhi dhe një herë sytë e mjegulluar përtej, nga vinin zërat e njerëzve të çetës, dhe mezi mundi të fliste me një zë të dridhur, të shuar:

— Fora kapedaaa...

Ashtu, me buzëqeshjen e ngrirë në fytyrë mbeti si një statujë e gdhendur në shkëmb... Musta i vogël që ende s'ishte rritur tamam.

Përrenjtë, që vareshin me zhurmë, dukej sikur këndonin një elegji të bukur, një këngë zemre, që

do ta ruante vendi brez pas brezi. Elegjinë e zemrave të popullit për Bilbilin më të ri, që mbeti si shqiponjë në malet e Labërisë për lirinë e trojeve e të vatanit:

N'ato ckerkat e Çipinit
Ra i vogli i Bilbilit
Hallall qumështi i gjirit...

SHPATA E PAL MANESHIT

Një burrë me syze e me çantë në dorë zbriti nga autobusi dhe u afrua te një grumbull me kooperative që vilnin qershitë.

— Punë e mbarë, o njerëz të mirë! — tha ai dhe vuri dorën në ballë kundër diellit. — Mund të më thoni, nga bie rruga për në shtëpinë e Memë Sadrisë?...

Kooperativistët hipur majë qershive ndaluan për një çast punën dhe kthyen kokën nga i panjohuri, që kërkonte adresën e njerit prej bashkëfshatarëve të tyre. Përse mund t'i hynte në punë Mema këtij njeriu?... Mema ishte një plak, tashmë në vitet e fundit të jetës së tij...

Një mesoburrë me mustaqe të zbardhura pjesërisht, zbriti nga qershia dhe iu afrua pranë të panjohurit, duke fshirë duart me njëra-tjetrën. U përsëndet me të dhe e ftoi të uleshin e të pinin nga një cigare duhan nën hijet e freskëta të qershive.

— Nuk kam kohë, — tha i panjohuri me dorë në zemër. — Sa të takohem me Memën dhe do të kthej prapë lart. Nuk kam kohë...

— Të të pyes, prej nga vjen kështu, or dasha-mir?

I panjohuri qeshi me të folurën karakteristike krahinore të kooperativistit, i cili, që në bisedën e parë dukej se ishte njeri hokatar.

— Vij nga qyteti, — tha pa e shuar buzëqeshjen nga fytyra.

— Po ç'e mirë të paska sjellë këtu te ne?... Mos je mik, ja dashamir i Memës?...

— Jo, vij me punë. Dhe Memën dua ta takoj për një punë...

Tjetri mbeti disi i habitur prej fjalëve të tij. «Për çfarë mund t'i shërbejë Mema, që tashmë mezi del në rrugë me shkop?...» Megjithatë, ai e pa të udhës të mos e pyeste më tej. Kushedi ç'punë mund të kishte me të, se më kot nuk e merr njeriu gjithë atë goxha rrugë.

— Epo, meqë s'paske kohë, or mik, hajde se po të përcjell deri në atë shtegun atje poshtë. Prej atje duket mirë shtëpia e Memës. Me siguri që në shtëpi do ta gjesh...

— Po ti kot mundohesh, — tha i panjohuri. — Më trego prej këtu ku jemi, pse të të heq nga puna...

— Hajde, hajde, — tha tjetri, — i arrij shokët unë. Hajde, bëjmë këtëj poshtë...

Poshtë rruga binte nën ca plepa të lartë përbri sinoreve e arave të mbjella, ku ndihej cicërima e korit të mëllenjave të fshehura nëpër ferra e gjerdhe të prishura. Në një farë vendi ata të dy i dhanë dorën njëri-tjetrit dhe u ndanë. I panjohuri ktheu kokën nga kooperativistët, të cilët vazhdonin ta ndiqnin me sy të habitur dhe mendoi me vete: «Kushedi ç'më pandehin. Ku mund ta marrin ata me mend se për ç'punë kam ardhur deri këtu?...»

U nis poshtë rrugës. Prej andej shtëpia e Memës dukej fare mirë dhe nuk mbante më tepër se

nja 20 minuta. Rrugës sillte nëpër mend bisedën që do të bënte. Me siguri Memë Sadria do të habitej kur t'i vinte në shtëpi dhe qeshi me vete. Vërtet e çuditshme ishte ardhja e tij në këtë fshat. Dikë tjetër mund ta sillte puna për problemet e bujqësisë, një tjetër për problemet e kulturës, e ndonjë tjetër një çështje miqësie. Ndërsa ardhja e tij midis këtyre njerëzve të malësisë ishte disi e çuditshme. Ai kërkonte një send të vjetër, fare të zakonshëm në pamje të jashtme, pa asnjë vlerë përdorimi, që rrinte varur në një gardh pranë shtëpisë së Memës e që s'i binte njeriut në sy. Ajo ishte një shpatë e vjetër e një njeriu, emrin dhe historinë e të cilit banorët e kësaj krahine, nga më i vjetri e deri te më i ri, e njihnin të gjithë.

Mënyrën se si ishte zbuluar ajo shpatë e vjetër atij ia kishte treguar një djalë nga fshatrat e kësaj krahine, i cili vazhdonte për histori-gjeografi në universitet, një ditë tek pinin kafe në bar-bufe. Midis ngjarjesh të ndryshme ai i kishte treguar edhe historinë e asaj shpate...

Ajo ishte gjetur fare rastësisht. E kishin zbuluar bujqit e kooperativës tek punonin tokën, ndërsa i biri i Memës, Sela, e kishte hedhur në Gardhin e avllisë së tij për të luajtur me të kalamajtë. E pra, për atë shpatë, ai studenti nga kjo krahinë fliste me shumë siguri, nga vetë fakti se mbi të dukeshin mirë ca iniciale, megjithëse të prishura nga ndryshku vende-vende. Këto iniciale tregonin se ajo shpatë ishte e Pal Maneshit, një kryekapedan i njohur i kësaj ane. Gojë pas goje, deri tek brezi më i ri, shpata e Pal Maneshit ishte mbajtur e ruajtur nga brezitë e një fisi të këtij fshati. I fundit që e kishte mbajtur nga ajo brezni ishte një farë Lam Suka. Lamit,

sipas të thënave të sigurta, bajraktari i krahinës i kishte dërguar njerëz dhe i pat kërkuar shpatën. Lami nuk ia kishte dhënë. Atëherë bajraktari ia kishte marrë me forcë shpatën e ia kishte dhënë të birit të vetëm me porosi që të bëhej trim si Pal Maneshi. Po s'ndodhi ashtu si deshi bajraktari.

— Trimin s'e bën shpata, po zemra, — i kishte thënë një fshatar në rrugë bajraktarit dhe ai, i xhinndosur, sa vajti në shtëpi e hodhi poshtë shpatën. Që atëherë ajo ishte në dhé. Kishin kërkuar njerëz të muzeumeve, por nuk e kishin gjetur dot. Megjithatë, ata shpresonin se një ditë do ta gjenin, nga vetë fakti se ajo kishte inicialet e emrit të tij të gdhendura mbi të. Kjo e vërtetë kishte ardhur si legjendë brez pas brezi, se njeri me sy nuk e kishte parë. Po ja, ai studenti vendas nga ky fshat e kishte pikasur dhe pikërisht nga ato inicialet të gdhendura në të në gjuhën latine. Megjithatë, edhe ai vetë nuk ishte aq i sigurt, ndaj e kishte takuar arkeologun dhe i kishte treguar një për një me hollësi...

Memë Sadrinë e gjeti në kopshtin e pemëve, duke rralluar degët e një hardhie të kokolepsur me një shtrat të gjerë hekuri. Sa e pa të panjohurin, Mema ngriti kokën dhe e shikoi me habi nga koka në këmbë.

— Tungjatjeta! — përshëndeti i panjohuri. — Ju jeni Memë Sadria?

— Po, — tha plaku dhe nxitoi të dilte nga kopshti për t'i shërbyer të panjohurit me ç'kërkonte. — Urdhëroni, hyjmë brenda në shtëpi...

— Jo, — tha i panjohuri, — më mirë rrimë këtu në hije. Një punë jo shumë të madhe kam me ty, dajë...

— Të madhe, të vogël, hyjmë brenda, pimë nga

një kafe sipas zakonit, pastaj i mbarojmë dhe ato punët e tjera për të cilat ke ardhur.

I panjohuri u bind dhe e ndoqi mbrapa.

— Bujrum, mirëse erdhe! — bëri zakonin Mema te dera e shtëpisë dhe i dha përsëri dorën e mplakur me koskë të fortë e me damarë. I panjohuri buzëqeshi çiltër me atë që plaku u qëndronte fanatik atyre zakoneve të mira për raste të tilla. Akoma pa hyrë mirë në derë, para tyre doli një plakë me bulçinj të futur e tërë rrudha të thella.

— Kjo është plaka ime! — tha Mema. — Djemtë e nusët s'i kemi këtu. Janë në punë të kooperativës.

— E, si venë prodhimet, dajë Mema? — u fut në muhabet të shtruar i panjohuri, sikur të njihej prej kohësh me të. — Kooperativë e re kjo juaja.

— E re, e re, po prodhimet s'i kemi të këqija. Punojnë këta të rinjtë e sotëm. Edhe ne të varfrit punonim boll në kohën tonë, po ç'e do, se puna jonë shkonte për dhjamë qeni. Lodhu e mos nxirr gjë. S'bënim dot hair e prokopi, sikur edhe prej dege lisi t'i kishim shpatullat... Ç'pyet, kohë qeni!...

Tjetri dëgjonte dhe miratonte me kokë i kënaqur nga kuvendi që po bënte plaku. Pas pak, plaka e Memës pruri dy kafe në një tabaka të madhe.

— Epo, — ia bëri Mema dhe ngriti lart filxhanin e kafesë, — të lumshin këmbët e qofsh i gëzuar, or mik!

— Të gëzuar dhe ju! — iu përgjigj tjetri, duke qeshur. Atë kohë iu dukën një palë dhëmbë të mbajtura pastër.

Pas pak muhabeti u rrotullua atje ku e deshte ai që vinte nga qyteti.

— O Memë Sadria, — tha ai pas pak me një ton të shtruar, — ju, me siguri keni dëgjuar për histori-

në e Pal Maneshit, që ka qenë trim me nam në këto anët tuaja!...

Plaku ngriti kokën dhe e shikoi tjetrin me dy sy që në çast u dukën sikur i nxorën çika kur dëgjoi atë emër nga goja e tij. Ata sy tregonin qartë se diçka e largët po heroike lidhej ngushtë me atë emër legjendar dhe bëmat e tij. Ata sy të mjegulluar nga vitet filluan të lëvrinin me shpejtësi në zgavrat e thelluara nga pleqëria.

— Ç'të shpuri të Pal Maneshi, more djalë!? — tha plaku dhe luajti nga vendi. — Trim mbi trimat ka qenë, ç'pyet! I shpejtë si vetëtima. Çdo shkëmb e brinjë këtu flet për trimëritë e tij. Thonë se dhe shpatën s'e kishte si të të tjerëve. S'e ngrinin dot dy burra të zot...

I panjohuri dëgjonte dhe i vinte mirë që historia e Palit dhe e shpatës së tij, që ai kërkonte, ishin të gjalla në njerëzit e kësaj ane, katragjyshët e të cilëve dikur Palin e kishin pasur prijësin e tyre me emër.

Memë Sadria ndezi llullën, të cilën kishte kohë që e kishte mbushur dhe e mbante në dorë.

— Eh, kohëra të lashta, mor bir, — vazhdoi më tej — po ç'na i kujtove sot në këtë sofër bëmat e Palit?

I panjohuri qeshi i kënaqur dhe i hodhi dorën në sup.

— Sepse më duhet shpata e tij, — tha ai pa e hequr atë buzëqeshjen nga fytyra. — Për këtë kam ardhur gjer këtu e të jam bërë sot mik shtëpie.

— S'po marr vesh... — foli plaku me një farë hutimi, — apo mos më bënë veshët mua...

— Jo, jo... — vazhdoi tjetri i qetë. — Veshët ta dëgjuan tamam... Unë, që thua ti dajë Mema, vij nga

muzeumi. Merrem me këto historitë e vjetra, si kjo që më tregove ti sot për Pal Maneshin.

— Aha... Kërkon t'i shkruash këto gjëra. Mirë boll, besa!...

— Këto, po e po, por më duhet dhe një gjë tjetër, shpata e Palit.

Plaku qeshi me gesëndi.

— Se mos më kërkosh dhe vetë Palin!...

Tjetri u ul dhe më rrafsh në muhabet

— Ty të duket çudi, dajë... Pali, vërtet ka vdekur, po shpata e tij është. Bile mund të jetë këtu në shtëpinë tënde... Mos të të vijë çudi.

Plaka e Memës luajti nga vendi.

— Pa shih, pa shih! — tha Mema gati me vete.
— Vetëm në qoftë se ka fluturuar dhe ka rënë këtu në prag të avllisë simel!...

— S'ka fluturuar, dajë, jo, po e ka ruajtur toka dhe e ka nxjerrë tamam kur duhej... Pastaj njëri nga të shtëpisë sate e ka marrë dhe e ka vënë diku këtu afër...

— Luaj more vendit!

— Është e vërtetë, dajë Mema. Shpata është këtu te ti, po s'dihet nëse është shpata e Palit, apo ndonjë tjetër. Këtë do ta shohim tani bashkë. Prandaj kam ardhur tek ti. Shpata e Palit ka emrin e të zotit me vete.

— Heu!...

— Ku e keni atë copë hekur të ndryshkur që dikur e keni vënë mbi gardh të avllisë?

— Hekur?... Jashtë... Atje tek thua ti... A thua?!

— Po, dajë Mema. Ajo mund të jetë shpata e Pal Maneshit. Ai që më ka treguar për të ka parë dhe gërma sipër saj. Mos u çudit, hajde dalim ta shohim.

Këmi kohë që po e kërkojmë. Ta çojmë atje në muzeum, që ta shikojnë tërë njerëzit.

— Heu! Po më duket si ëndërr, more bir! — tundi kokën Memë Sadria dhe e ndoqi mbrapa. Të dy ndaluan para gardhit, buzë një përroi të vogël. Mbi gardh rrinte varur hekuri i rëndë, i ngrënë keq nga ndryshku. Megjithatë i ruante tamam tiparet e një shpate të hershme. Nëpunësi i muzeumit nxitoi dhe e mori me të dy duart. E vuri para syve që i ndrisnin nga emocioni. E kaloi dy-tri herë nëpër duar, duke e vështruar me ngulm. Forma e saj ishte e zakonshme, nuk dallonte aspak nga shpatat e tjera, vetëm se vinte pak më e gjatë e më e gjerë në teh. Nëpunësi i muzeumit filloi të kërkonte nëpër ndryshkun e trashë. Sytë i rrëshqitën me shpejtësi në të gjitha pjesët e saj. Dhe ja... Në teh të saj dukeshin mirë iniciallet, që megjithëse gdhendur thellë, ndryshku i kishte ngrënë vende-vende. Po ato që kishin mbetur ishin plotësisht të mjaftueshme për të zbuluar të vërtetën.

— Kjo është, dajë Mema... — tha ai me buzët që i qeshnin vetvetiu prej gëzimit. — Kjo, tamam, për besë! Shpata e Pal Maneshit!

Ai filloi t'i pastrojë ndryshkun me shumë kujdes. Në çast i lindi mendimi që para se të largohet nga shtëpia e Memës, t'ia tregonte tërë fshatit atë shpatë të lavdishme, të cilën e kishte mbajtur një trim i kësaj ane, e që kishte rënë me të në dorë për lirinë e trojeve të veta.

Ai e kalonte shpatën nëpër duar si ustai veglën e punës, ndërsa Mema tundte kokën me habi pa folur.

— Tani na duhet ta sigurojmë, — tha i kënaqur nëpunësi i muzeumit. — Me siguri që do t'ju ndodhet ndonjë thes i zakonshëm.

— Heu, bre! — bëri Mema, pa e pasur mendjen tek ajo që tha tjetri. — E paskam pasur mu në strehë të shtëpisë, more mik!...

— Më duhet të largohem, dajë Mema. Sonte më duhet të jem lart. Besoj se do t'ju gjendet ndonjë copë thes...

— Lëre, more thesin, se të jap pesë e jo një, po hajde të hyjmë brenda. Sot je mik në shtëpinë time. Të hamë një copë bukë me atë që na ndodhet. Si mund të largohesh kaq shpejt! Pa do të vijë njerëzit e shtëpisë nga puna, pa do të vijë rinia, pa do të vijë tërë fshati... Ti duhet t'u flasësh për këtë shpatë. Ku ka më mirë se sa t'u flasësh ti, që je nisur kastile për këtë punë gjer këtu? Ta marrin vesh njerëzit... Për kokë të fëmijëve, më duket se është ngritur Pal Maneshi nga varri!... Si mund të largohesh ti kështu!?

Nëpunësi i muzeumit nuk kundërshtoi. Dhe atij vetë i pëlqente një gjë e tillë. U nis vetë i pari të futej brenda. Nga pas e ndiqte Mema me çibukun e fikur në gojë. Herë pas here përsëriste ende i çuditur:

— Heu bre! Po vete tetëdhjetë e ca vjeç e një gjë e tillë s'më ka bërë vaki tërë jetën!...

N I Z A M E T

*Mbeçë more shokë, mbeçë
Përtej urës së Qabesë... —*

Rapsodi i huaj në ato vende të nxehta i binte një vegle të çuditshme dhe e dridhte zërin e ngjirur nën ca tinguj të metaltë plot dhembje. Të tre bashkëudhëtarët e tij, të tre nga vende të ndryshme të Ballkanit, kishin kthyer sytë nga ai të menduar dhe mundoheshin të kapnin ato fjalë të pakuptueshme të shokut të tyre, që s'u ngjanin, as lutjeve të hoxhallarëve arabistas nëpër tyrbe e mekame, as mërmëritjeve të kuranit të mërzitshëm. Në ato fjalë të muzikuara me një melodi të thellë epike dukej sikur shfrenin pa mbarim brenga të forta, që sikur buronin nga zemra e rapsodit të urtë e kokulur, i cili ëndërronte me mall të zjarrtë tokën e dashur të vendlindjes atje larg, tej maleve e detrave.

Ç'thoshin vallë ashtu sytë e bashkëudhëtarit të tyre, të ngulur mbi rërën e nxehtë të shkretëtirës, që të përvëlonte zhapën e kokës?...

Ata katër burra kishin ditë që shtyheshin shkretëtirës mbi rërën e nxehtë e të pafund pas një deveje të plakur. Që të katër qenë të veshur me rroba të grisura e mjekrat u kishin mbetur pa u rruar nga udhëtimet e gjata. Udhëtonin me ditë e me net, e rra-

lëherë këmbenin ndonjë fjalë me një turqishte të çalë. Hapësirat e pafundme të shkretëtirës së nxehtë u ngjanin tepsive të përvëlura, që s'arrinin dot t'i ftohnin as erërat e as shirat. Frynin stuhitë e gremisnin duna të tëra rëre, duke zbuluar trupa nizamësh të rënë në luftëra e përpjekje. Binin shira të rrëmbyeshëm e përrenjtë që dilnin e fryheshin nga ujët e shumtë, ngjanin me kanale thertoresh, ku ujët përzihej me gjakun e të vrarëve. Dhe kur s'kishte më as erë e as shi, qiellin e përhimtë e mbulonin retë e zeza të korbave, që uleshin me krakuitje të llahtarshme pas erës së trupave pa jetë, të mbetura tutje-tëhu e të mbuluara me togje rëre...

Të katër, tok me devenë e plakur, thua se hiqeshin zvarrë dhe i kursenin fjalët si bukën e paktë në torbat e leshta, të vjetra, që u vareshin mbi supet e drobitura. Vetëm vegla popullore e rapsodit vazhdon-te ligjërimin e saj nën prekjen e gishtërinjve, edhe kur i zoti nuk kishte fuqi ta shoqëronte me zërin e tij të ngjirur. Të tre të tjerët dëgjonin me zemra të vrara. Në kujtesë të tyre, ato tinguj u sillnin pranë ato vite të paharrueshme për jetë. Ata tinguj ishin shfrim nga zemra e tyre për një brengë të hidhur, që zgjatej pa mbarim mbi vilarin e rrugës së përvëluar...

Në fillim ata ishin pesë. Pesë të një tabori, që erdhën nga një rrugë e shpresuan deri në fund të ktheheshin që të pestë po nga ajo rrugë. Po sot, mbi rërën e nxehtë të shkretëtirës, ecnin njëri pas tjetrit vetëm katër. Ktheheshin për në atdhe, pas disa vjetësh shërbim nizamllëku. I pesti mungonte. Mbeti i pesti mbi rërën e nxehtë, i malluar për tokën e dashur të nënës. E përpiu shkretëtira disa ditë përpara, tek hidhej në një sulm e tek korreshin nizamët e rinj si me drapër për një kodër të mallkuar, që rrihej nga

re shigjetash të djegura si nepërka të përvëluara për ujë në pisk të vapës. Ra e nuk kërkoi kurajo, vetëm deshi pranë vetes shokun e rapsodive, jo t'i lidhte plagën e hidhur, as ta merrte në krahë e ta shpëtonte nga dumani i rërës që të zinte frymën, por t'i thoshte dy fjalë pranë e pranë e pastaj të vdiste sa më parë, se nuk e duronte dot dhembjen që e kishte mbërthyer si lëngatë në fytin e përvëluar. Shoku i rapsodive erdhi e u ul pranë trupit të tij, që ngjante me një lis të djegur nga vetëtima. Shoku i tij dukej i drobitur, i varfër, sikur gjymtyrët e tij me koskë të trashë mbanin kuintalë të tërë mbi vete. Nizami i plagosur e shikoi me sytë e parunduar. Qante vallë ashtu rapsodi, shoku i vetëm i vendlindjes?... Bashkë kishin kaluar tërë ato vite në dhé të huaj. Me kujdesin e tij ai ia kishte kaluar dhe vëllait. Sa herë kishin kujtuar bashkë sofrat e varfëra të atdheut, kur hanin çorbën me bollgur meli, i vetmi ushqim i përditshëm, me të cilin ata mbushnin barkun e shuanin urinë e tmerrshme të lodhjeve të mëdha. Sa herë kishin kënduar bashkë këngë për të shuar mallin e vendlindjes që i zhuriste!...

Sytë e kaltër të shokut të rapsodive dukeshin të nxirë nga dhembja. Ashtu, pranë shokut që po jepte shpirt, ngjante me një tigër të trembur, mbyllur në kafaz, që kërkon të vërvitet mbi armikun e tij me një fuqi përbindshi, po nuk e lënë hekurat e trashë. Ngulli bërrylat fort mbi rërën e nxehtë dhe u përkul mbi fytyrën pa jetë të shokut. Ç'do gjë ishte gati ta bënte, edhe gjak nga zemra e tij të merrte, për t'i kthyer jetën shokut të vetëm të vendlindjes... Po ajo ishte vetëm një dëshirë, sepse vështrimi i të plagosurit tregonte qartë që ai po mbaronte. Sytë e rapsodit u mbuluan me një mjegull lotësh.

— Mete... Të dhemb plaga, vëlla? Ah, ky fati ynë!...

— Ti po qan, Hysë!

— Mos fol, se s'ke fuqi... Prit të të lidh plagën.

Rapsodi grisi një copë nga këmisha e vjetër dhe u mundua t'ia lidhte.

— Jo, Hysë, është e kotë. Kam plagë pa shërim, po dëgjomë nja dy fjalë e mos m'i harro sa të jetë jeta...

Rapsodi u përkul mbi të i turbulluar dhe mbi qepallat filluan t'i digjnin lotët e nxehët. Po i vdiste edhe i vetmi shok i vendlindjes. I vetmi njeri që fjalosej me të në gjuhën e nënës, i vetmi që i kishte zëvendësuar të afërmit e zemrës në këto vende të shkreta, ku s'dallohej mali me fushën e pylli me shkrepin.

— Dëgjomë, Hysë, se s'kam më fuqi... Nuk më tret dheu, po nuk t'i thashë amanetet.

— Folë, vëlla. Të betohem, për baltën e nënës... do të t'i shpie deri në fund.

— Në shtëpi e farefisni u thuaj të mos më qajnë me zë...

— Mos e thuaj atë fjalë!...

— Kështu u thuaj. Unë s'rashë për vatanin tim, po për të huajt, Hysë... Më mirë dhjetë vdekje, po për tokën tënde, se sa një vdekje e tillë si kjo e imja për këta qenër, që duan të trazojnë liritë e njerëzve... U thuaj në fshat, Hysë... të mos i nisin djemtë nizamë. Më mirë të marrin malet. Atje t'u duket trimëria e burrëria... Të mos mbeten dhe nënat e tyre si nënat tona ndarë nga djemtë degdisur në anë të dynjasë...

— Ah, ky fati ynë i zi...

— Mos qaj, po dëgjomë, se s'kam më fuqi. Dëgjomë dhe të fundit dëshirë, para se të më dalë xhani... Merr një palë gërshtë në xhepin tim. Merri, bën

si të thashë... Pre një tufë nga flokët e mi... E kupton, Hysë! S'kam tjetër. Këto m'ia ço nënës, që të m'i ketë kujtim, sa të jetë gjallë. Nënë shkreta!...

Nizami i rapsodive me emrin Hysë e mblodhi në grusht tufën e flokëve, e mbështolli me një shamë të qëndisur kushedi sa vite më parë në atdhe, dhe e futi në xhepin e gjirit.

— Tani këndomë dhe një këngë nga tonat dhe bjeri çiftelisë... S'kam më jetë. Filloja këngës, Hysë... Afroma supin të të hedh dorën. Ashtu vëlla... Mos m'i harro amanetet. Bjeri çiftelisë...

Ushtria e madhe e nizamëve që luftonin ishte shtyrë tutje, rreth një kodre që piquej si bukë në diell, ndërsa ata të dy në mes të rërës së bardhë ngjanin si dy muhaxhirë, që lodhja e mundi i ka detyruar të ulen në pisk të vapës atje ku i ka zënë hera. Kënga e dhimbshme e rapsodit të taborit përhapej tej e mbanë frontit të luftës e i ngjante një himni revolte, që ngrihej me dhembje nga zemrat e mijëra nizamëve të mbledhur nga vende të ndryshme... Dalngadalë shtë e nizamit të ri filluan të mjegullohen si një qiell në verë, që në pak minuta e mbulojnë retë dhe pastaj fillon e nxihet pus. Koka e tij me flokët e bukur të dredhur filloi avash-avash të ngjishej në rërën e nxehtë, ku reflektonte dielli me miliona rreze të përvëluara. Ai pas pak nuk jetonte më, ndërsa kënga e rapsodit vazhdonte pa pushim, përzier me tingujt epikë të veglës popullore, që prekeshin ashpër nga gisht-rinjët e tij. Nën qiellin e përhimtë, dunë më dunë uleshin turma korbash me zhurmë të llahtarshme, të zeza si ushtri kusarësh...

Dhe u nis vetëm nizami i rapsodive për në vendlindjen e tij. Nga të katër ata që shtyheshin me mundim mbi rërën e nxehtë, vetëm atij i takonte rruga

më e gjatë deri në vendlindje. Me të tre të tjerët i takonte të udhëtonte dhe pak ditë dhe pastaj ata do të ktheheshin në drejtime të ndryshme për në vendet e tyre. Do të përqafoheshin ata me njëri-tjetrin, si shokë që u njohën në të liga e mjerime, si shokë që lidhën plagët e shoku-shokut e mallkuan me zemër luftërat grabitqare. Do të ndaheshin e s'do të harrojnë kurrë refrenin e revoltës së tyre, e cila ngrihej mbi dhembjet me një forcë të çuditshme. Ai refren kërkonte hakë, hakën e nënave të djegura, që as eshtrat e djemve s'ua prunë, po ua lanë të kalben në dhé të huaj.

— Përse na i vret djemtë, qen dushman?...

Këtë refren goja ua përsëriste herë pas here. Vështrimet e tyre ndizeshin flakë dhe i bënte për vetë një dëshirë e pangopur kurrë: t'i bënin të qartë, po të qe e mundur, tërë botës, se ata po ktheheshin nga nizamllëku me njëmijë halle e derte në zemër, se nuk kishte kohë më të keqe se sa ato vite të zymta e të hidhura nën taborët turq... se u qenë vrarë shokë të mirë e të urtë e më e keqja ishte se s'kishin mundur dot t'u merrnin hakun. Se haka e tyre duhej marrë ndryshe, kundër atyre që i hidhnin si ujë mbi shtete e popuj për t'u rrëmbyer lirinë. Po popujt e duan lirinë, dhe kur shikojnë se ti po mundohesh t'ua rrëmbelesh e t'i mbytësh në gjak, ata të ngulin në gjoks shigjetat e mprehta të urrejtjes popullore e të bëjnë të ngordhësh si qen para këmbëve të tyre, pa ditur se ç'amanete dëshiron të lesh, pa ditur njerëzia përse të të qajnë. Sos u vrave për lirinë e tokës sate!... Sos u vrave për kufijtë e shtrenjtë të atdheut që të qajnë nënat me derte e ligje...

Ecnin të katër nizamët me gjunjë e bërryle mpirë

nga rruga dhe zemrat e vrara u godisnin kraharorët. Ashtu, të katër, mendonin në heshtje të thellë...

Ç'u thoshte vallë ashtu kujtimi i shokut të tyre që mbeti në rërën e nxehtë e s'i ndoqi dot pas?...

— Hysë, Hysë!... foli njëri nga ata të tjerët, që përveç takëmeve të vjetra të nizamit mbante dhe një xhamadan të vjetër të bariut të Peloponezit. — Ç'fjalë tha të fundit Metja, Hysë?... Ç'brendë i theri zemrën Met shqiptarit të urtë?...

— Nëna Risto... vatani. I shkreti vatan! Vamë shtatë vjet në dhé të huaj...

— Matera!... — përsëriti në gjuhën e tij të nënës nizami grek dhe qerpikët e zbërdhylur iu njomën me lot të nxehtë.

«Nënë», përsëritën në gjuhë të tyre edhe dy të tjerët dhe ulën përsëri kokat në vilarin e ngushtë të rrugës në mes të rërës.

Kënga e rapsodit vazhdonte të përhapej përzier me tingujt e veglës popullore nëpër çdo shteg e anë, përzihej me mendimin e tyre që u rëndonte plumb në kokë. Në atë melodi të thjeshtë radhiteshin fjalët e një kënge që do të këndohej nga njerëzit vite e vite. Ajo ishte një këngë që do të ulej si mysafir zemër më zemër e sofër më sofër, sa herë që të binte fjala te nizamët. Do të mbetej ajo në zemrën e madhe të popullit, që e donte dhe e ruante këngën si bukën e paktë të torbave të leshta.

.....

Në pyetët nëna për mua,
I thoni se u «martua».
Në pyetët se ç'krushq i vanë,
Korbat sytë ç'po ia hanë!...

RRUGA E BURRAVE

Çobani i ri me llabane të zezë në kokë doli në kodrën sipër, në krye të fshatit, dhe pyeti ca fëmijë që luanin në korijs:

— Ej, djema!... Ku e ka shtëpinë Zigur Leloja?

Fëmijët panë njëri-tjetrin në sy. Njëri prej tyre, me kokë të qethur se ç'u tha shokëve nga afër dhe i bëri shenjë udhëtarit me dorë.

— Varu poshtë, varu, — i tha. — Përse e deshe Zigurin?

Çobani s'i ktheu menjëherë përgjigje, po filloi të ulej poshtë kodrës me kërrabën në dorë. Rreth mesit ai mbante një gjerdan me fishekë dhe një kobure të zezë, të lidhur me gjalmë të trashë pas rripit.

— Përse e deshe Zigurin? — pyeti përsëri djali kur çobani ishte afruar. — A je i kësaj krahine?...

Çobani i ri qeshi dhe i hodhi dorën në kokën e qethur.

— Kam një punë me Zigurin, — i tha. — A ia dini shtëpinë?

— Mos je nga ata shokët e luftës të Zigurit?

— Jam, ç'jam... a ia dini shtëpinë?

— Se ne i njohim shokët e tij, prandaj... Shtëpinë ja, atje poshtë e ka. Ajo e veçura në krye të asaj arës. Dhe djali tregoi me dorë shtëpinë e Zigurit.

Çobani i fërkoj përsëri kokën e qethur djalit dhe ra poshtë.

Në arën pranë shtëpisë së Zigurit ai pa disa kuaj që kullotnin dhe sipër pezulit një djalosh të ri që i ruante. Kur hyri në shteg të avllisë, djaloshi doli dhe e priti.

— A është Ziguri brenda? — pyeti çobani.

— Po.

— I kujt je ti?

— I Zigurit...

— Qenke bërë burrë, more melun... Kush është brenda? Erdhi Selami me Kananin?

— Brenda janë. Pinë kafe.

— Bukur! — bëri çobani i kënaqur dhe hyri përbrenda derës. Ngjiti ca shkallë të drunjtta me kllapa vende-vende dhe u gjend në korridorin e ngushtë që ndante dy dhomat e shtëpisë së Zigurit. Vuri veshin dhe dëgjoi bisedën e shtruar të atyre brenda. Njohu zërin e Zigurit, Selamit, Kananit... që flisnin me radhë njëri pas tjetrit të menduar. «Qenka dhe kapedan Nasja!, — mendoi djaloshi, kur dëgjoi zërin e tij të trashë e të sertë. — Do të më flasë që kam lënë stanin me kalamanë e kam ardhur këtu... Po, fundja, kur t'i tregoj përse e kam marrë rrugën, me siguri që prej gëzimit s'do t'i shkojë mendja te stani».

Me këto në mendje, çobani i ri hapi derën dhe u gjend brenda në dhomën e tyre shtruar me një qilim të trashë lara-lara, të punuar në vegjë.

— Po ky!? — bëri Selami me habi dhe i dha trupit të shkurtër e të ngjeshur përpara. — Nga vjen, more djalë?

Djaloshi hodhi sytë nga kapedan Nasja, sikur t'i thoshte: «Hë, shpjegojua ti!..» Po kapedani aty për aty nuk dha ndonjë shpjegim, vetëm se e pyeti:

— Kur erdhe, Telo? I paske lënë shkretë andej nga stani. Bie ndonjë lajm, apo ke ardhur për hall?

— Bie, kapedan, bie! — tha djaloshi dhe sytë i ndrighuan si thëngjij. U kërkoi leje për t'u ulur mbi një fron druri në anë të tyre. Pasi u ul, tha:

— Shëndet të gjithëve u dërgon Sali Vranishti, burra!

Të gjithë shikuan njëri-tjetrin në sy të habitur. Pastaj vështrimet e tyre ranë mbi djaloshin, që buzëqeshte si fëmijë, duke e marrë me mend se një lajm i tillë do t'i gëzonte ata burra të rreptë.

— Kush është ky, o Nase, e njeh ti? — tha prapë Selami dhe shtriu përpara këmbët e shkurtra e të trasha si trungje lisi.

— Është një çoban nga anët tona. S'e mban mend? Parvjet në Tepelenë ai u priu fukarenjve me flamurin e kombit në krye... Po hë, o Telo, — iu drejtua pastaj djaloshit, — gjallë qenka kapedan Saliu?... Pa të hëngërt goja mjaltë, more Telo djali, me këtë lajm kaq të mirë që na solle!

— Paç mirësinë, more djalë vendi! Pa hë, shpjegohu shkoqur, — e nxitën të tjerët.

Balli i bukur i çobanit shkëlqente nga një djersë e hollë si vesë behari. Gjoksi i ngrihej përpjetë nga një dihatje e thellë djaloshare. S'dinte nga t'ia fillonte më parë. Në fillim duhej ta niste nga takimi i tij me kapedan Salinë dhe porositë që i kishte dhënë për shokët e tij, për të cilët kishte lajm se sonte ishin tek Zigur Leloja. Sidoqoftë, ngado që ta niste ai, s'kishte shumë rëndësi, mjaft që kishin marrë vesh nga goja e tij, se Sali Vranishti ishte gjallë dhe s'e kishte lënë

bosh pritën atje në mal bashkë me një vargan burrash të zgjedhur.

Ditë më parë ata kishin marrë vesh këtë ngjarje. Gjenerali italian në Vlorë, me ata bejlerët e shitur të Risilisë, kishin vendosur të punonin një rreng të ulët si kundërvënie qëndresës së popullit kundër pushtimit italian. Dhe pikërisht kishin zgjedhur një ditë pazari, kur njerëzit binin poshtë në qytet për pazar. Sali Vranishti me shokë e kishin marrë vesh nga ca njerëzit e tyre zanatçinj në Vlorë dhe ishin ulur poshtë në qytet edhe ata. Ishin veshur si fukarenj të këputur e kishin dalë të shisnin hudhra e qepë në rrugën e skelës.

Atë ditë pazari qytetarët e Vlorës panë se si pushtuesit, në bashkëpunim me bejlerët, kishin poshtëruar flamurin tonë. Zemrat e njerëzve të varfër, që kishin rënë poshtë për ditë pazari dridheshin nga hidhërimi kur shikonin si shkelej simboli i tyre kombëtar, për të cilin kishin derdhur aq shumë gjak në shekuj. Po fill pas asaj, ngjau një zallamahi e madhe, që nuk e mori vesh qeni të zonë. Në fillim qe ndier nëpër rrugë një zhurmë, pastaj njerëzit patën vënë re një kope të tërë zagarësh, që filluan të hamulisnin pas ushtarëve italianë. Zagarët tërhiqnin pas me dhjetëra flamurë të pushtuesve të huaj. Fill pas kësaj i tërë qyteti pati shpërthyer në një demonstratë të fuqishme. Gjenerali italian qe bërë si i xhindosur dhe pati urdhëruar të kapeshin të zotët e qenve. Spiunët e gjeneralit e diktuan vendin nga shpërtheu ajo turmë qensh, që kurrsesi nuk mund t'i mblidhje e t'i bëje bashkë në një vathë. Ai vend ishte pazari, ku rrinin njëzet e ca barinj të leckosur, me qylafë të vjetër në kokë e me armë nën gunat e dhirta. Por ata nuk arritën të vinin saktë deri në vend, sepse kokat e

uniformat e bukura ua përzhitën koburet me stërrall e pushkët e gjata të Sali Vranishtit me shokë.

— Bjeruni derrave! — sokëlliu Saliu sapo i pa dhe mori shenjë me koburen e zezë me grykën e thellë si frengji. — Për flamur, djema! Bjeruni mo lini një më këmbë! Rrofshin djemtë e popullit!... Rroftë Shqipëria! Rroftë flamuri ynë kombëtar!

Po në të ikur e sipër e mori një plumb mu afër zemrës kapedan Salinë.

— Ah, më qëlllove pas krahëve, qen!... — shau ai me dhembje dhe u kthye vetëtimthi në drejtim të hordhisë së shumtë me spiunë e ushtarë të pushtuesve. Ishte qëlluar rëndë kapedani, po s'e dha veten. Me sytë e tij xixë që kishin filluar t'i errësoheshin paksa nga dhembja e plagës, ai mundi të dallonte një fytyrë të njohur me qylaf të zi e me një kravatë cohe të ardhur nga jashtë, cërka-cërka. Fytyra e ndyrë qeshte triumfuese dhe në dorë mbante një kobure të re fringo me bisht të zbukuruar me sedef. Koburja ende lëshonte tym baruti të djegur nga gryka e saj. Kapedan Saliu e njohu. E njohu dhe shtrëngoi nofullat xheng me një urrejtje të thellë, të vjetër. E harroi për një çast dhembjen e plagës. Vuri koburen e zezë në sy dhe tërhoqi rreptë këmbëzën e shkrepjes. Në sekondë, trupi i gjatë i njeriut me takije u rrëzua përdhé si trung i rëndë që gremiset nga sëpata e druvarit. Turma e spiunëve dhe e ushtarëve italianë e vunë në mes njeriun e qëlluar, por më kot, se ai kishte vdekur. Pas pak u hap fjala në tërë qytetin se ishte vrarë Mufit beu, një nga spiunët më të regjur e më me emër të gjeneralit pushtues.

Shokët e morën kapedan Salinë dhe e shpunë në mal. Që atëherë kishin shkuar gjithë ato ditë e njeri s'kishte marrë vesh gjë të saktë për të. Disa tha-

në atëherë se kapedan Saliu vdiq. Thanë se vuajti shumë e thirri shokët e luftës në apel një më një para se të jepte shpirt... Ç'nuk thanë atëherë gojët e liga për Sali kapedanin e vegjëlisë! Dhe Ziguri e Selami me shokë, kur dëgjuan për të, ulën kokat e në vet-vete kulluan dhembjen e thellë, siç kullon shpella brenda saj nga guvat e plasat.

Po sot ai çoban i ri me tallagan e me kobure erdhi në mes të tyre me atë lajm aq të gëzuar! Kurrë s'kishin gëzuar aq në jetë të tyre ata burra të munduar, me hallet e shumta të jetës në shpinë.

— Po gjallë, o Telo, gjallë, Sali kapedani i këtyre gërxheve!? — tha përsëri Selami dhe nga gëzimi fërkoi duart e ashpra. — Po na gëzove shumë, more djalë, që i gëzuar qofsh tërë jetën!

— Hajde, ktheje një raki! — tha Ziguri dhe u ngrit në këmbë nga një kamare në anë të buharisë. — Ta pimë nga një për sihariqin që na prure. Të tërë kthyen nga një gotë me fund. Teloja shtrembëroi fytyrën nga rakia e fortë. Burrat e vështruan dhe qeshën.

— S'e pike rakinë! — tha Ziguri.

Djali qeshi dhe fshiu djersën e hollë të ballit të mbuluar me flokë të zes të dendur. Pastaj muhabeti përsëri erdhi te Saliu.

— Ç'të tha ndonjë gjë për ne? — pyeti Selami.

— Më porositi t'ju pyes se kur do të mblidheni e në ç'vend do të bëhet mbledhja sipas fjalës që ke-ni bërë kohë më parë. Ik, më tha e hajde shpejt të më biesh haberin e shokëve.

— Po i qe shëruar plaga mirë?

— Ia shëruam me barërat e malit. Nënë Malia i ndenji pesëmbëdhjetë ditë me radhë në kokë. S'e njih-

ni ju nënë Malinë. Ajo di të shërojë, me ilaçet që i ndërton vetë, çdo lloj plage nga plumbi.

— I lumshin duart! Do të ketë nevojë për dorën e saj lufta jonë, t'i thuash nënë Malisë...

Selami ia mbushi gotën prapë.

— Nuk dua më, — tha djali. — Tani do të nisem.

— Po ti akoma s'more frymë! Ke bërë tërë atë rrugë!

— Ty s'të lodhën luftërat, xhaxha Selam, e të më lodhin mua rrugët e maleve, midis të cilave jam rritur!

Të gjithë qeshën nën buzë me fjalën e mençur të djalit.

— Si t'i them kapedanit? — pyeti djali dhe u ngrit në këmbë për të dalë. — Sonte jam në vend. Ai më pret. Si t'i them, ku do të piqi me të?

— Në Beun, — tha Selami dhe ktheu kokën nga shokët, — ditën e hënë.

— Në Beun! — thanë dhe të tjerët. — Atje kemi lajmëruar që të mblidhen komisionet e luftës. Do t'i hedhim në det armiqtë, Telo! Do të vritemi e do të pritemi me ta, me dyfekë e jataganë, se djalli ua duron guzhdët e rënda pushtuesve!...

Djaloshi i vetëtinë sytë e zes.

— Tani, me leje të largohem? — tha djali me sytë e qeshur. — Është goxha rrugë... Atje u presim tok me kapedan Salinë, në Beun!

Djaloshi u përshëndet me ta dhe u ngjiti rrugës së malit si dre, me hap të shpejtë e të sigurt. Rruga ishte e gjatë dhe gjarpëronte në shpate e lugje, ku shkelnin vetëm dhitë. Po hovi i tij ishte i tillë, sa thua se po i bënte ato kilometra rrugë në pak minuta.

Në krye të korijes, ku rruga binte poshtë në një luginë të thellë, ai ktheu kokën dhe pa nga shtëpia e

Zigur Lelos. Të katër burrat vazhdonin të rrinin te shtegu i avlisë me vështrim nga ai. Djali i shikoi dhe u buzëqeshi nga larg. Ndihte një rritje shpirtërore. Ai tani ishte një nga pjesëtarët e komisionit të Beunin që do të drejtonin luftën e popullit kundër pushuesve italianë. Ajo për moshën e tij ishte një rrugë e vështirë, po atë ai e zgjodhi vetë. E zgjodhi, sepse ajo ishte rruga e burrave të vërtetë të Shqipërisë, që u dhimbsej në shpirt toka e dashur.

DASHURI

Në fjetore ushtarët flinin të gjithë, kurse posta e radhës rrinte ulur pranë tavolinës së shërbimit dhe lexonte një rregullore. Herë pas here kthente kokën nga shokët që pushonin dhe dëgjonte tek-tuk ndonjë gërhimë të lehtë të atyre që flinin të lodhur nga stërvitja e ditës. Vetëm njërin prej ushtarëve nuk e zinte gjumi dhe posta e kuptonte fare mirë, ngaqë ai kthehej shpesh në krevat jo i qetë, duke u munduar të mos zgjonte shokun që flinte poshtë tij e të mos i tërhiqte vëmendjen postës së shërbimit. Në fillim posta u mat t'i shkonte pranë, po ushtari e kuptoi dhe s'u ndie më. Atëherë posta u zhyt në paragrafet e rregullores dhe filloi të lexonte një për një detyrat e tij të shërbimit. Po pas pak kërcitjet e sustës së krevatit u ndien sërish dhe ai ktheu prapë kokën. U bë gati të ngrihej e t'i shkonte pranë. Sipër krevatit ai dalloj kokën e qethur të ushtar Ndues e sytë e tij të buhavitur nga lodhja e një mendimi të thellë, që e linte pa gjumë. Ai, sa e pa, u druajt nga posta. Po posta iu afrua te fundi i krevatit dhe hodhi dorën në hekurin e ftohtë të tij. I vuri re mirë sytë e shokut. Ata nuk kishin një pamje të zakonshme, diçka e fortë

ravijëzohej në ballin e tij të gjerë, një ndjenjë dhe-
mbjeje, që e linte pa gjumë ushtarin.

— Ç'ke, Ndue, pse s'të zë gjumi? — i tha posta
me zë të ulët. — Po vete ora dhjetë e natës...

Ushtar Ndueja e shikoi shokun në sy. Lëshoi një
psherëtimë të gjatë dhe hodhi dorën te komodina për
të marrë rrobat. I dha trupit lart me kujdes, për të
mos zgjuar shokun e tij, që flinte e gërhiste lehtë, e
u bë gati për t'u hedhur nga krevati.

— Ku do të vesh? — i tha posta me habi. — Fli
gjumë, është vonë tani...

— Do të dal pak përjashta... Më dhemb koka, s'më
zë gjumi...

— Të të shpie te mjeku?... Zgjoj Petritin të më
ndërrojë shërbimin dhe vemi bashkë deri te mjeku.

— Jo, — nguli këmbë tjetri. — Pak ajër të pastër
do të marr e do të kthehem.

— Mirë, si të duash...

Ushtar Ndueja diç bisedoi me oficerin e rojes
dhe doli në rrugë. Nuk ndihej asgjë, veç këmbëve të
rojeve, që venin e vinin vendrojeve për ndërrim dhe
ecejaket në guzhinën e repartit, të guzhinierëve e të
ndihmësve të tij, që krijonin një zhurmë të njohur
për veshët e ushtarit. Nga pullazet e çative të ndër-
tesave, kënga e bulktheve të natës vinte si një melodi
e vakët me nota lirike.

Ushtari ecte e mendonte, dhe në vorbullën e men-
dimit të tij përzihej një dhembje, një shqetësim që
ia nxirrte gjumin fare. Ashtu, pa e kuptuar, ai kish-
te dalë nga reparti. Hodhi dorën në kokë instinkti-
visht për të rregulluar kapelen dhe mori rrugën që
të çonte për në spitalin e qytetit. Sa më tepër afrohej,
aq më i fortë ishte refleksi i llampave të shumta të
godinës së re të spitalit, të cilat rrinin vazhdimisht

të ndezura, nëpër dritën e verdhë të të cilave lëviznin poshtë e lart silueta njerëzish me uniforma të bardha, që dilnin e humbisnin në çast para syve të tij. Kur shikonte ato lëvizje të shqetësuara, zemra e ushtarit hidhej përpjetë. Trupi i tij i gjatë e i shëndoshë ngjiste një malore, duke u mbajtur nëpër degët e mollëve të dendura që rrethonin si kurorë ndërtesën e bukur të spitalit. Kushdi se ç'solli nëpër mend, tek shikonte ata njerëz me bluza të bardha...

«Mund që lëvizin për atë... Mundohen ta bien në jetë. Jeta e tij është e shtrenjtë për ne shokët e tij...»

Për kë mendonte e nxitonte ashtu ushtar Ndueja? Cila ishte ajo ndjenjë që i shkaktonte shqetësim tani në orët e vona të natës?...

Në vorbullën e mendimit të tij të trazuar zinte fill një ngjarje që kishte lidhje me ditën që shkoi, në orët e para të stërvitjes taktike, tok me komandantin e tij, Pajtimin. Është i ri komandanti i Ndues ende s'i ka mbushur dy vjet tamam që ka mbaruar shkollën e punon tok me ta në repart...

Sot para syve të tij e të shokëve ndodhi diçka e papritur, që s'do të shlyhej kurrë në jetë nga shpirti i pastër i ushtar Ndues. Ai dhe komandanti atë ditë në stërvitje, në pak sekonda, u ndodhën para vdekjes: komandanti për të shpëtuar ushtarin e ushtari komandantin, e të dy së bashku, për të shpëtuar topin e rëndë. Atje mbi një shpat, ku rruga binte pjerrët për në pozicionet e zjarrit të artilerisë, topat duheshin shpurë me krahë, se makina s'vinte. Duheshin shpurë, se duhej përmbushur detyra luftarake.

Artilierët shtynin grykat e çelnikta në rrota dhe vende-vende, ku pjerrësia rritej, ata ngulnin këmbët fort në tabanin e tokës së lagur dhe tërhiqnin topat

nga vetja, për të mos u vithisur në greminë. Po topi i ushtar Ndues, në një teposhtë të fortë u lëshua me vërtik rrëpirës. Këmbët e ushtarëve mundoheshin ta mbanin në vend, rrëshqisnin pas tokës me një gërvi-shtje që të ngjethte mishtë dhe kuptohej që topi po i tërhiqte zvarrë me një fuqi përbindshi, që asgjë s'mund t'ia priste hovin. Në këtë mënyrë ai rrezikon-te ushtar Nduen, i cili ishte pranë rrotave dhe mundo-hej me dëshpërim t'i frenonte ato me gurë... Po sytë e artilierëve të stërvitur mirë panë një njeri që munda ta frenonte atë turravrap të hekurt dhe, në pak sekonda, gryka e topit të rëndë u kthye në një kënd të shtrirë, në drejtim të kundërt të greminës. Gjym-tyrët e hekurta të tij kërcitën mbi zhurin e fortë me një krismë metalike të ashpër dhe u ngulën për gjy-smë në tokën e lagur nga shiu i dendur... Po artilierët nuk patën kohë të gëzonin për shpëtimin e topit nga gremina. Sytë e tyre rrëshqitën vetëtimthi para gry-kës së tij, ku ishte shtrirë pa ndjenja njëri nga pjesë-tarët e nënrepartit të tyre, komandanti i ri, i cili e kishte kthyer grykën e zjarrit me shpejtësi, duke rre-zikuar veten. Ata u derdhën mbi të, e ngritën në duart e tyre të fuqishme dhe filluan t'i lëviznin me shpejtësi këmbë e duar. Po fytyra e komandantit ish-te e verdhë dhe në çast ata ndien shqetësim e frikë për jetën e tij. Në pak sekonda shikuan njëri-tjetrin në sy dhe vështrimet e tyre u ngjanë vetëtimave.

E nisën komandantin në një makinë luftarake. Edhe gjatë rrugës u munduan mjaft ta binin në vete, po ai s'jepte asnjë shenjë përmirësimi. Ishte goditur në kokë dhe prej plagës së lidhur ende vazhdonte t'i rridhte gjak.

Në derë të spitalit doli e i priti mjeku i urgjen-cës.

— Presim këtu, — i tha Ndueja mjekut. — Pa përgjigje nuk nisemi tutje...

Mjeku nuk ktheu përgjigje po urdhëroi personelin e shërbimit të nxitonin. Në zërin e tij ndihej një notë e theksuar shqetësimi e nervozizmi dhe djemtë artilierë, që rrinin pa lëvizur te dera, atë e kuptonin mirë. Komandanti i tyre ishte shumë rëndë dhe s'dihej nëse do t'ia dilte dot mbanë ai mjek...

Kur u fut tërë personeli brenda, ushtarët shikuan njëri-tjetrin në sy. Pastaj, njëri pas tjetrit, hynë edhe ata në korridor dhe filluan të kërkonin me sy ndonjë nga ata të personelit shërbyes. Po atje s'kishte njeri. Të gjithë ishin vënë në shërbim të të plagosurit. E, megjithatë, ata vendosën të mos luanin nga vendi.

— Kot që prisni tani, — u tha nëpunësja e shërbimit, që erdhi e u ul pranë një aparati telefonik varur në mur. — Pas disa orëve ju kthejnë përgjigje... Ku u plagos komandanti juaj, mor djema?

— Në stërvitje.

— Kishte plagë të rëndë!

— Si thua ti, shoqe, ... mos i ndodhë ndonjë gjë?...

Nëpunësja e shërbimit i shikoi me sy të turbulluar, duke mos ditur ç'përgjigje t'u kthente.

— Na thuaj të vërtetën, shoqe... njëlloj si për vëllanë.

Nëpunësja e shërbimit u zu ngushtë.

— Ç't'ju them unë e shkreta, pa ditur gjë... Po duhet të keni besim. Mjekët tanë janë të mirë. S'lënë gjë pa bërë për jetën e njeriut...

Djemtë artilierë e kuptonin se kot po i binin në qafë nëpunëses së shërbimit. Ajo s'kishte sesi të dinte për çka e pyesnin ata. Megjithatë, u vinte mirë të dëgjonin fjalët e saj, mjafton që ajo i mbante me shpresë dhe u forconte besimin për atë që ata rrinin e prisnin pa lëvizur në korridor.

Pastaj nëpunësja mori receptorin në dorë dhe filloi të bisedonte me dikë. Ushtarët u mblodhën kokë më kokë pa folur. Dëgjonin me interesim bisedën e saj, paçka se ajo bisedë s'kishte lidhie me shqetësimin e tyre. Sidoqoftë, ata kishin vendosur të mos largoheshin andej pa marrë përgjigje.

Pas pak, nëpunësja e shërbimit la receptorin në vend dhe u kthye nga ata. Vështrimet e djemve u ngulën përsëri mbi fytyrën e pastër të saj.

— Ju thashë, — tha ajo, — tani s'keni pse prisni. Ju mund të vini këtu pas nja dy orësh. Atëherë mund t'ju jepet një përgjigje e saktë nga mjekët.

— Ne do të presim këtu! — tha Ndueja prerë. Të na kuptosh drejt, shoqe... Jeta e tij është e shtrenjtë për ne. Ai bëri një veprim të tillë që s'mund të përshkruhet. Ai patjetër duhet të shpëtojë, shoqe...

— Topi e goditi në kokë? — pyeti ajo e interesuar.

— Topi... Po të mos ishte ai, topi kishte për të rënë në greminë.

— Po... — bëri nëpunësja e shërbimit dhe lëshoi një psherëtimë të gjatë mbi një regjistër të madh që kishte përpara. Pas pak ngriti kokën prej tij dhe sytë i ndriçuan. Sikur u kujtua për diçka andej nga dera e brendshme dhe u ngrit në këmbë. Doli në hyrje të godinës dhe filloi të kërkonte dikë me sy.

— Hanke! — thirri pas pak. — Doktoreshë Han-
kja!...

Djemtë vunë re se ajo u shkëput dhe u gjend përballë një gruaje të re me përparëse të bardhë, me të cilën diç bisedoi. Kur erdhi tek ata, sytë i shkëlqenin nga gëzimi.

— Procesi i parë mbaroi! — tha dhe gjoksi i mbushur i hidhej përpjetë nga një gëzim i brendshëm. —

Erdhi në vete... Ju thashë, nuk lënë gjë pa bërë mjekët tanë...

— Do të shpëtojë, the?

— Po, — tha nëpunësja e gëzuar. — Përderisa erdhi në vete...

Djemtë artilierë e dëgjonin me ëndje dhe zemra u hidhej përpjetë nga një ndjenjë e bukur njerëzore që u përshkonte tërë qenien.

Pas pak u ndanë nga nëpunësja e shërbimit duke i uruar të gjitha të mirat për atë lajm të gëzuar që u kishte dhënë. U ndanë dhe bënë teposhtë rrugës për në repart...

Po aty afër mbrëmjes, ushtar Ndueja dëgjoi diçka tjetër nga shokët e komandës, që bisedonin në rrugë me njëri-tjetrin të shqetësuar. Lajmëroi shokët dhe përsëri shkuan në spital. Ndenjën gati një orë, po nuk morën përgjigje tjetër, veç asaj së parës. «Do të shpëtojë». Vetëm kaq dëgjuan nga ata që pyetën. Po Ndueja vuri re mirë se ata ishin të shqetësuar, gjë që dukej mirë edhe në ecejaket e tyre poshtë e lart me vegla mjekimi nëpër duar. Pas një orë pritjeje, njëri prej tyre tha:

— Epo ikim, shokë... Fundja, s'kanë përse të mos na thonë të vërtetën. Po të kishte ndonjë rrezik, përse të mos na e thoshin? Ne jemi burra, s'jemi të ve gjël...

Me ato në mendje u nisën poshtë për në repart. Kur arritën atje, ishte dhënë sinjali i pushimit të mbrëmjes. Të tërë djemtë ranë për të fjetur, pa folur e të menduar. Mbase gjumi nuk i zinte, po me njëri-tjetrin s'këmbyen më asnjë fjalë. Edhe ushtar Ndueja bëri ta zinte gjumi, po ai s'e zinte, megjithëse ishte fare i këputur e krahët s'i ndiente se i kishte të vetat. Mendjen e kishte te komandanti, i cili ishte

i dashur për të siç ishte për të gjithë. Duke menduar për të, Ndues iu kujtua një çështje intime midis tyre, disa muaj të shkuar. Ndues i erdhi një letër nga fshati. Ia dërgonte babai. E motra, Liza, kishte prishur fejesën. Babai e kishte nxjerrë jashtë dashurisë së zemrës... Babai i shkruante të birit për të qarë hallin me të, por dhe për të marrë mendimin e tij... Dhe ushtar Ndueja hallin e babait e të tij vajti dhe ia qau edhe komandantit. Komandanti e mori për krahu dhe të dy, si vëllezër të mirë, u ulën e biseduan gjatë pranë topave, në pozicionet e zjarrit.

— Kështu si po më tregon ti, — i tha komandanti, s'ka asgjë të keqe. Epo, ta marrim hollë, ç'i duhej një martesë me një njeri të tillë motrës sate, Ndue?

— Si ç'i duhej... Po fjala e dhënë është fjalë. Në fund të fundit, s'është ndonjë zakon i keq të mbash besën e dhënë...

— Aha, ja ku na dole... — buzëqeshi komandanti dhe vazhdoi i qetë: — Besa, more Ndue, i jepet atij që është me besë e me besë qëndron deri në fund. Po i fejuari s'ia mbajti besën motrës sate. Vodhi pronën e përbashkët të kooperativës. U dënua dhe nga ligjet. E pra, ç'besë t'i ruante atij motra jote?

Ndueja s'foli. Ra në mendime. Babai, vërtet ishte i revoltuar, por nga mënyra sesi i shprehej në letër, ai nuk kërkonte thjesht që i biri t'i përforconte atë që thoshte, por mendimin e tij. Nga ajo kuptohej se dhe vetë babai nuk ishte plotësisht dakord me revoltën e tij karshi veprimit të së bijës. Se, në fund të fundit, në malësi, veprime të tilla si ato të të fejuarit të Lizës për vjedhje e për të tjera të tilla, gjithnjë ishin dënuar nga zakonet e mira, paçka se mund të bëhej fjalë këtu për dhënie bese.

«Me të vërtetë, — mendoj Ndueja, — ç'besë t'i mbante motra ime një njeriu të tillë?...»

— Besa është besë e nuk hidhet poshtë, Ndue, — vazhdoi komandanti më tej, — po besa është për ata njerëz që kanë besë e që i do shoqëria...

Ndenji gjatë me komandantin ushtar Ndueja atje pranë pozicionit të zjarrit. Biseduan dhe gjëra të tjera, po muhabeti ra përsëri tek e motra, Liza...

Dhe vërtet, u bë ashtu si tha komandanti. Mbas disa ditësh ai mori përgjigjen e letrës. E lexoi me një frymë. Pastaj shkoi me vrap dhe e lexuan të dy bashkë me komandantin...

* * *

Këto shkante nëpër mend ushtar Ndueja tek shkante rrugës për në spitalin e qytetit me sytë e buhavitur nga pagjumësia. Ora kishte kaluar nga 10 e gjysma. Tani ai ishte fare pranë ndërtesës së spitalit dhe dallonte mirë rojen me një kapotë të trashë, që lëvizte poshtë e lart nën dritaret e shumta. Nga ato dritare të mëdha dukeshin siluetat e njerëzve me bluza të bardha. Ndueja u drejtua për nga dera e spitalit për të biseduar me nëpunësen e rojes. Po roja e ndërtesës e ndaloi pa filluar të ngjiste shkallët.

— Dua të pyes për një... — foli Ndueja me ndrojtje. — Kam një njeriun tim të sëmurë...

Roja kroj zërin dhe iu afrua pranë.

— Po pse në këtë orë, more bir? — i tha. Po afron mesi i natës.

— Ashtu është puna. Është i sëmurë rëndë.

Roja u mendua një hop dhe kroj kokën me mëdyshje.

— Si e quajnë? — tha. — Të interesohem vetë te nëpunësi roje.

— Pajtim...

— Aha! Ai oficeri që prunë të plagosur nga stërvitja...

— Po. — tha Ndueja me një frymë. — Dini gjë për të?

— Çfarë e ke ti, mor bir?

— Unë?... Vëlla... komandant.

— Vëlla apo komandant?

— Cilën të duash merr. Për mua është njëlloj.

Roja uli kokën i menduar.

— Ka marrë plagë të rëndë, — tha pas pak dhe u nis të futej brenda. — Këtu më prit...

Ai ngjiti shkallët, duke shkelur rëndë mbi një palë këpucë të mëdha gome, ndërsa Ndueja u pështet në një shtyllë betoni anës shkallëve. Ndiente t'i mbliidhej një lëmsh në grykë. Pleksi një cigare me duhanin e ri që i kishin dërguar nga fshati. Një pikë lot i ra mbi cigaren e pleksur dhe ia prishi. Po ai e pleksi përsëri me këmbëngulje. E ndezi dhe filloi ta thithte me shtëllunga të mëdha.

— Pas pak, mbi kokë ndjeu hapat e matura të rojes. E priti me padurim, derisa i erdhi pranë. Roja iu afrua dhe i hodhi dorën në sup me dashuri.

— Rrofsh, mor djalë — i tha. — Ashtu! Ta duash komandantin...

— Ç'të thanë mjekët, xhaxha?!

— Mos u bën merak, bir. Nuk e lëmë të na ikë nga duart... Po ti rrofsh që e do aq shumë. Edhe unë kam një djalë ushtar. Kam dëshirë që edhe ai ta dojë kaq shumë komandantin e tij. Janë djemtë tanë komandantët, biri im... Ndaj rrezikojnë kokën për të shpëtuar pasurinë e djersën e popullit...

Ushtar Ndueja mori frymë thellë dhe fytyra i shkëlqeu prej gëzimit.

— Tani shko, — tha roja. — Shko e fli, se vate me-si i natës. Shko, djalë, shko...

Ndueja u përshëndet me rojen dhe bëri poshtë nëpër errësirë. Në fytyrë i binte freskia e mbrëmjes dhe i ledhatonte ballin e gjerë. Ecte e kthente kokën nga spitali. Sa më shumë largohej, aq më shumë shtoheshin siluetat e njerëzve me bluza të bardha, që veinin e vinin poshtë e lart pavioneve të shqetësuar. I shikonte dhe i rritej një dashuri e singërtë në zemër për ata njerëz të mirë, që sakrifikonin gjumin e qetësinë për t'i prurë njerëzit në jetë...

LUMTURIA

Nusja e re hodhi dorën mbi degën e hardhisë dhe filloi të buzëqeshte. Një kujtim i bukur e gudu-
liste nga brenda dhe ajo ndiente lumturinë ta godiste
nëpër rremba. Poshtë, rrugës së shtruar me kalldrëm,
që ulej e ngrihej nëpër lagje, venin e vinin njerëz.
Në atë rrugë kalldrëmi një kujtim i largët i vinte
pranë e pranë me një nostalgji të çuditshme. Filloi të
sillte nëpër mend... Kishte qejf që kujtimi i saj të ni-
ste si në ato përrallat e këndshme të pleqve të qytetit,
ku djali e vajza, megjithëse dëshpërohen e ligështoh-
hen nga intrigat e të ligjve, përsëri, në fund fitojnë
e gëzojnë. Gëzojnë ata të dy, gëzojnë dhe ata që dë-
gjojnë përrallën. Konceptime të tilla janë fëmijnore,
po njeriu i kërkon pranë vetes edhe kur rritet, gjen
diçka të këndshme që ia kërkon shpirti, sidomos kur
ka lidhje me jetën e tij. Dhe nis rrjedhën kujtimi i
tij i dashur në linjën e këtyre përrallave optimiste aq
bukur...

Dhe rrjedha e kujtimit të saj rinor gurgullonte
ëmbël, ëmbël...

...Disa vite më parë, Burbuqja, e bija e xha Ga-
los dhe e nënë Sadetes ishte studente. Shkonte e vin-
te ajo nga Instituti Pedagogjik me çantën në dorë

e me buzëqeshjen në fytyrë, ndërsa njerëzit mendonin me veten e tyre: «Kujt do t'i gëzojë pragun e derës kjo e bija e profesor Galos?...» Kalonte ajo në rrugë e djemuria nuk mund të rrinte pa e shprehur dëshirën për t'u martuar me të. Po Buqja e «profesorit» nuk do të merrte njëqind, një do të merrte. Atë e dinte vetëm ajo dhe shkonte rrugës e dehur nga gëzimi, duke përshëndetur njerëzit me një çiltërsi që i dilte nga shpirti e shpërndahej në tërë tiparet e fytyrës së njomë e të bukur. Shkonte rrugës e mendonte. Do të vinin njerëzit në shtëpinë e babait dhe do të uronin:

— Të të trashëgohet, o profesor Galo! Vajzë për kokë të vajzës ke rritur. Po dhe dhëndri, ama!...

Këtu ndalonte Buqja. Fytyra i merrte një pamje të rëndë e zemra i rrihte me forcë. Mund të ndodhte edhe ndryshe. Babai s'do të donte kurrsesi që ajo të merrte atë për të cilin mendonte natë e ditë. Atë e njihnte vetëm ajo dhe asnjë nga pjesëtarët e tjerë të shtëpisë. As Lekoja, vëllai i vetëm i saj, me të cilin bënte çdo muhabet e qante çdo hall të vajzërisë.

Një ditë ajo vendosi t'ia thoshte Lekos. Muhabetet martese s'kishte bërë asnjëherë me të, po kujt t'ia thoshte tjetër veç atij? Sa filloi të hapte gojën, i vëllai iu afrua pranë me kërshtëri dhe filloi ta ngacmonte për ndonjë notë negative që mund të kishte marrë, po ajo nuk e la ta vazhdonte gjatë shakanë.

— Jo, Leko, — i tha, — tjetër hall ka motra jote këtë radhë...

— Pa shih... S'paske punë mësimesh?

— Jo, diçka tjetër më të madhe.

— Heu! Po zbërtheje kutinë, moj motër... Edhe këtë radhë. Lekon e ke në krah...

— Lëri shakatë, shejtan... Nuk ta them dot.

Lekoja filloi të mendohej në mënyrë të shtirur

me gishtin në tëmth për t'i punuar ndonjë shaka tjetër.

— Djall! — i tha, — Përse ta vras mendjen?... Mos ke rënë në dashuri, moj e bija e profesor Galos?

Vajza qeshi dhe e mbuloi të skuqurit deri te veshët. E shikoi vëllanë në sy dhe i hodhi dorën në llërret e shpërveshura e të djegura nga dielli i nxehtë i aksionit në hekurudhë.

— Po, Leko, — tha vajza me guxim, — kam rënë ... Kujt tjetër t'ja them veç teje, vëllaçko?... Ti gjithnjë më ke dëgjuar e më ke mësuar. Mësomë dhe këtë radhë; he xhan...

— Lekoja uli kokën. Vërtet ishte diçka e papritur. Megjithatë, pas pak vazhdoi me shakanë e tij:

— Po mirë... Ç'punë na bën ky dhëndri ynë, moj Buqe?

— Më jep fjalën se do ta mbash sekret.

Lekoja qeshi me të madhe.

— Vetëm ajo punë që do të merret vesh një ditë ... Ë, Buqe? Ç'punë bën, kush është ai?...

Vajza u përtyp njëherë.

— Është saldator, — tha pastaj. — Dhimitër e quaj-në.

Lekoja shprehu një farë habie në fytyrë.

— Pse habitesh? — tha vajza.

— Jo, xhanëm... unë s'them ndonjë gjë, po babai. Ti e di që ai vret lart për ty... Po mirë, ku na e njohe ti këtë saldatorin, moj Buqe?

— Në institut. Vazhdon me korrespondencë. Është njeri, Leko, që...

— Moj po unë të kuptoj, po babait si t'ia bëjmë? S'ma merr mendja të jetë dakord babai. Ëhu, ku vret ai për ty!...

— Po që ashtu, unë iki me gjithë Dhimitrin.

— Tek e fundit, ashtu bëj, motër...

Që atë ditë ajo s'bisodoi më me Lekon për atë punë. As Lekoja nuk ia kishte hapur më, megjithëse kishte filluar të ndiqte me interesim reagimin e saj karshi çdo gjëje. Kohët e fundit ajo bëhej nervoze për gjëra fare të zakonshme. Lekoja i jepte të drejtë. Të dy motër e vëlla, e kuptonin mirë se midis tyre dhe babait ishte hapur një hendek që duhej kapërcyer doemos. Po të mos e kapërcenin, zemra e Buqes vri-tej.

Çdo ditë që shkonte, vajza vinte duke u ligështuar. Dhe sa do të rrinte pa ia trëguar babait? Në fund të fundit, më mirë një orë e më parë...

Dhe vërtet, xha Galoja e mori vesh një ditë. Nuk ia thanë, as Buqja e as Lekoja, po e mori vesh ndryshe, nëpërmjet një shoku të tij, që e kishte parë Buqen me Dhimitrin. E mori vesh si e mori vesh, mirë bëri që e mori vesh, po parashikimi i Lekos ishte me vend. Atë ditë xha Galoja erdhi në shtëpi jo si herët e tjera, nxinte si oxhaku. Nuk i ra anës e anës, qysh e tek, po i ra drejt:

— Ti, Buqe, mos e vra zemrën kot me ato roman-tizmat e tua... Ka menduar babai dhe për martesën tëndë. Kur të ta them unë, ke për të parë sa mirë ka menduar babai për atë punë...

Kaq tha dhe u ngjiti në dhomën e tij për të përgatitur ditarin e mësimit për ditën e nesërme, pa e vrarë mendjen fare se me ato fjalë kishte goditur keq në zemrën e njomë të së bijës. Nënë Sadetja s'u ndie në ishte e gjallë. Asaj i erdhën të papritura si dashu-ria e së bijës ashtu edhe fjalët që i tha Galoja Bur-buqes.

Kaluan nja dy ditë dhe pastaj ishte xha Galoja ai që erdhi pranë së bijës për të vazhduar më tej bi-

sedën për martesën e saj. Tërë jetën e tij ai s'kishte besuar kurrë në pasionet rinore, çdo gjë ia kishte nënshtruar një logjike të ftohtë, ku gjithçka matet me gramaturë peshoreje dhe ai kurrë s'kishte lejuar që balanca të hante sadopak nga haku i tij. Edhe tani, që problemi shtrohej për familjen e tij, për vajzën e vetme, që e donte si sytë e ballit, ai i peshonte gjërat me peshoren e vet. Kush nuk e merrte Buqen? Të gjitha të mirat i kishte. Variantin e martesës së saj ai kishte kohë që e bluante me veten, po, meqë e pruri rasti, ishte i detyruar ta thoshte para kohe. Burri i ardhshëm i Buqes ishte në Tiranë, një ekonomist i lartë në një ministri, të cilin xha Galoja e njihte mirë nëpërmjet babait të tij, që e kishte shok prej shumë vitesh përpara. Pra, burri i Buqes nuk ishte Dhimitri, ai djali i çiltër, i shkathët, i qeshur, por një ekonomist i panjohur atje në Tiranë, një burrë me shtëpi të hapur e gjithçka që i duhej vajzës së Galo «profesorit».

Kushdo që do t'ia premtonte këtë «parajsë» në mes të Tiranës, do të mbetej i zhgënjyer para mendimit të prerë të vajzës së re, të dehur nga dashuria, po xha Galoja kishte cilësi të rralla për të mbushur mendjet e njerëzve. Ai në fillim e dëgjoi deri në fund me gjakftohtësi të bijën dhe, ende pa mbaruar ajo, ai filloi të bënte llogaritë e «sulmit» të tij, në mënyrë që të dilte fitimtar jo me shumë mundim.

Erdhi një ditë që jeta e Buqes filloi të merrte tjetër kuptim. Mbase edhe ajo kishte filluar ta llogariste jetën me laps në dorë. Po xha Galoja nuk kënaqej me epërsinë e «sulmit» dhe efektin e tij të ngadaltë. Aq më tepër ishte afruar me të bijën ato ditë, sa nënë Sadetja me të birin, Lekon, habiteshin e mendonin: «Mos kishte harruar babai se shtëpia kishte dhe

të tjerë që duheshin dashur p' aq?...» Po «profesori» dhe atë e dinte, nuk e kishte harruar, vetëm se marifeti i «sulmit» të tij ë kërkonte një gjë të tillë, ndryshe nuk shlyhej aq kollaj «fytyra e bukur» e saldatorit të ri, që kishte hedhur rrënjë të forta në zemrën e vajzës. Ato rrënjë duheshin tharë, po pa rrezikuar zemrën e Buqes. Dhe ato rrënjë dinte t'i thante vetëm «profesor» Galoja me atë mënyrën e tij të qetë, as Lekoja e as nënë Sadetja.

Kur mbaroi Buqja institutin, erdhi puna të fejesa e saj. Njerëzit e shtëpisë së pari njohën dhëndrin. Ishte vërbët ca i madh në krahasim me Buqen, po ishte burrë i pashëm e i mbajtur shumë mirë. Po Buqja nuk dukej e kënaqur. Edhe Lekoja kot merrte pjesë në atë gëzim. Diçka kërkonte nga sytë e mjegulluar të së motrës, që kishin vetëm turbullirë, një ndjenjë tjetër, që Lekoja e njihte fare mirë. Ai iu afrua pranë së motrës dhe i preku flokët e gjatë, që i vareshin gjer në shpatulla. Buqes i erdhi mirë nga përkujdesjet e vëllait dhe e tërhoqi me hapa të shpejtuar për në kuzhinë. Hapi bufenë dhe nxori që andej një shishe me pije vermuçi gjysmë për gjysmë.

— Pije një gotë, Leko, — i tha ajo dhe lëshoi një psherëtimë të gjatë, të thellë dënese. — Ja, po fejohej edhe motra jotë!...

Djali e mori shishen, e mbylli dhe e futi përsëri në bufë.

— Ti e di që unë nuk pi gjëra të tilla...

Vajza s'foli. Diçka ë rëndë, e huaj qëndronte midis tyre, megjithëse ishin rritur bashkë, motër e vëlla, e qenë bërë aq. I kujtohej Lekos se si në atë dhomë bëheshin sa herë të dy bashkë dhe recitonin strofat e një poezie që fliste për shkesët. E para fillonte

Buqja, që s'e imagjinonte kurrë martesën e saj me shkuesi:

*S'të erdhi shkesi me qeleshe,
me pardesy sezoni erdhi...*

Dhe pastaj strofën e plotësonte Lekoja deri në fund:

*Po rrjedh ai nga lloji i shkesëve
si macja që nga tigri rrjedh...*

Në fund s'linin gjë pa thënë kundër shkesëve, që, sipas poezisë, kishin filluar të fshiheshin pas «kulturrës» së gjerë e pas veshjeve të bukura.

E bukur, ë, Leko?

— Ruaju nga shkesët, Buqe!... Mos e harro kurrë këtë poezi.

— Uf, mos qoftë e thënë! Kurrën e kurrës, vëllaçko. Sikur tërë jetën të rri pa martuar...

Po ja që shkesët kishin mundur të depërtonin aq hollë e me marifet në fatin e motrës së tij të dashur.

Buqes iu prenë fjalët. Diçka e huaj qëndronte në mes tyre. Kur po zbrisnin, Lekoja i tha:

— Ndien lumturi, Buqe?

Motra e shikoi me dhembje.

— Takova Dhimitrin... — vazhdoi Lekoja.

Vajza u drodh dhe sytë e bukur i vetëtinë. Fytyra iu bë pëlhurë e bardhë dhe Lekos i erdhi keq që ia kishte vrrarë zemrën.

— Leko! — tha pas pak vajza me zërin që i dri-dhej dhe e vështroi në sy, — babai po më vret zemrën, vëlla... Mbase ai e di më mirë se ne këtë punë, por...

— Babai di vetëm rehatinë tënde, po jo zemrën tënde, Buqe.

— ?...

— Me krushqinë e babait ti kurrë s'do të jesh e lumtur... Ti s'e harron aq kollaj Dhimitrin, ja, mba ma mend...

— Mos, Leko!...

Këtu «përralla» e jetës së saj merrte një kthesë tjetër, se forca e dashurisë bënte të sajën. Di të devijojë me sukses ato ndërhyrje «moderne», për të mos humbur përjetë lumturinë...

Miqtë e rinj nga Tirana ndenjën nja dy orë dhe pastaj shkuan te disa të afërm të tyre në qytet. Pasi i përcolli gjer te porta, xha Galoja mbledhi njerëzit e shtëpisë. Në fytyrën e tij vihej re një gëzim i brendshëm, i papërmbajtur. Nga ai gëzim filloi t'i binte Lekos lehtë në sup.

— E, shikon? Ka fat motra jote. Deli djalë m'u duk. Apo nuk është dhe mu në mes të Tiranës!...

Lekoja mbledhi vetullat me bezdi.

— Ç'ke, s'të pëlqen? Thuaj se s'kam të drejtë...

— Po motra ime s'ka mbetur në derë, baba. Ç'jënë tërë këto?...

Xha Galos s'i erdhi mirë. Buqja rrinte mbi divan si e mpirë. Ishte zverdhur disi në fytyrë dhe shikonte me ankth. Një komb i fortë e kishte mbërthyer në fyt.

— S'merri vesh ju nga këto punë... — tha pastaj xha Galoja. — Si thua ti, Buqe, ta japim fjalën?

Vajzës iu mbushën sytë me lotë.

— Jo, baba, — tha me druajtje. — Kot e ke. Zemra më thotë ndryshe, përse të të gënjej? Në do lumturinë time...

— Mjaft! Gjepura! Romantizma!... E merri jetën si përrallë...

Nënë Sadetja rrinte e dëgjonte si e ngrirë. S'po merrte vesh se ç'po ngjiste në shtëpinë e saj. Vërtet,

ai djali që erdhi nga Tirana iu duk i mirë, po këtu bëhej fjalë për zemrën e bijës së vetme. E nëna është gati të vrasë zemrën e saj për zemrën e fëmijës.

— Mirë, veproni sipas kokës suaj! — përfundoi pastaj xha Galoja i nevrikosur. — Por dije, — i drejtua Buqes, — se edhe atë saldatorin tënd s'ke për ta marrë kurrë... Dëgjove? Kurrë!...

Faqet e Buqes u njomën nga dy pika lotë të nxehtë. Nënë Sadetja iu afrua pranë dhe i fërkoj supet, që i dridheshin nga ngashërimi. Në shtëpi kish-te rënë një heshtje e rëndë. Pas pak xha Galoja hapi derën dhe doli jashtë me hapa të nxituar, pa thënë fare se ku do të shkonte.

— Vajzazekat për kusure janë!... — tha nënë Sadetja dhe psherëtiu, pastaj shtoi: — Pa mendohu edhe njëherë, moj bijë... Nuk m'u duk dhe aq i keq, moj xhane... Dhe babai për të mirën tuaj mendon...

— E ç'e mirë është ajo, nënë! — ndërhyri Lekoja. — Se na qenka në Tiranë! Se qenka ekonomist! Dhëndri i preferuar i babait... Po zemra e Buqes? Na rroftë miqësia!... Pse, xhanëm, ç'të keqe ka Dhimitri?! Se është punëtor komunist në pararojë?... Se është nga një familje punëtorësh të ndershëm denbabaden?... Ç'duam më tepër ne, xhanëm... Apo duam profesorët!?...

— Leko!

— Buqe, dëgjo Lekon: Ik... E njoh mirë babanë unë. Ai do të jetë dakord vetëm kur të vish në shtëpi me të.

Nënë Sadetja luajti nga vendi e tronditur. Hapi sytë nga i biri. Këtu po flitej për martesën e së bijës në një mënyrë aspak normale. I biri, Lekoja, po e shtynte për një veprim që i jati s'do t'ia falte kurrë. Ç'po ndodhte kështu me fëmijët e saj?!...

— Mjaft! — i tha Lekos. — Të bukura, mend që po i jep sat motre! Të të dëgjojë babai...

— Le të më dëgjojë, — tha Lekoja i vendosur. — Pse, akoma me kohën e baba Qemos do të rrojmë? Nuk e dëgjoni ç'po bëhet në vendin tonë? Po thyejnë zakone njerëz të lidhur ngushtë me kanune, e jo më ne...

Nëna s'i ktheu përgjigje, u tulat përsëri në vet-vete.

Mbasdite, të dy, vëlla e motër, shkuan në kinema. Kur u kthyen, babanë e gjetën në shtëpi: Pinte duhan pa folur. Përpara kishte një tufë fletore nga të nxënësve, të korrigjuara.

Darkën e hëngrën pa folur. Kur erdhi koha për të fjetur, babai e hodhi përsëri muhabetin te fejesa e Buqes.

— Domethënë, t'u japim përgjigje... — tha ai për ata që kishin ardhur nga Tirana. — Kështu thua ti, Leko?

— Pse më pyet mua, pyet zemrën e Buqes.

— Po dhe atë saldatorin, ja ku po jua them, s'ka për ta marrë...

Xha Galoja kishte nevojë të zgjaste debatin e nisur, të shfrynte atë duf të brendshëm që e mundonte, po as Lekoja e as Buqja nuk ia nganë më tej me llafe. As nënë Sadetja, që rrinte si e ngrirë, gati gjithë ditën.

Kur ranë të flinin, ai i shfryu përsëri Buqes.

— More vesh ti? Kurrë s'ke për ta marrë!...

— Po ç'të keqe ka, baba?... — kuturisi Buqja e druajtur.

— Ç'të keqe ka, ë? Po ç'bëhet me familjen sikur të tërë të vepronin sipas kokës?!

— Unë s'po bëj ndonjë marrëzi... As ndonjë turp nuk po bëj. E dua, baba. Tjetër njeri s'marr, sikur...

— Bukur, besa! Atëherë shkoi që nesër... Po këtë shtëpi s'ke për ta parë më... Buqja e Galos!...

Atë natë të gjithë i zuri gjumi vonë, megjithëse ranë më shpejt se herët e tjera.

Për disa ditë me radhë në shtëpinë e tyre vazhdoi ajo luftë e nisur, po xha Galoja s'luajti që s'luajti nga e tija.

Pas disa ditësh, Buqja iku me Dhimitrin. Thua se ra zija në shtëpinë e xha Galos. Të gjithë rrinin me zemër të vrarë. Edhe Lekos, që në fund të fundit e kuptonte se ndryshe nuk mund të bëhej ajo punë, i vinte keq për motrën e vetme. Gjithnjë kishte menduar për dasmën e saj. Me nderime e të mira, sipas zakonit të dasmave. I vinte keq për gjithçka kishte ngjarë. Për disa ditë që krejt i turbulluar dhe mbyllej në dhomë, duke menduar në heshtje. Nënë Sadetja vinte e vinte nëpër shtëpi na folur, si e ngri-rë. Xha Galoja s'fliste me asnjërin. Në mëngjes ngri-hej herët e shkonte në punë si xhind i shurdhër.

Po ajo zi e tyre nuk shkoi gjatë...

... Kanë kaluar vite që atëherë. Tani Buqja ka ardhur përsëri në derën e babait. Është nënë e një fëmije të bukur 5-vjeçare, e shoqja e njërit prej Heronjve të Punës Socialiste të qytetit të tyre. Tashmë xha Galoja me dhëndrin janë bërë «miq për kokë». Aq shumë e do tani, sa, kur i shkojnë në mend tërë ato fjalë të rënda që pat bërë me Buqen e Lekon, i vjen turp nga vetja.

Edhe djalin e vogël s'ka gjë që e ndan nga nënë-gjyshja. Në kuzhinë ajo e në kuzhinë Tani i vogël, në kopsht ajo e në kopsht ai. Nënëgjyshja gëzohet e bëhet si fëmijë i lumtur nga të mirat. Është gati t'i

plotësojë gjithçka nipit të vogël, po shpesh dëgjon zërin qortues të Lekos për ndonjë gjë që ka të bëjë me formimin e tij si fëmijë.

Kush nuk është i gëzuar në shtëpinë e xhà Galos kur vjen Buqja me Dhimitrin e me Tanin e vogël!... Zemra e gruas së re këndon e lumtur, e kjo lumturi godet me forcë në rremba. Ç'do të donte njeriu më tepër se kaq, kur lumturinë e ka pranë, e ndien në zemër, në tërë qenien?...

E pra, kjo përrallë e bukur nuk ndryshon nga ato të pleqve të qytetit, vetëm se personazhet janë reale, janë njerëzit e dashur të zemrës së saj, me të cilët ajo kalon e lumtur jetën. Kjo përrallë ua kalon të gjithave, edhe atyre të pleqve të apasionuar pas tyre, që e linin me gojëhapur në fëmijërinë e saj.

Gruaja e re mori frymë thellë me një kënaqësi të brendshme. Gishtërinjtë i kishin mbetur mbi një vesh rrushi, s'dihëj që kur. Kishte filluar të vesonte një shi i hollë behari, po ajo s'e vinte re. E kishte tërhequr pas vetes vilari i rrugës me kalldrëm që dukej e zhdukej nëpër lagje. Ku vallë u takua për herë të parë me Dhimitrin?... Ishte verë... Ajo kthehej nga instituti...

— Mama!

Ktheu kokën prapa rrëmbimthi. Ishte Tani i vogël. Pas tij, nënë Sadetja me lugën e gjellës në dorë, duke e ndjekur prapa. Gruaja e re e rroku fort të birin në gjoks dhe e mbajti gjatë...

— Ç'të ka rënë ky nur, moj bijë?... — i tha nënë Sadetja e gëzuar.

Buqja e puthi nënën në faqet e rreshkura. Edhe nëna e puthi.

— Vajzë e nënës! — i tha ajo duke e përkëdhelur me dashuri në llërën e mbushur të dorës. — S'ka si lumturia... Edhe ne na ke bërë të lumtur...

Djali i vogël iu hodh nënëgjyshes në qafë.

Nga kopshti vinin zërat e Lekos e të Dhimitrit, që bënin shaka e punonin me bel rrënjët e pemëve të shkollës pranë tyre.

«BUKUR, MEMO!...»

Makina që vinte nga një fshat i thellë malor ndaloi me rrapëllimë para agjencisë së qytetit dhe prej kabinës doli një plak me gunë të dhirtë e me torbë hedhur krahaqafë në mënyrë të çrregullt.

— Deri këtu, — i tha shoferi dhe e ndihmoi të ulej poshtë. — Më tutje s'shkoj. Po pate nevojë, vij e të shpie unë atje ku e ke punën...

— A, jo, jo... — bëri plaku një shenjë mirënjohjeje me dorën e fortë si shuall. — Shkoj vetë. Të falem nderit, e di rrugën. Shiko hallin tënd ti. Shkoj unë avash-avash. Të falem nderit, djalë!...

Shoferi i ri u përshëndet me të dhe u fut në kabinë të makinës. Pastaj u dëgjua zhurma e motorit që u ndez dhe për pak sekonda makina humbi nëpër mjegullën e dendur të fluturzave të borës.

Plaku mbeti vetëm. Shikoi rreth e rrotull se mos kishte ndonjë që bënte rrugën e tij po ajo ishte fare e qetë. Vendosi të nisej. Kishte jo pak, po nja një orë të mirë, mbasi në atë kohë me borë e me erë udhëtimi vështirësohej. Bora nuk kishte shtruar dhe aq, po ai ruhej se mos shkiste, mbasi ishte shumë ftohtë dhe, sa binte, ngrinte në çast.

Filloi të nervozohej me veten. As vetë s'e kuptonte atë revoltë të brendshme. Të ishte për nja dytri orë më parë, atje në rrugën automobilistike të fshatit, ku priti gati një orë e ca në të ftohtë se mos vinte ndonjë makinë për të zbritur poshtë, hajde de! kishte të drejtë të nervozohej. Po tani ai pati zbritur, bile për mrekulli, duke qenë brenda në kabinë të makinës, ku ishte shumë ngrohtë. Kishte zbritur dhe po të donte kthehej në klub e ngrohej me ndonjë gotë konjak. Po nervozizmi nuk e lëshonte dhe ai s'dinte ç'bënte, hahej me veten e shante opingat e llastikta, të cilat vërtet ishin të trasha e të mira për gurët e maleve, po për borën e rrugëve të asfaltuara të qytetit s'para bënin.

Po ta dinte përse e kishte kërkuar i biri me aq urgjencë, ndofta nuk do ta bënte atë rrugë të gjatë, madje, edhe po ta bënte nuk do të nervozohej me veten. Po i biri e kërkonte poshtë me çdo kusht, se përse, hajde gjeje! Që kishte një hall, ajo kuptohej. Dhe cili është ai prind që merr vesh se fëmija ka nevojë për të dhe nuk merr rrugën për ta ndihmuar? Kështu e kishte punën edhe ky plaku i tregimit tonë me të birin, agronom prej dy vjetësh në fermë të qytetit.

Atë ditë në mëngjes, një që vinte nga qyteti u solli në shtëpi një copë letër të palosur më katërsh që kishte sipër emrin e birit të tyre, Memos, shkruar me nxitim. Plaku e hapi letrën dhe, megjithëse nuk shihte mirë, vuri re se letra ishte shkruar me një shkrim të madh e të keq. Pastaj ia dha së bijës për ta lexuar, gjithmonë me një ndjenjë shqetësimi në zemër. E bija lexoi vetëm kaq: *Kam nevojë për babanë. Të nisët poshtë, sa të jetë e mundur më shpejt.*

— Vazhdo, — tha plaku, — ç'thotë më poshtë?

— Asgjë, — tha e bija, edhe ajo e habitur për çka shkruhej me aq pak fjalë, — me kaq e mbyll.

— S'thotë gjë më tepër?

— Jo...

— Heu! — bëri plaku i shqetësuar në shpirt dhe hapi kutinë e duhanit. — Nuk hapet fare në letër i paudhi... Duhet nisur poshtë.

E shoqja dhe e bija nuk folën. Nuk dinin ç'të thoshin. Që të tre rrinin të heshtur.

— Mirë do të qe të niseshe sot, — i tha pas pak e shoqja plakut. — Kushedi ç'hall mund të ketë...

— Ashtu, vërtet... Mirë do të ishte të nisesha sot, — tha plaku, duke pirë duhan në heshtje. — Po është vështirë për makinë. Urbani ka ndonjë orë që është nisur. Koha është gati për borë. Po të ishte kohë e mirë, hajde se po nisesha në këmbë. Është një djall e gjysmë larg...

Të dyjave, nënë e bijë, megjithëse i jepnin të drejtë për ato që thoshte, zemra ua donte që ai të nisej njëherë. Mbase, kushedi, shkante ndonjë makinë. Edhe vetë plaku në një mëdyshje të tillë ishte ndodhur. S'e nxinte vendi dhe, me të shuar një çibuk, ndezi tjetrin.

— Vërtet, sikur të dal njëherë në xhade, — tha. Bën vaki e shkon ndonjë makinë. E dini që më futi në merak ai shejtan me atë letër?... Së paku të na sqaronte. Ndryshe ishte po ta dinim.

— Mirë qe... — tha e shoqja, e mbledhur në vet-vete me mendimin që e ngacmonte nga brenda, — po, pa hall nuk është...

— Do dal njëherë në rrugë, — vendosi plaku. — Fundja, po nuk shkoi ndonjë makinë, kthehem prapë.

E shoqja dhe e bija i bënë gati torbën e gunën e dhirtë dhe për pak ai u gjend në xhade. Koha ishte e ftohtë. Vesonte një shi i ftohtë, i dendur dhe relievi përreth ishte mbuluar me një mjegull të ftohtë që e shtynte era tutje-tëhu.

«Kohë bore», mendoi plaku dhe ngjeshi fort pas trupit gunën e dhirtë e të rëndë që i varej gjer poshtë kërcirit të këmbës. Dhe vërtet, nuk vonoi shumë e tok me shiun e hollë filluan të përziheshin flokë të mëdhenj bore, që, sapo vinin e dendësoheshin.

Plaku ra poshtë me hapa të mëdhenj dhe zuri vend anës rrugës, nën strehën e një barake të punëtorëve të mirëmbajtjes. U ul në një dërrasë të bërë apostafat si stol nga udhëtarët dhe nxori kutinë e duhanit. Mbushi çibukun dhe e ndezi. Filloi të mendonte në vetmi. Nga goja nxirrte shtëllunga të mëdha tymi, që, sa dilnin, përziheshin me flokët e borës e pikat e shiut. Herë pas here vinte veshin, se mos dëgjonte ndonjë zhurmë makine. Pastaj, përsëri mblidhej në vetvete. Silte lloj-lloj gjërash nëpër mend. Vërtet, ç'ka mund të kishte Memoja, që deri para një jave (herën e fundit që kishte qenë në fshat) nuk e preokuponte asgjë dhe me punë ishte mirë? Përse vallë ta kërkonte me aq ngutje?...

Priti ashtu nja një orë të mirë dhe, po të mos ishte dëgjuar zhurma e një makine që zbriste poshtë malit, ai me siguri do të ishte kthyer në shtëpi, mbase kishin filluar t'i mërdhinin këmbët e ta ngacmonte reumatizmi në këllqe. Mbështolli gunën e dhirtë fort pas supeve dhe doli në anë të xhades. Atje priti goxha, derisa bora që kishte filluar me flokë të dendur e zbardhi krejt supeve. Makina po zbriste shumë avash prej terrenit që kishte filluar të vësh-tirësohej prej kohës së keqe.

Kur makina ra poshtë, ai vuri re se vendet brenda në kabinë ishin të zëna dhe përnjëherësh sytë i vajtën te ngarkesa, sipër në karroceri. Po të ishte ngarkuar me ndonjë gjë kaba, me siguri që shoferi s'do ta merrte dot. Po, me sa dukej, ajo ishte bosh, ose kishte ndonjë ngarkesë që nuk i kalonte superspontet.

«Hipi lart unë, — mendoj plaku, — s'ka ç'më bën të ftohtët me këtë derro gunë të trashë».

Shoferi ndaloi para tij dhe nxori kokën nga kabina. Ishte nga ata të gjeologjisë dhe sipër në karroceri kishte vetëm disa hekurishte, siç dukej nga ato të shpimeve që bëheshin sipër në qafë.

— S'kam vend brenda — i tha shoferi sinqerisht. — Lart është ftohtë, xhaxha. Do të ftohesh, eci shumë avash, se më rrëshqasin gomat...

— Pështillem me gunë unë, — tha plaku baballëkçe dhe tregoi me dorë gunën e trashë. — Mos më lër në rrugë, se ashtu e kam hallin...

Shoferi u mendua një hop, pastaj u kthye nga pasagjerët që kishte brenda në kabinë, një grua e moshuar me një djalë nja 10 vjeç.

— Sikur të ngustohemi pak... T'i bëjmë vend. Djalin le ta mbajë njëri nga ju në duar. Kallkanos sipër në karroceri...

Plaku u fut brenda, duke mbushur kabinën me flokë bore, që filluan të shkrinin sakaq.

Kur zbritën poshtë në qytet, bora kishte shtruar goxha dhe ende vazhdonte të binte me erë të ftohtë. Plaku u nda me shoferin dhe u nis vetëm për në sektorin e fermës, ku punonte i biri, Memoja. Mjegulla e borës e kishte mbuluar rrugën plotësisht. Ecte me mjaft kujdes, duke i ngulur këmbët fort në tokë. Megjithëse koha ishte shumë e ftohtë, kishte filluar të dërsinte. Ai halli i të birit nuk i hiqej nga mendja,

e bënte nervoz. Një mendje i thoshte se mund të kishte bërë ndonjë punë të papëlqyeshme andej dhe, ç'është e vërteta, këtë nuk ia falte. Mendonte kështu, sepse e njihte mirë të birin. Në shumë raste ai nxi-tohej dhe bënte gjëra të papjekura. Këtë gjë plaku e shpjegonte kështu: «Është ca i përkëdhelur. Ky është faji im, në radhë të parë. E kemi djalë të vetëm dhe këtu e kemi shkelur një çikë duke ia lejuar ca te-ka...» Ecte e s'i hiqej nga mendja ky mendim. Po të ishte se e kërkonte për ndonjë prapësi të punës, nuk do të linte gjë pa i thënë.

Ndërkohë, kishte mbërritur pranë sektorit të fermës. Koha kishte filluar të mugej e për pak do të binte mbrëmja. Në lokalim e klubit e në zyrat e administratës ishin ndezur dritat dhe nga xhamat viheshin re mirë siluetat e njerëzve që ende punonin me kokën mbi tavolinë ndërsa nëpër kafene shiheshin shumë pak njerëz.

Plaku u afrua qetë-qetë pranë ndërtesës dhe i pari që takoi ishte një stallier, i cili po dilte nga stallet e lopëve me një krehër kashaisjeje në dorë.

— Tungjatjeta, o shok! — përshëndeti plaku me një farë druajtje dhe iu afrua. Tjetri ndaloi në vend dhe bëri buzën në gaz.

— Si vete? — tha plaku dhe i zgjati dorën e madhe, të rreshkur. Dua t'ju pyes... kam djalin që punon këtu. Nuk e di, në e njihni...

— Si e quajnë?

— Memo.

— O, agronomi! Po si nuk e njoh, e kemi agronom të sektorit tonë. Po ju mos jeni babai gjë?

— Ai jam. A s'bën të ma lajmërosh pak, po deshe? Hë, djalë!...

— Si nuk bën, more xhaxha!... Po hajde njëherë, futemi në klub e pimë nga një kafe, pastaj shkoj dhe e lajmëroj unë Memon.

Plaku nuk kundërshtoi. Iu duk i mirë ai djalë. Kishte ca sjellje prej një njeriu shumë të edukuar. Sa u futën brenda në klub, ai e ndihmoi të hiqte torbën e leshtë nga krahu tok me gunën e rënduar nga të lagëtiti dhe ia dha banakierit për ta varur në dhomën e tharjes.

— Sa të rrimë këtu në klub, thahet pak guna, — tha duke qeshur dhe i hodhi dorën në sup. Që të dy pastaj u ulën në një tavolinë në qoshe të lokalit.
— Në fillim, — vazhdoi stallieri, — të të pyes ç'do të pimë, pastaj llafosemi.

— Nga një kafe, — tha plaku dhe i erdhi mirë që ishte takuar me atë goxha djalë.

— Ti pi dhe një konjak, — i tha stallieri. — Ngrohu pak me të, se je plevitosur në këtë kohë të keqe.

Banakieri, që kishte dëgjuar bisedën e tyre, e bëri shpejt porosinë, pa i thënë njeri. Në fillim pruri konjakun, pastaj shkoi me të shpejtë në banak për të përgatitur kafet.

— S'para e pi këtë të uruar... — tha plaku ciltër.
— Po, ne jse, prishur mos qoftë...

Pas pak banakieri pruri kafet.

— Po hele, hele, ç'e mirë të paska prurë? — pyeti stallieri dhe filloi të rrufiste nga kafja e ngrohtë që lëshonte ayull. — Gjithnjë na ka folur Memoja për ty dhe, të them të drejtën kishim qejf të të takonim njëherë. S'para je dukur këtej nga sektori ynë...

— Epo, duhet të kesh edhe rast, — tha plaku. — Këtë herë e pruri rasti që të vij. Kam ardhur të takoj Memon për një çështje...

Stallieri qeshi me gjithë zemër. Plaku pastaj nxori kutinë e duhanit dhe ndezi një cigare të pleksur qysh më parë.

— Ndize dhe ti një, — i tha stallierit. — Është nga i fshatit. Një çikë i fortë, po i mirë...

— Nuk e pi fare, falemnderit!... — Unë po shkoj të lajmëroj Memon, — tha ai pas pak, pasi kishte mbaruar së piri kafen. — Nuk do të vonohem shumë. Mos do dhe një gotë tjetër?

— A, jo, — tha plaku. — Dhe kjo ishte e tepërt. Nuk para i vë në gojë pijet.

— Si të duash, — i tha stallieri dhe doli me hap të shpejtë. Plaku e ndoqi me vështrim, derisa doli e humbi në mjegullën e dendur të borës. «Deli djalë!», mendoi dhe hodhi dhe çikën e konjakut që kishte gota. Vërtet, njerëz të mirë njeriu has çdo ditë, po ky stallieri kishte një natyrë të çuditshme. E kishte bërë për vete plakun që me takimin e parë. «Duket njeri i mirë», mendoi prapë dhe thithi cigaren që po i shuhej. Pastaj mbështeti plotësisht shpinën në karrige dhe ndjeu një marrje të vogël mendsh. Gota e konjakut e kishte turbulluar ca, po njëkohësisht ndiente se e kishte ngrohur në tërë trupin, duke i dhënë një kënaqësi të brendshme.

— Babai i Memos jeni? — pyeti banakieri me një ton miqësor, duke fshirë ekspresin me një leckë të lagur. — E kemi agronom të zotin Memon!...

Plaku ktheu kokën dhe i buzëqeshi në një mënyrë, që t'i jepte të kuptonte se nuk ishte dhe aq i mirë sa e lavdëronte ai.

— E pse të mos jetë? — i ktheu përgjigje. — S'bën ndonjë gjë të tepërt, veç detyrës.

— E, ashtu, vërtet...

Ndërkohë, në derë u duk një njeri që hyri me të

shpejtë dhe plaku e njohu menjëherë. Ishte stallieri i mbuluar krejt në të bardhë nga bora.

— Nuk është këtu, — tha ai duke iu drejtuar plakut pa u afruar mirë. — S'ka pak që është nisur për ca punë të sektorit në fshatrat përtej lumit. Vështirë se vjen sonte. Me siguri nesër në mëngjes e ke këtu.

Plakut nuk i erdhi mirë. S'ishte fjala për ta takuar, sesa për të marrë vesh se pse e kishte kërkuar.

— Sonte do të flemë këtu, — vazhdoi stallieri dhe zuri vend mirë në karrige. — Hamë darkë bashkë dhe pastaj rregullohemi për të fjetur. Ti fli në krevat të Memos. Është dhomë e ngrohtë, me sobë.

— Mirë... — tha plaku pa qejf, pastaj shtoi: — Nesër a thua kthehet shpejt Memoja?

— Tani, dhe fare shpejt jo, se është ca larg... po në mëngjes do të jetë këtu.

— Dua të nisem herët nesër, prandaj...

— Mirë, mirë, — bëri stallieri dhe i hodhi dorën në sup. — Hajde dalim tani. Marrim një ayull të ngrohtë në dhomën time dhe pastaj vijmë e hamë darkën.

Plaku bëri si i tha ai, u ngrit, ngjeshi gunën e rëndë për trupi dhe doli pas tij. Jashtë ishte errur plotësisht dhe dritat, nën mjegullën e dendur të borës, që binte pa pushim me flokë të mëdhenj, dukeshin si diej të vegjël.

U ngjitën në një palë shkallë të drunjtja dhe pastaj u futën në një korridor të ngushtë. Stallieri kërkoi me hamendje çelësin e dritave dhe sakaq ambienti u ndriçua. Plaku dalloi përpara një goxha korridor të gjatë. Në krah të djathtë e të majtë të tij rradhiteshin pesë-gjashtë dyer të mbyllura me dryna të madhësive të ndryshme.

— Në këtë dhomën këtu banon Memoja, — tha stallieri duke treguar me dorë njëren nga dhomat. — Është bashkë me një shok të tij këtej nga fshatrat e fushës. Po akoma s'paska ardhur dhe ai.

Kur dolën përjashta, bora diçka kishte filluar të pushonte. Atë kohë vunë re se dhoma e Memos ishte hapur.

— Ka ardhur, — tha stallieri dhe shtyu derën. Shoku i Memos po mundahej të ndizte zjarrin me ca ashkla pishe. Sa pa ata të dy, ai u ngrit në këmbë dhe doli te dera.

— O, hajdeni, urdhëroni!..

Plaku vuri re se në atë dhomë nuk kishte kurrfarë rregulli për të qenë dhe s'i erdhi hiç mirë. Kur ishte Memoja sipër në qendër, flinte në dhomë me një punëtor të ri, që ishte shumë i rregullt. Në fakt Memoja kishte nja pesë-gjashtë muaj që ishte transferuar me punë këtu në sektor, po ai asnjëherë nuk kishte ardhur ta shihte. Jo për ndonjë gjë, po nuk i kishte qëlluar rasti të zbriste poshtë. Dhe një herë që kishte zbritur, që taktuar me Memon në qytet dhe nuk kishte pse të binte poshtë në sektor. Sot ishte hera e parë që ai e shikonte dhomën e tij dhe, që në pamje të parë, nuk i pëlqeu hiç ai rregull. Siç dukej edhe shoku që banonte me të s'para ia thoshte për punë shtëpie.

— Ky është babai i Memos, — e paraqiti stallieri. Djali i ri u takua me plakun dhe përsëri u ul në gjuhë të ndizte zjarrin.

— Memoja është me shërbim sonte, — i tha. Nesër vjen.

— E di... — foli plaku ftohtë dhe sytë e tij përsëri u vërtitën rreth e rreth dhomës.

Duke dalë, stallieri i tha djalit të ri: *Job 12?*

— Sonte babai i Memos do të flejë këtu. Ndize një çikë mirë sobën, se është lagur. Po s'pate dru, hajde merr, ca në dhomën time.

Djali i ri pohoi i bindur, dhe ata të dy zbritën poshtë shkallëve të drunjtja.

Në klub njerëzit ishin shtuar. Ata të dy zunë vend në një tavolinë afër banakut dhe hëngrën darkë, me nga një gotë raki. Kur dolën për në dhomë të fjetjes, bora pothuaj kishte pushuar, po frynte një erë e ftohtë brisk. Shoku i Memos kishte dalë t'i priste, sa u kishte ndier hapat.

— Hajde, urdhëroni. — foli ai me një njerëzllëk pakëz të shtirur. — A hëngrët bukë? Ju bëftë mirë!.. Nuk gatujmë hiçgjë. Një avaz dinë këta të kuzhinës sonë: fasule, pilaf... makarona, fasule.

— Nuk gatuanin keq — tha plaku. — Shumë mirë, gatuanin.

Nuk i pëlqeu ai djalë. Mund t'i ishte kthyer me ca të forta, po e përmbajti veten, sepse nuk njihej me të. Vështoi stallierin. Stallieri s'u ndie, po mori gunën e plakut dhe e vari prapa derës. Pastaj, pasi bënë dhe pak muhabet bashkë, ai kërkoi leje për t'u larguar, sepse të nesërmen i duhej të ngrihej he-rët për në punë.

— Shko, djalë, shko, — i tha plaku. — Të falem nderit për të gjitha sa bëre për mua.

Stallieri qeshi në vend që t'i thoshte «ç'është ajo? Asgjë» dhe u nda me të.

— Nesër në mëngjes do të vij të të marr për të pirë kafën bashkë.

— Mirë, — tha plaku i kënaqur. — Rrofsh, more djalë!..

Si doli stallieri, për një çast midis atyre të dyve ra qetësi. Pas pak bisedën e hapi plaku:

— Si ta thonë emrin?

— Asllan... Jemi shokë të ngushtë me Memon.

— E... më thanë. Më tha ai stallieri. Deli djalë m'u duk.

Tjetri s'i ktheu përgjigje. Plaku nxori kutinë e duhanit dhe ndezi çibukun.

— Mos do një të hazërtë? — tha djali dhe futi dorën në xhep. — Janë me tapë...

— Jo, jo. Janë të lehta. — Jam mësuar me duhan vendi. Mos do ti një ta dredhësh?

— Edhe unë s'e vë dot në gojë atë duhan, se më mbyt kolla.

Plaku ndezi çibukun dhe përsëri shikoi dhomën përreth. Atë rremujën e mëparshme diçka ishte munduar ta vintë në vend ai djali, po dukej se ata që të dy nuk ishin shumë të rregullt. Kishte nevojë t'i thoshte ca fjalë, po kushedi si ia merrte. Ndryshe po të ishte Memoja atje.

Muhabeti i tyre vazhdoi fare pak, se, pasi mbaroi çibukun, plaku tha:

— Unë do të bie tani. Më ka lodhur ca rruga.

— Mirë, — tha tjetri, — si të duash. Mos do që të lëmë dritën hapur?

— Jo, jo, filke. Pse të harxhojmë kot. Më trego vetëm çelësin se kushedi ngrihem natën.

Kur ranë nëpër krevate, djali i ri e pyeti:

— Ç'të tha Nasi?

— Cili Nasi? — pyeti plaku i habitur.

— Stallieri, de! Nuk ia mësove emrin?

— Aha... Hiç, muhabet. Ishte djalë me mend.

— E kemi sekretar Partie.

— Ashtu?... Hallall e ka.

— I the gjë për Memon?

Plaku u ngrit në bërryl dhe drejtoi vështrimin në errësirë nga ai. Përse e kishte fjalën? Mos kishte gjë lidhje kjo me hallin e Memos?... Vërtet, ai kishte dashur ta hapte me stallierin atë muhabet, po, mbase atë për të cilën e kërkonte Memoja ai s'duhej ta merrte vesh. Po, me sa kuptoi nga fjalët e këtij djalli, stallieri ishte në dijani të asaj pune.

— Përse, si është puna? — e pyeti me një ankth të brendshëm që mezi e përmbante. — Ç'ka bërë Memoja?

— Jo... asgjë. Unë thashë se e dije...

— Unë s'di asgjë. Mbase për atë punë më ka kërkuar... Vërtet është në hall?

— Hall!... Po tani, varet si ta kuptosh. Hall është dhe ai... E kanë transferuar nga ferma në fshat...

— Heu!...

— Po, po.

— Po në ç'fshat?

— Në fshat të tij, ku tjetër... Për atë punë të ka kërkuar. Memoja më ka thënë se kryetarin e komitetit e ke shok të vjetër të Luftës. Po t'i thuash ti një fjalë, ai e bën menjëherë...

— Ehe!... — bëri plaku dhe lëshoi një psherëtimë të thellë. — Ky na paskësh qenë dhe halli i Memos!...

— Nesër ai do të ta thotë vetë më mirë. Unë thashë se e dije.

— Mirë, djalë, mirë... — tha plaku me një mllef të brendshëm dhe mbështeti kokën në jastëk e nuk foli më asnjë fjalë. U mundua të flinte po gjumi s'po e zinte. Diçka e fortë e shtrëngonte në fytyrë dhe ai e

kuptonte se kishte nevojë të shfrynte. Po kujt t'i shfrynte? Të birin s'e kishte pranë.

«Bukur, Memo!?... — tha me vete. Bukur e ke menduar, për besë! Të vete dhe në komitet, se, mahlum, të pëlqyeka qyteti e s'mund ta lësh dot... Do t'u them për këto firaunllëqet e tua dhe nënës e motrave... Dhe fshatit, që të çoi në shkollë për arat e kooperativës... Bukur, Memo!...»

Ai mlllef i brendshëm e bënte që të ngrihej nga krevati e të dilte jashtë. Po nuk donte që shoku i Memos ta kuptonte se ishte i shqetësuar.

I pihej duhan, po dhe duhan nuk duhej të ndizte, derisa tjetrin ta zinte gjumi mirë. Vetëm kur filloi të gërhiste shoku i Memos, plaku ndërroi krahun që i ishte mpirë e ndezi një çibuk duhan... Tërë natën gati e gdhiu. S'i hiqej nga mendja ajo që i kishte punuar i biri. Çdo gjë mund ta mendonte, por atë, që të mos kishte dëshirë të kthehej e të punonte në fshat, pranë njerëzve të tij, kurrë nuk e kishte shkuar në mend.

«Dhe e ka menduar mirë qerratai! Me kryetarin e komitetit...» I vinte turp nga vetja. E si mund t'i shkonte për gjëra të tilla? E pse? Sepse i biri s'kishte qejf të kthehej për të punuar e jetuar në fshatin e tij. «Turp, Memo!», tha plaku. Ashtu ndaj të gdhiri mezi bëri një dy orë gjumë i shqetësuar.

Të nesërmen herët, sa ra dita, u ngrit e u vesh pa zhurmë dhe doli pa e zgjuar tjetrin, që flinte me një gërhimë të lehtë. Kur doli jashtë, era kishte pshuar disi, po të ftohtët të priste si brisk. Gojën e kishte helm nga duhani dhe kishte nevojë për një kafe të ëmbël. Po klubi s'ishte hapur ende, ishte shumë shpejt. «Shkoj e p' lart në qytet», mendoi dhe u bë

gati të nisej, po pastaj u kujtua se duhej të takohej me stallierin, Nasin, me të cilin kishte lënë fjalë se do të pinin kafe bashkë. Me siguri ai, sa të ngrihej, do ta kërkonte, sipas fjalës. Plaku mbeti në mëdyshje. Ndërkohe ndjeu hapat e dikujt që po afrohej. Ktheu kokën prapa. Ishte një burrë jo fort i ri, mbështjellë me një kapotë të vjetër ushtarake, me jakën të ngritur gjer te veshët. Siç dukej, ishte roja i natës.

— Herët, qenke ngritur, — i tha ai dhe iu afrova:
— E paske zët gjumin...

— A, jo, — tha plaku, pa e pasur mendjen atje,
— po ashtu e kam punën.

— Nuk do ta presësh Memon?

— Do ta pres lart në qytet... Mos harro, po deshe, sa të vijë i thuaj, se e pres lart. Sipër, në komitet i thuaj.

— Për punën e transferimit, ë? — tha roja me një qesëndi të hollë, po plaku s'ia zgjati.

— E, e... për punën e transferimit! — i tha dhe i dha dorën. — Hajde, të jesh mirë! Mos harro, kështu i thuaj Memos...

— Mos ki merak. Rrugë të mbarë.

Roja i dha dhe nja dy porosi për të dalë shkurt në xhaden kryesore, po plaku as që e dëgjoji më. Rrugës shkante si xhindi i shurdhër. Në ndonjë vend i shkiste këmba nga bora e ngrirë dhe ai hahej me veten. Pastaj u kujtua se kishte ikur pa u takuar me stallierin, Nasin. Kushedi ç'do të mendonte. Nejshe, do ta sillte puna e do të takoheshin prapë. Atëherë do t'ia shpjegonte të gjitha. Edhe atë se si kishte shkuar te kryetari i komitetit për punën e Memos... Vërtet do të shkante ta takonte kryetarin për atë punë?... Do të

shkonte, posi! Do të shkonte të bisedonte shtruar me të. Do t'i thoshte se më mirë s'kishte ku shkonte për punën e transferimit të Memos. Edhe ai, atje në fshat e donte. Pastaj do të merrnin njëri-tjetrin për krahu dhe do të pinin nga një kafe të mirë në klub të komitetit. Do të kujtonin shumë gjëra bashkë, si shokë të vjetër të Luftës që ishin. Kur të vinte Memoja, ata do ta prisnin që të dy. Do të ishte vetë babai i tij, shoku i vjetër i kryetarit, që do t'i «komunikonte» transferimin për në fshatin e lindjes, ku e prisnin njerëzit e kooperativës së re malore.

FILLIMI I NJË REPORTAZHI

Unë hyra në lokal dhe ia bëra me dorë banakierit, Cenit, të cilin e njihja prej kohësh.

— Çelësin e hotelit! — i thashë. — Të ndërroj pak rrobat...

— Qenke bërë ujë, — më tha ai dhe, pasi iu afrova, më hodhi dorën në shpatulla. Kapota ime nxirrte avull. — Na çelësin e dhomës sime, — tha Ceni dhe futi dorën në xhepin e vogël të pantallonave. — Shko e thaju në dhomën time, se e ke zjarrin ndezur... Djallo kohë që filloi, mor burrë!

Mora çelësin e dhomës së Cenit dhe dola nga lokali. Vërtet, atje ambienti ishte shumë i ngrohtë dhe për një orë, e jo më shumë, kapota ime e tërë rrobat e trupit, që më qenë bërë qull, do të thaheshin për mrekulli.

Kisha nja dy ditë në atë vend, me shërbim nga ministria, në një stërvitje që bëhej me rezervistët. Me gjithë punët e tjera, për të cilat kisha urdhër, doja të shkruaja dhe një reportazh, për të cilin më kishte dhënë gjithë ato porosi, para se të nisesha, një shoku im redaktor në gazetë. E donte ai një reportazh të goditur, po e doja dhe unë vetë, se, të them të drejtën,

shkrime kisha bërë mjaft për gazetën, e sidomos për sektorin tim në ministri, po reportazhe të tilla, të goditura rrallëherë më kishte dhënë rasti të shkruaja.

Është gjë e bukur të shkruash, aq më tepër ato që i jeton vetë. Stërviçet në pamje të jashtme të japin përshtypjen se gjithçka është uniforme, se ka vetëm stërviçe dhe asgjë më tepër. Po kështu mendon vetëm ndonjë që nuk i njeh nga afër stërviçet, që nuk i ndien ata që lodhën e djersiten në shi e borë për t'i bërë ato sa më afër realitetit të luftës. E pra, në këto stërviçe, për mua, vazhdimisht kishte pasur gjëra interesante që më kishin dhënë rast për reportazhe shumë të bukura.

Po ja, ishte dita e tretë dhe ende s'po vendosja të filloja reportazhin tim, megjithëse bllokun e kisha plot me shënime e emra të ndryshëm, ushtarësh e oficerësh, efektivë e rezervistë.

Në këto e sipër erdhi Ceni me një xhakëtë të vjetër në kokë, të cilën e kishte bërë si llabane për t'u mbrojtur nga shiu. Unë i buzëqesha me faqet e skuqura nga afshi i sobës së ngrohtë.

— Djallo kohë, mor burrë! — ia bëri Ceni dhe fërkoji duart e mëdha mbi sobë, duke marrë frymë shpejt nga të nxituarit. — Po vjen lumi mu si det. Ua hipi fushave tej e tej.

Unë heshta dhe rashë në mendime. Vërtet, shiu s'kishte ndër mend të pushonte. Repartet vazhdonin stërviçjen, njerëzit ishin bërë ujë. Zjarr përjashta s'mund të ndizje dot, se qielli kullonte pa pushim...

Ceni e pa që më trishtoi me ato fjalë dhe më hodhi dorën në sup me shumë njerzillëk.

— Mos u mërzit, — më tha, — Sonte do të flemë këtu bashkë. Në hotel është shumë ftohtë. Pimë dhe

nga një gotë raki për t'u ngrohur. Pas buke, unë merrem me gatimin e mëngjesit, ti bëj atë shkrimin që më the. Më mirë s'ka si bëhet... Tani rri e ngrohu, se unë po dal në banak.

Hodhi xhaketën në kokë e doli. Vërtet më pëlqeu mendimi i tij. Por kur dëgjoja rrapëllimën e ashpër të pikave të shiut të dendur, që i përplaste era me suferinë pas parmakëve të dritares, përsëri më shkonte mendja te njerëzit që stërviteshin. Vërtet atje kishin edhe oficerët e tyre, e darkave vinin e flinin në hotel, po kjo natë s'ishte si gjithë të tjerat... Më vinte ndër mend një shoku im që shkruante tregime. Shpesh më kritikonte që nuk i kisha dhënë ndonjë subjekt interesant nga jeta e ushtrisë. «Po ç'subjekt më të bukur kërkon ti», i drejtohesha me mendjen time, duke menduar se këto do t'ia thoshja sa të takohesha me të. Në stërvitje si këto mund të gjeje me dhjetëra subjekte e jo një. Ai shoku im tregimtar vetë ishte rezervist dhe bënte edhe ai stërvitje të tilla...

U hap përsëri dera dhe unë mendova se hyri pra-pë Ceni, po ishte dikush tjetër, një djalë me uniformë ushtari e një automatik të shkurtër hedhur në krah, e me një kapotë që nuk i kishte mbetur vend pa u lagur. Ai hyri me një buzëqeshje në fytyrë duke kujtuar se do të gjente Cenin, po kur më pa mua, u step pak dhe mbeti një çast te dera me rrobat që i kullonin ujë. Unë u ngrita dhe i bëra vend në karriken time.

— Hajde, — i thashë, — afrohu e hiqi ato rroba. Qenke lagur më keq se unë... Hajde, hajde! Tani vjen dhe Ceni.

Ai hoqi rrobat dhe bëri ashtu si i thashë, vetëm se karriken që i afrova nuk e pranoi. U ul në turrën

e druve që lëshonin avull, dhe afroi trupin fare afër sobës së skuqur flakë.

— Hë, po nga vjen kështu? — nisa unë muhabetin dhe nxora t'i jepja një cigare, po ai ma bëri me dorë se nuk e pinte dhe unë e ndeza vetë me bishtin e tjetrës, që po më digjte gishtërinjtë. — Paske ecur shumë nëpër shi, dukesh nga rrobat.

— Kam ecur e do të eci prapë, — tha. — U ktheva, sa të marr një avull te Ceni. Kam dhe ca punë me të. Sa të mbaroj e do të shkoj te shokët e batalionit. Më presin.

— Nga vije kështu?

— Isha për rikonicion. Jam intendent prapavije. Kontrollova vendin këtu lart në rrëzë të malit. Duan të ndërroj fushimin. Atje ku jemi ne ka rrezik të fryhet lumi e të na marrë çadrat.

— Rezervist?

— Po.

— Me ç'punë merresh?

— Jam përgjegjës stalle në kooperativë.

— Mirë shumë... Po, afroi rrobat, afroi të thahen. S'ka gjë, s'më besdis mua...

Ai buzëqeshi dhe s'më ktheu përgjigje, po bëri ashtu si i thashë. Megjithëse soba bubullonte nga të nxehtit, atij ende i dridheshin buzët nga të ftohtit. I kishte hyrë ujët gjer në mish. Në fillim s'desha ta shtyja më, po s'mu durua dhe i thashë:

— A nuk i heq fare ato rroba dhe rri me këmishë? Je lagur shumë... Hë, se shokë jemi, s'kemi pse të kemi turp nga njëri-tjetri. Në ushtri, ti e di, ushtari ushtarit i jep dhe këmishën e trupit... Hajde, zhvishe, se dhe unë do të të jap një këmishë timen. E kam në çantë të shpinës...

Po, më gjithë këmbënguljen time, ai nuk dëgjoji. Unë e kuptoja mirë pse nuk donte të dëgjonte për atë që i thosha. Sepse unë vija nga ministria dhe isha inspektues në repartin ku stërvitej ai. Pikërisht ndaj dhe s'më vinte mirë, po ai s'kishte ndër mend të bënte ndryshe.

Kur hyri në dhomë. Ceni, përjashta ishte errur plotësisht. Bashkë me të sikur u fut brenda në katorin e ngushtë e të ngrohtë të dhomës së tij të fjetjes vetë suferina. Kur pa që ne ishim bërë dy, tha duke qeshur:

— Besoj, s'është më nevoja t'ju paraqes...

Ne qeshëm të dy dhe i bëmë vend në mes tonë. Ai fërkoj shuplakat e duarve me kënaqësi pranë sobës dhe tha, si për t'i dhënë udhë gjithë muhabetit që do të bënim:

— Ashtu... Që thua ti, shoku shef, — m'u drejtua mua, — ky është kushua im, Nazmiu. Për të tjetrit, besoj se jeni marrë vesh më parë.

— Kushëri yt! — thashë unë me një farë habie dhe i vështrova të dy, njërin pas tjetrit. Vërtet, megjithëse Ceni vinte i mbushur në fytyrë, ndërsa tjetri vinte fare i imët, ata të dy ngjanin shumë. Sidomos t'i vije në kur qeshnin. Që të dyve, u sajohet në faqe një gropë sa një kokërr e vogël bajame.

— Kushëri, kushëri, — vazhdoi Ceni, — po nuk më dëgjon hiç... I kam thënë disa herë: more, po ktheu, ngrohu nga pak këtu... Se ju nuk e dini, është operuar dy herë nga stomaku për ulçer ky. I kanë thënë dhe ata të Degës Ushtarake për ta bërë stërvitjen në një vend tjetër më të lehtë. Po dëgjon ky?... «Jam mësuar me shokët e mi», thotë... Ja, he-
ra e parë që duket sot këtu... Mirë, xhanëm, nuk them

të ikë nga stërvitja e të rrijë këtu në dhomën time, po kur ka mundësi... Pastaj, dhe ata të komandës i kanë thënë vetë, mu në sy tim...

Djali i ri uli kokën dhe qeshi me një mënyrë që tregonte se nuk i vinte hiç mirë nga ato që thoshte kushëriri i tij. Edhe mua nuk më erdhi mirë nga fjalët, e Ceni, megjithatë e dëgjova deri në fund. Pas asaj, ai vazhdoi më tej:

—... E, mirë them... se mos u bë kiameti, se ike ti nga stërvitja dy orë ditën. Të ishte ndryshe, do të thoshja dhe për ndonjë tjetër, se këtu në stërvitje të gjithë tanët i kemi. Po unë them vetëm për ty, se ashtu e ke punën me atë të uruar stomak...

Po Nazmiu ia priti aty për aty, dhe unë vura buzën në gaz.

— Lëre stomakun tim, po fillo ndonjë muhabet tjetër, se unë dhe pak do të rri e do të ngrihem. Erdha të të them se mund të biem ca plaçka për t'i mbajtur këtu në dhomën tënde. Besoj se do të na bësh pak vend. Më porositi gjithë ato herë dhe komandanti,

— T'i biesh, more kusho! — tha me gjithë qejf Ceni. — Kur të duash t'i biesh dhe komandantit m'i ço të fala. Për çdo nevojë që të ketë, të vijë te Ceni. Me ç'të ketë mundësi, kusur s'lë Ceni. Mos domi t'ju strehoj tërë ushtrinë tuaj në fshat?...

Unë e Nazmiu qeshëm me të madhe. Dhe Ceni qeshi bashkë me ne, pastaj u hodh te një dollap afër krevatit të fjetjes. E hapi dhe nxori prej andej një shishe raki kumbulle 20 gradëshe të pahapur.

— Në këtë të ftohtë, — tha Ceni, — kjo 20 gradëshja ta bën zemrën çelik e trupin avull të nxehtë. Ç'i duam fjalët, rakia e kumbullës, mua më pëlqen,

kur zihet mirë, si këtej në këto anët tona. Ja, ta provosh, shoku shef, mban apo s'mban erë...

Ai i hoqi tapën shishes dhe ma afroi te buza. Unë qesha dhe pohova mendimin e tij për rakinë e kumbullës. Atëherë atij iu bë dhe më shumë qejfi dhe ktheu me grykë të shishes një gllënjë të madhe. Pastaj e la shishen mbi tavolinë dhe u ngrit me ngut për të sajuar diçka të çastit për meze. Unë e Nazmiu shikuam njëri-tjetrin në sy. Ai më buzëqeshi, po unë vura re, se atë diçka e mundonte. «Ndoshta stomaku», mendova dhe ç'është e drejta, më erdhi keq, që, në atë moshë, ta mundonte aq keq ajo lloj sëmundje e besdisshme.

— Ç'ke, — i thashë. — Ke dhimbje?

— A, jo... — sikur u përmend nga ndonjë mendim i thellë. — U ngroha mirë tani...

Megjithatë, diçka e mundonte. Atë e tregonte mirë natyra e tij e qetë, e heshtur.

Ceni vazhdonte të përgatiste mezet. Po hapte lehtë me duart e shëndosha një kuti konserve. Pastaj mori shishen e rakisë, mbushi tri gota të mëdha dhe t'ia i vuri secilit përpara, afër pjatave.

— Sallatën, — tha, — e bëra në një pjatë.

Ne u bëmë gati të toknim gotat e rakisë. Po, ndërkohë, nga jashtë u dëgjua një zë i largët dhe pak të ecura të shpejta njerëzish pllajq-plluq në tokën e mbrytur nga shiu i dendur. Ne ulëm gotat në vend dhe dolëm në prag të derës për të dalluar nga vinte zëri, i cili, herë ndihej tamam e herë e merrte era më vete dhe e shuante diku larg në krahun tjetër.

— Rrini ju këtu, — na tha Ceni dhe doli me vrap përjashta me pallton në kokë e me një elektrik dore që çante nëpër errësirë si turjelë e gjatë rrathë-rra-

thë. Pllaq-plluqet e njerëzve të shqetësuar filluan të shtoheshin dhe nga fjalët që mezi na i kapte veshi, kuptonim mirë se diku lumi po bënte përmbytje. Nën dritën e zbehtë të elektrikut të Ceni, që po dilte në krye të fshatit, hynin e dilnin shpejt si në ekran profile njerëzish të ndryshëm, midis të cilëve kishin dhe ushtarë me jakat e kapotave ngritur gjer te veshët. Në krye të fshatit Ceni ndaloi, dhe këtë ne e kuptuam nga drita e dorës që ndriçonte në një pikë pa lëvizur. Gjurrullia e njerëzve pastaj mori në drejtim të buzës së lumit dhe pak nga pak zhurma u shua. Vendin e tyre e zunë përsëri pikat e shiut të dendur, që i përplaste era me forcë nga të donte.

— Mendova se mos kishte hypur lumi në fushim, — thashë unë dhe e ktheva kokën në drejtimin tjetër. — Se për ku po nxitojnë poshtë...

Tjetri s'foli. Kur ktheva kokën në drejtim të tij, vura re se ai po vishej me shpejtësi.

— Prit! — i thashë. — Të vijë dhe Ceni e shkojmë bashkë.

— Jo, ju qëndroni, — më tha dhe hodhi krahëve kapotën që ende nxirrte avull. — Pritni dhe Cenin dhe kalojeni darkën bashkë. Mua më duhet të shkoj. Me siguri fjala është për kopenë e lopëve të kooperativës poshtë në stallë... Mos u largo pa árdhur Ceni...

— Nazmi!

Ai ktheu kokën duke vënë buzën në gaz dhe pastaj humbi në errësirë. Pikat e shiut filluan të rrihnin papushim mbi kapotën e lagur. Unë mbeta në prag të derës në mëdyshje. Doja të vrapoja pas tij, po dhomën s'duhej ta lija vetëm, derisa të vinte Ceni. Po Ceni ende s'po dukej. S'dihej se ku ishte. S'mund ta dalloje dot më nga drita e dorës, sepse

tok me të tijën ishin bashkuar edhe të tjera. Në mëdyshtjen time pikat e shiut binin me rrapëllimë dhe unë po e kuptoja se kishte filluar të më vriste ndër-gjegja. Vërtet ishte kohë e keqe, po në dhomën e Cenit as që e ndieje atë të keqe. Atje ishte ngrohtë, si në verë, gotat e rakisë ishin plot përpara mezeve të thjeshta, po të shijshme për këtë natë të ftohtë kur jashtë frynte e binte për kiamet... E pra, vendi im në atë betejë të natyrës nuk ishte atje në dhomën e ngrohtë të Cenit, po jashtë, ku njerëzit po përplaseshin me shium e dendur e të tërbuar dhe me vërshimin e lumit të fryrë grykë më grykë.

Kur u afrua Ceni me elektrikun në dorë, unë i fola që nga larg. Hodha pelerinën krahëve dhe u treta në mjegullën e dendur të pikave të shiut të ftohtë.

— Prit! — ma bëri Ceni, pa u afruar mirë. — Sa të mbyllim derën dhe dalim bashkë... Merr fenerin, të paktën...

Po unë ndërkohë kisha rënë poshtë në xhade. Nxitoja. Vërtet, rrugën e dalloja me vështirësi, po mundesha të orientohesha nga zhurma e njerëzve, që ende vazhdonin të vraponin për në buzë të lumit, ku ishin stallat e lopëve të kooperativës. Ashtu, i bërë ujë në djersë, më dukej vetja sikur po vrapoja për në luftë dhe trupin kishte filluar të ma pushtonte njëherësh një ndjenjë heroike, që rrallëherë e kisha provuar. Kjo ndjenjë ishte dhe arsyeja që më kujtoi reportazhin për gazetën. S'ka gjë më të bukur, se sa të shkruash për një gjë të jetuar vetë! Duke nxituar, mendoja për fillimin dhe brendinë e tij... Një natë shiu e ftohtë. Një kontrast i fortë: natë e ftohtë — zemra të ngrohta, heroike... Por fillimin dhe brendi-

në e tij më të bukur, ma diktoi fundi i asaj përleshje heroike të atyre njerëzve me vërshimin e tmerrshëm të lumit të fryrë. Në atë luftë të ashpër për të shpëtuar lopët e kooperativës, mbeti përjetë bariu i ri me uniformë ushtari, Nazmiu, me të cilin unë isha njohur para pak orësh në dhomën e Cënit. Ai ishte në qendër të reportazhit tim, frymëzimi më i bukur për shumë gazetarë, profesionist e amatorë, që do të shkruanin për aktin e tij të lartë...

Atë natë u shtua dhe një hero i ri, një ushtar i popullit, i cili do të zbulonte me heroizëm rreshtat e reportazhit tim në atë stërvitje të popullit ushtar të asaj krahine.

... (faint text) ...

... (faint text) ...

... (faint text) ...

... (faint text) ...

... (faint text) ...

... (faint text) ...

... (faint text) ...

ARMIQ TË

Unë dhe motra e vogël, Liza, rrinim në dritarë dhe po shikonim Sheshin e Flëmurit, që nën pikat e shiut të dendur dukej si i mbytur në mjegull. Nëna, me syzet që i vareshin deri në mes të hundës, arnonte një fanellë timen të leshtë dhe herë pas here ngrihej më gjunjë pranë dritares për të shikuar nga rruga, se mos dukej gjë vëllai, që e prisnim të kthehej nga puna. Megjithatë koha e drekës kishte kaluar, pothuaj nja dy-tre orë e avash-avash po afrohej mbremja, Simoni s'po dukej gjekundi.

Muajin e fundit, s'ishte hera e parë që e bënte këtë punë. Nënë e harite merakun më shumë nga mua e Lizën dhe, kur ai vinte në shtëpi, i bënte një mijë e një pyetje, madje dhe e qortonte, ashtu siç di nëna të qortojë kur pas atij merakun takohet me të birin... Po Simoni qeshte dhe i thinte dorën e madhe mbi supin e ngushtë. Nëna gëzohej dhe i dëbhej me fjalë që të preknin, që mbanin përbrenda atë ankthin e zemrës së saj:

— Epo, bëhet merak nëna, o Simo! Bëhet se, si i thonë, nëna më mirë mos qoftë... Pastaj, ti s'flet asnjë fjalë. Sikur ca lajme të liga ka dëgjuar nëna

këto kohët e fundit. Ti thuaja nënës, o Simo, se nëna i mbyll mu këtu, në zemër...

Po Simoni e rrokte në krahë me dashuri, duke qeshur e duke u munduar ta sqaronte se ishte e kotë që e mundonte veten, mbasi me çdo gjë ai ishte në rregull, me punë e me shokë. Nëna, aty për aty bindej, po prapë, sa ikte ai, meraklu e pickonte në tërë qenien si murjele e hidhur.

Simoni ishte vëllai i madh dhe, ngaqë kishte diferencë të madhe moshe me mua e me Lizën, e kishim dhe në vend të babait, që na kishte vdekur kohë më parë. Kur na vdiq babai, Simoni ishte në shkollë. Ai i kishte mbushur 19 vjeç, ndërsa unë e Liza ishim të vegjël, kokë-kokë, unë në klasë të dytë e Liza ende pa filluar shkollën. Sapo Simoni mbaroi shkollën e mesme, babai bëri ç'ishtë e mundur që ta fuste për të vazhduar studimet në Shkollë të Marinës. Ishte një dëshirë e vjetër e babait kjo, që Simoni të bëhej marinar, dhe këtë dëshirë me kohë ai ia kishte futur në gjak Simonit. Atë ditë që na erdhi përgjigjja nga Dega Ushtarake, tok me të drejtën e studimit të Simonit në Shkollë të Marinës, në Vlorë, ne bëmë një darkë. Sa herë e uroi babai Simonin atë natë të gëzuar! Sa herë e ngriti ai gotën e rakisë për dëshirën e tij të vjetër, të cilën po ia çonte në vend i biri...

Pas asaj Simoni filloi shkollën dhe, ç'është e vërteta, me mësimë shkonte shumë mirë. Po babai ynë i dashur nuk arriti ta shikonte të birin oficer të marinës sonë luftarake. Na vdiq babai në një suferinë e në një kiamet dimri, që s'ishte parë e dëgjuar ndonjëherë, siç thoshnin të vjetrit. Atë natë babai ishte rojë në fermë. Kur pa se po mbytej një motopompë

buzë përroit që ishte fryrë grykë më grykë, u hodh ta tërhiqte tëhu, në anë të ujit që vërshente, të pak-tën nja dy-tri metra, sa ta shpëtonte nga mbytja... Po ujët e turbulluar e mori me vete dhe ai s'u pa më. Thirrën e kërkuan shokët e tij nëpër natë, po ai u gjend vetëm të nesërmen, sapo agoi dita...

Ja, kështu na vdiq babai dhe këmbën e tij në shtëpi e zuri Simoni, i cili donte dhe dy vjet akoma që të mbaronte shkollën e të dilte oficer. Që atëherë Simoni filloi të vinte më dendur në shtëpi. Ishte bërë më i menduar e më fjalëpakë nga ç'ishte. Rrinin me nënën duke biseduar me orë të tëra dhe ajo s'ngopej duke ia lëmuar duart e rrobat e bukura të marinës. E tok me të gjitha ato i jepte dhe tërë ato porosi për të ruajtur veten nga ujët.

Gëzimi më i madh yni, e sidomos i nënës, ishte caktimi i Simonit me punë në Vlorë, me të mbaruar shkollën. Atëherë bëme një darkë në shtëpi. Po në atë darkën tonë na mungonte babai, i cili dëshiroi aq shumë ta shikonte Simonin oficer marine dhe nënës i shkau një pikë lot i nxehtë. Simoni e mori nënën në qafë me dashuri dhe ngriti i pari gotën e verës që kishim blerë për atë darkë.

Që atëherë kishin kaluar katër vjet. Simoni ende s'ishte martuar, megjithëse nëna, sa vinte ai në shtëpi, atë muhabet kishte, ngre e ul.

Po kohët e fundit, as nëna s'ia kishte zënë më në gojë punën e martesës. Diçka tjetër kishte filluar ta shqetësonte nënën, e sidomos kur shikonte që Simoni më shumë rrinte në punë, se sa në shtëpi. Kishte dëgjuar dhe ca fjalë të tjera ajo, po mua e Lizës nuk na i tregonte, sado që i luteshim.

— Ç'kini ju? S'është punë për ju,... — na thosh-

te. — Kam hallin e Simos, që e kam në det, pa juve... shkollë, shtëpi... Shikoni mirë ato mësimet tuaja, atë bëni!

Ne heshtim të tulatur pranë sobës së ndezur mirë me dëshirën e madhe për të marrë vesh se çfarë e merakoste nënën. Kishte kohë që diçka e keqe e kishte mbërthyer si darë në zemër dhe s'e linte të qetë.

Kur vinte Simoni, ne strukeshim në ndonjë qoshe për të dëgjuar fshehurazi, se ç'do të bisedonte me nënën, po ai, për atë që mendonte nëna s'nxiirte asnjë gjysmë fjale.

Atë mbasdite, megjithëse po afrohej darka, ai ende s'po dukej. Jashtë shiu nuk kishte të pushuar, saqë kanalet kulluese anës rrugëve ishin fryrë si përrenj e turrëshin me tërsëllimë në vendet që ishin hapur kastile për t'u derdhur.

Nëna mbaroi së arnuari trikon time dhe doli në ballkon prej nga rruga dukej mirë; gjerë e gjatë.

— Do të ftohesh, nënë! — i thashë unë dhe iu afrova pranë. — Ty të ka zënë gjithë ai grip...

— S'më gjen gjë mua, jo! — tha nëna me një nervozizëm të brendshëm. — Shikoni ato mësimet e më lini të qetë...

Unë s'fola më. S'dija ç'ti thosha, s'kisha me se ta qetësoja. Atë e brente merakun përbrenda si grenzë e keqe e Simoni ende s'po dukej. Edhe unë, që kisha hapur një libër për ta lexuar, në fakt kot e mbaja në duar, se mendjen e kisha të vëllai dhe të ankthi i nënës. E kuptoja mirë që ai ankth kishte lidhje me diçka jo të mirë në punën e Simonit atje në marinë. Shumë herë kisha vrarë mendjen për të marrë vesh diçka, madje edhe kisha dëgjuar fshehurazi fjalët e Simonit, se mos kuptoja gjë, po më kot. Nga

goja e Simonit s'delte kollaj fjalë. Ai ashtu e kishte pasur natyrën, tërë jetën, sa e kisha njohur unë, mjერი fjalëpakë, e jo më tani që ndofta bëhej fjalë për ndonjë çështje sekreti të punës së tij.

Liza më pyeste mua e unë pyesja Lizën. E më fund mbeteshim tek ajo, që Simoni ende s'po dukej në rrugë.

Darkën e hëngrëm pa folur fare dhe ramë të flimim, po gjumi s'na zinte. Nëna rrinte pranë zjarrit, që digjej ngadalë, dhe herë pas here lëshonte një psherëtimë të gjatë e të thellë me kokën të dritarja e hapur. Nënër asfaltin e rrugës, përrenjtë e shiut vinin e përplaseshin me rrëmbim, sikur po sillnin qelqe të thyera.

Kur erdhi Simoni, mua e Lizën na kishte zënë gjumi. Sa dëgjuam kërcitjen e dorës, ngritëm kokat nga rrobat nëpër gjumë. Nëna brofi në këmbë dhe u turr për nga dera, pothuaj me vrap. Kur hyri brenda Simoni, sikur hyri vetëm suferina me shiun e dendur. Pelerina e oficerit i kullonte nga ujët. Nëna ia varri pelerinën e lagur në korridor, ndërsa këpucët ia vuri të thaheshin pranë sobës që bubullonte. Simoni u afrua pranë sobës dhe filloi të fërkonte duart e mar-dhura.

— Po ju, akoma s'keni fjetur? — na u drejtua në të dyve duke vënë buzën në gaz. — Është von për ju...

— Të prisnim ty, Simo!

Nëna hyri e doli tri herë nga dhoma. I pruri Simonit çorape të thata e një bluzë të leshtë, që e mbante për të në dhomën e teyme. Fytyra i qeshte si nuse e re, po në atë fytyrë të qeshur vihej re fare mirë dhe një notë qortimi për vëllanë.

— Simo, të keqen,.. — tha ajo, sa u afrua pranë zjarrit, në krah të tij, dhe filloi t'i lëmonte duart e mardhura.

— Kot merakosesh për mua, nënë! — tha Simoni, duke vënë buzën në gaz fare natyrshëm. — Unë jam në detyrë. Ti e njeh detyrën time. Ajo më kërkoi të jem atje, kur është nevoja, ditën e natën.

— Mirë, mirë... — tha nëna dhe luajti nga vendi. — Zhvishu njëherë të të japë nëna një palë ndërresa të tjera, pa pastaj llafosemi. Hajde, hiqe xhaketën, se të është bërë ujë...

— Jo, nënë, jo, — tha Simoni pa e shuar atë buzëqeshjen e zakonshme nga fytyra dhe pas pak shtoi: — Vetëm pak do të rri e do të shkoj prapë në detyrë. Po çorapet dhe fanellën m'i jep... Nuk mund të rri, nënë, se më presin shokët...

— Sonte s'ke ku vete në këtë kiamet...

— Ti e di, nënë, që kjo detyra jonë nuk pyet për asnjë kiamet. Mos ngul këmbë kot. Atje ku është puna, atje duhet të jem dhe unë, me shokët.

Nëna lëshoi një psherëtimë të gjatë dhe vazhdoi përsëri t'i fërkonte duart me një ankth të brendshëm. Unë e Liza, herë shikonim vëllanë e herë nënën. E kuptonim që nëna diçka kërkonte të nxirrte nga Simoni, po ky s'kishte ndër mend të thoshte asnjë fjalë, vetëm se buzëqeshte në mënyrë babaxhane, pa dhënë të kuptuar se në vetvete fshihte ndonjë shqetësim, për të cilin brengosej nëna dhe ne të vegjlit.

— Shko, bir, shko,.. — tha pas pak nëna dhe u ngrit e i pruri pelerinën nga dhoma tjetër. — Të shkosh e ta bësh mirë detyrën që të është ngarkuar.

Po nëna është në merak, se një gjë s'vete mirë atje te ju... Kam kohë që po të pyes, po ti s'e zbërthen gojën t'ia thuash nënës...

Simoni u mendua një hop me vetulla të rru dhura thellë, pastaj tha me zë të ulët e të vrazhdë:

— Po, o nënë, vërtet atje te në diçka s'vete mirë...

Unë e Liza u ngritëm fare nga rrobat dhe ia ngulëm sytë vëllait, që fliste e pinte duhan me shtëllungat të mëdha, të dendura. Edhe nëna mbeti me pelerinën e Simonit në duar si e ngrirë. Pas fjalës së fundit që tha ai, vetëm zjarri i sobës dëgjohej me një gu-gu të shpejtë dhe pikat e shiut që vazhdonin të rrihnin me tërbim tabanin e tokës.

— Ai shqetësimi yt ishte me vend, — vazhdoi Simoni me vështrim të nderur e të shqetësuar nga deriçka e sobës që skuqte flakë. — Dolën armiq ata maskarenj... Duan të na marrin dhe anijet tona e t'i shpien në vend të tyre... Po ne nuk do t'i lëmë të na ikin nga duart. Kollaj e quajnë ata të na grabisin mallin e djersën tonë?... S'tunden anijet tona nga gjiri i Vlorës, se na bëhet haram qumështi juaj, nënë!...

Nëna dëgjonte si e mpirë. Në vështrimin e saj dukej se gjithçka e kishte pasur të qartë që më parë, ndaj dhe kishte kohë që e çukiste pa mëshirë ai ankth i hidhur. Të djegur nga kureshtja, unë e Liza, herë-herë bëheshim gati të pyesnim Simonin, po prapë druanim, pasi sytë e tij tregonin me forcë të madhe se për tjetër gjë i ziente koka e s'kishte ndër mend të zgjaste muhabet me ne, aq më tepër që ishte diçka, që s'na takonte ta merrnim vesh tani për tani. Në ballin e ngushtë plot me flokë të Simonit ki-

shte kërcyer një damar i zi, i trashë si shufër hekur, që ulej e ngrihej me nervozizëm.

— Ja kështu, nënë... — vazhdoi ai dhe hodhi bishitin e cigares në sobë. — Erdha sa për t'u takuar, që të mos bëheshit merak. S'dihet se kur vij tani.

— Merakun nuk ma hoqe, po ma shtove, — tha nëna me zë të dridhur, dhe i lëmoi supet që i avullonin nga lagështia. — Po mirë, o Simo, të shkosh. Do të të presë nëna, çdo natë, derisa të kthehesh...

— Po unë s'vete në luftë, moj nënë!... — tha Simoni, duke qeshur dhe e mori në qafë. — Ç'janë gjithë këto? Ti të flesh e të bësh gjumë, sa mos të të tundë as topi...

— Në mos në luftë, në një detyrë të vështirë.

— Në detyrë, po. Dhe do ta kryej më së miri. S'kanë ç'na bëjnë armiq të kur jemi në krye të detyrës. Nuk ka bir nënë në botë të vërë dorë në anijet tona, nënë!

Simoni doli me pelerinë përmes shiut e neve s'na u hoq nga mendja ajo shprehja e fundit e tij. E pyetëm nënën, e lutëm të na sqaronte, iu betuam se nuk do të tregonim edhe sikur të na falnin gjithë botën, po nëna as na tha gjë e as kishte ndër mend të na thoshte. Ato fjalë të Simonit e shqetësuan atë dhe më tepër...

Vetëm të nesërmen, kur dolëm në rrugë për të shkuar në shkollë, morëm vesh të vërtetën.

Nga tërë ai shi i natës që shkoi, si shenjë kish-te mbetur vetëm asfalti i lagur dhe, vende-vende, gropa me ujë si lera të vockëla. Në qiell kishte ende ca re të holla, po dielli e rrihte tokën mirë. Një majgull e lehtë filloi të ngrihej lart e të mbulonte qytetin si avull i ngrohtë.

Nëpër rrugë njerëzit bisedonin grupe-grupe. Natën që shkoi diçka kishte ndodhur. Këtë e dinim nga biseda e Simonit me nënën, po se çfarë...

Edhe në shkollë njerëzit diskutonin me zjarr. Bile, atë mëngjes, siç na tha mësuesi kujdestar, mësimi do të fillonte një orë me vonesë. Arsyja ishte se atë ditë, në Sheshin e Flamurit do të bëhej një parakalim i madh. Do të parakalonin marinarët tanë. Mua e Lizës na u ngrohën zemrat. Me siguri në atë parakalim do të merrte pjesë dhe Simoni me marinarët e tij.

Po atë që kishte ngjarë ende s'po e merrnim vesh.

Duke zbritur poshtë shkallëve, mësuesi i historisë dhe i marksizmit shfrynë tërë duf:

— Maskarenjtë, tradhtarët!...

— Kush, mësues?

— ?!

— Mësues!

Po mësuesi, me regjistër në dorë, nxitoi korridorit të gjatë me hapa të mëdhenj i nervozuar dhe u fut në sallë të mësuesve. Ndërkohë, prapa veshit dëgjova zërin e shokut tim të bankës, Petritit, që kishte ngrysur vetullat me inat si një i rritur:

— Do ta dish se kush? — tha ai me një ton të fortë e me një farë krenarie që gjithçka e kishte mësuar para meje. — Ta them unë... Hrushovi me ata maskarenjtë e tij. Ata janë armiq!...

— Si, si?!...

— E, ata... Po armiqve të ne u has sharra në gozhdë, vëllaçko... Sovjetikët ikën dhe deshën të merrnin me vete edhe anijet tona të bazës së Vlorës, po

na! Morën të... Pthu!... E tradhtuan marksizëm-leninizmin, të poshtrit...

Unë e Liza ngrimë në vend. Filluam të sillnim nëpër mend bisedën e mbrëmshme të nënës me Simonin. Ja si paska qenë puna! Ky kishte qenë shkakku i ankthit të nënës. Ndaj Simonit i ishte ngritur në ballë ai damari si shufër hekuri...

Tashmë në zemrat tona ishte shuar kurioziteti dhe në vend të tij një ndjenjë tjetër kishte filluar të hidhte rrënjë, ndjenja e urrejtjes kundër atyre që na kishin tradhtuar, që kishin kërkuar të na rrëmbejnë anijet tona të bazës së Vlorës, në të cilat shërbenin Simoni me shokët.

— Po kur kështu, o Petrit? — thashë unë duke u kthyer nga shoku i bankës dhe zemra më hidhej përpjetë me rrëmbim.

— Ehu, — filloi të shpjegonte shoku — ka histori të gjatë kjo punë... Po rëndësi ka që anijeve tona ua morën të keqen. Sot në mëngjes, ende pa u gdhirë çanë ferrën si pula të lagura. Ka net që rrinë marinaret tanë duke ruajtur anijet tona. Ç'pyet... Po më mirë do të na e tregojë mësuesi. Ka shumë për të treguar për ata maskarenjtë...

Unë e Liza vazhdonim të rrinim të hutuar. Kthyem sytë nga deti. Ai shkumëzonte me dallgë si në një luftë të vërtetë me brigjet e sarta shkëmbore.

Nga rruga Vlorë-Skelë pas pak u dëgjuan tingujt e një fanfare, e cila kishte marrë një marsh ushtarak e tok me të përziheshin hapat e fortë të një kolone të gjatë njerëzish të inkuadruar në rresht. S'kaloi asnjë minutë dhe ata u dukën, ashtu duke parakaluar me kokat lart, sikur po shkonin të ekzekutojnë një vendim të marrë bashkërisht. Në krye të

gjithë kolonës ecte një oficer i gjatë me trupin si di-
rek, që në sup mbante flamurin luftarak, një flamur
mëndafshi të kuq gjak, që ia rrihte palët era e vje-
shtës.

Në dolëm në trotuar si një rresht i gjatë i ven-
dosur me dorë. Mësuesi i historisë dhe i marksizmit
ngriti grushtin lart dhe hodhi një parullë me gjithë
forcën e zërit, e cila përnjëherësh u ngrit si një himn
në dhjetëra zëra:

«Parti-Enver, jemi gati kurdoherë»

Brohoritjet tona u jepnin zemër atyre që para-
kalonin. Midis tyre ne dalluam Simonin dhe nga gë-
zimi nuk u përmbajtëm, i folëm në emër. Simoni, në
fakt, na dëgjoi dhe na njohu, po nuk e ktheu kokën.
Vështrimi i tij ishte përpara, tok me të shokëve, i
sigurt e krenar, dhe neve na gëzonte shpirti kur i
shikonim ashtu, sup më sup pranë njëri-tjetrit, si një
vargua i hekurit.

Nëpër rrugën deri te Sheshi i Flamurit, parulla
që hodhi mësuesi ynë dhe parulla të tjera luftarake
ngriheshin gjer në qiell si një betim i përjetshëm.
Ajo tradhti që kishte nxjerrë turinjtë fshehurazi si
kokë gjarpri nga plasa e murit dukej sikur po shke-
lej nga këmbët e popullit manifestues me ashpërsi.
Tok me marinarët, në rresht ishin futur tërë qyteta-
rët e Vlorës. Me tingujt e fanfarës përzihej, në dhje-
tëra e qindra zëra, kënga e popullit. Ai ishte betimi i
tij kundër atyre që ishin zhdukur në detin e pafund,
i cili turfullonte i ngacmuar.

Në dritare e kudo atë ditë ishin shtuar flamujt
e kuq të shqipës, që tregonin për qëndresën e popu-
llit karshi çdo furtune e bllokade.

KËMBA E «BARDHË»

Ai ecte duke pirë duhan nga kutia cigare pas cigareje dhe diç bluante në kokën e zbardhur nga thinjat. Festja i rrinte shtrembër, po ai nuk e kishte mendjen, jo vetëm kaq, por dhe diçka tjetër më e dallueshme tek vetja s'do ta vinte re, ngaqë një ndjenjë e fortë tronditëse i mblidhej në lukth të stomakut e i merrte lart gjoksin e ngjeshur me fanellë leshi.

Kishte vite që nuk e kishte ndier një sëmbim të tillë në ndërgjegje dhe, ashtu duke ecur, i kaptonte shtigjet e përrenjtë si i kotë. Herë-herë pengohej nëpër gurët e gropat e hapura për mbjellje fidanësh nga rinia e shkollës e shfrynte me vete: «Djali të mori! U qorrollepse, Hodo, u bëre si ato mushkat që mezi shpien barrën...»

Sapo kthehej nga mbledhja e këshillit të fshatit. Atje ishin thënë tërë ato gjëra që ai kurrë s'i kishte dëgjuar e s'i kishte shkuar mendja se mund t'i dëgjonte. Po ja, sot kishte marrë vesh diçka të re, që edhe tani që shkonte rrugës nuk e kishte të qartë tamam.

Që mbrëmë e kishin lajmëruar me korrier për

mbledhjen e sotme, ashtu si shumë të tjerë anëtarë të këshillit popullor. «Epo, mendoj plaku, me siguri që do të na kenë ardhur shokë të Partisë nga rrethi për ndonjë çështje dhe ne duhet të jemi atje...» Po kishte dhe diçka më tepër nga sa kishte menduar plaku. Vërtet që kishin ardhur shokë nga të Partisë në rreth, po ata kishin prurë dhe një porosi të re, e cila duhej zbatuar, jo vetëm nga anëtarët e këshillit e komunistët në fshat, po nga të gjithë. Ajo ishte direktivë e Partisë, që duhej shpënë patjetër në vend. Ai që kishte ardhur nga Komiteti fliste duke e lidhur bukur me kohën e luftës dhe punën e madhe të këshillave në atë kohë. Hodos i vinte mirë kur dëgjonte nga goja e tij për ato kohëra lufte të vështira, gjatë së cilës ai kishte qenë po anëtar këshilli. «Mirë, xhanëm, ashtu ishte ajo kohë... po ç'lidhje ka kjo me këtë të sotmen, që ky ende s'po i nxjerr kokën...»

Shoku i Komitetit vazhdoi sa vazhdoi, pastaj, për t'i dhënë bisedës karakter sa më shoqëror, iu afrua Hodos, si një nga më të vjetrit, me të cilin njihej personalisht që në kohën e luftës:

— Si thua ti, xha Hodo, se je më i vjetër në këto punë...

— Ashtu është e s'e luan topi... Po për këtë të sotmen nuk e di ku e ke fjalën, se akoma, më duket mua, s'po i nxjerr kokën.

Shoku i Komitetit qeshi dhe i hodhi dorën në sup.

— Do t'ia nxjerrim dhe kokën, mos u mërzit...

Dhe pas asaj, ai e nxori llafin aty ku duhej. Fshati i tyre, këtej e tutje, do të bënte një ndryshim të madh, i cili kishte lidhje me udhëzimet e kohëve

të fundit të Partisë për kolektivizimin e fshatrave. Pra, fshati i tyre duhej të ngrinte kooperativë bujqësore dhe komunistët e anëtarët e këshillit duhej të jepnin shembullin të parët për këtë gjë. Pastaj duhej të punonin në popull për t'i bindur të gjithë që të regjistroheshin. Po Hodos që në fillim s'i erdhi mirë, ndaj iu kthye shokut të Komitetit:

— Me një fjalë, kjo kooperativë na qenka që të jetojmë bashkë të gjithë; në një shtëpi e në një sofër, në mos gabohem.

Shoku i Komitetit u mendua një hop, para se t'i kthente përgjigje, por Hodoja vazhdoi me të tijën:

— E pamundur. Në një shtëpi e në një sofër!..

— Jo ashtu... — e ndërpreu shoku i Komitetit.
— Jo në një shtëpi e në një sofër, me atë kuptim që e thua ti, po në një ekonomi të përbashkët. Të punojmë kolektivisht, t'i ndajmë prodhimet sipas punës që bën secili...

— Mirë, mirë... vëllezër, vëllezër, po qesja më vete. Kot s'e ka thënë këtë fjalë populli. Kjo është gjë që s'bëhet.

— Pse, xha Hodo!... Mos të nxitohemi e ta themi fjalën shpejt.

— Të bashkojmë gjënë e gjallë e katandinë me të mirë e të liq!?!... Po, a nuk jemi mirë kështu siç jemi, xhanëm!... Ç'të keqe ka? I qofshim falë Partisë që na pruri këto ditë të bardha, me katandi e me të gjitha të mirat! Pse kërkoni të na i prishni?!...

— Ne duam t'i rregullojmë e jo t'i prishim, xha Hodo.

— Ah, jo! Kështu vetëm prishet punë.

— Mos harro, xha Hodo... Në kohë të luftës ne bëmë një betim dhe e shpëmë deri në fund. Atëherë

ne ishim gati të jepnim edhe jetën... ndërsa sot ngurrjmë... i trembemi jetës kolektive në kooperativë.

Hodoja s'foli më, po uli kokën dhe ngrysi vetullat e trasha me rrudha të thella. Një ndjenjë e hidhur e mundonte. Nga njëra anë nuk i vinte aspak mirë që po ngjiste ashtu, të bëheshin kooperativë, nga ana tjetër fjalët e të deleguarit të Komitetit të Partisë, që ai e njihte mirë, i ishin thënë me shumë njerëzillëk, që të vrisnin në shpirt po t'i kundërshtojë. Pra ai nuk ishte në rolin që i takonte, si njeri që kishte hedhur pushkë për këto ditë të bukura që po jetonte tani në pleqëri.

Dëgjoi e dëgjoi dhe mjaft të tjera që i folën, po ai s'u tund nga e tija. Megjithatë e kuptonte se zemra i thoshte ndryshe, të mos shkëputej nga shokët, ashtu siç kishte bërë tërë jetën, megjithëse me halle shumë, të cilat ia kishin bluar kurrizin... I shikonte të gjithë, sidomos sytë e shokut të Komitetit, që nxirrnin në pah çuditërisht një ndjenjë habie për ato që po dëgjonte nga goja e shokut të tij të luftës. Për atë i vinte më shumë keq, se sa për çdo gjë tjetër. Në kokë gjithçka e kishte të turbullt dhe ende s'arrinte të kuptonte, nëse ishte ndjenja e pronës private ajo që e bënte të tillë, apo mosbesimi në rezultatet e krijimit të një ekonomie të vetme kolektive. Kjo e bënte të mos bindej për gjithë ato që ishin thënë në mbledhje të këshillit... Si mund të ndodhte kjo, kur sot, dy vëllezër, që në fund të fundit, janë vëllezër e i ka bërë një nënë, punojnë e nuk i ndajnë fitimet barabar, po gjithësecili sipas shërbimit që i ka bërë tokës?...

Me këto në kokë ai u nda nga shoku i Komitetit dhe shokët e këshillit dhe u nis për në shtëpi, kok-

ulur e me hap të nxituar, me një mendim të papërqëndruar e me një marrje mendsh. Shokut të komitetit i tha «mirë ardhshi», ndërsa të tjerëve u tha: «natën e mirë», pa i dhënë asnjërit dorën.

— Mirë të gjeçim! — i tha shoku i Komitetit duke buzëqeshur sikur të mos kishte bërë tërë ato fjalë pak më parë me të. — Vetëm më shtruar, Hodo!...

Hodoja nuk ktheu përgjigje, po i dha trupit përpara. Ectë si i xhindosur dhe herë-herë, padashur, përpiqte opingat e mëdha nëpër gurët e rrugës. Koka i avullonte nga një mendim i fortë tundues dhe kori i gjinkallave ia bënte për inat me tërë atë zhurmë monotone, tani në të thyer të ditës. Ectë dhe, ngaqë s'ishte në gjendje të mbante përbrenda atë zagu-shi shpirtërore, filloi të fliste me vete tërë duf. Po në fakt nuk dinte kujt i drejtohej: vetes apo atyre shokëve, që e kishin vënë në qendër të bisedës të asaj dite. Arrinte të kuptonte vetëm se u ishte kundërvënë shokëve me këmbëngulje për të mos u krijuar kooperativa e re. Dhe kur ai nuk e kuptonte këtë, ai që ishte edhe anëtarë këshilli e që kishte hedhur pushkë kundër pushtuesve e tradhtarëve për këto ditë, merre me mend pastaj si do të mendojnë disa të tjerë. Po mirë, xhanëm, pse këmbëngulnin ata aq shumë për atë të uruar kooperativë? A s'ishin mirë ashtu? Tani në fshat jetohej për mrekulli. Tokë u kishte dhënë Partia të gjithëve. Gjithkush siguron-te bukën, bukë që s'kishin arritur dot ta siguronin tërë jetën. Të gjitha të mirat i kishin. Përse duhej ai bashkim me tokë e katandi?... Po, dale njëherë, si do të vepronte ai, pa le të tjerat. A thua atë këmbëngulje do ta çonte deri në fund edhe sikur shokët e këshillit ta jepnin fjalën? Edhe sikur shumica e fsha-

tarëve të hynin në kooperativë?... Atëhere? Ku e nxirrte kjo? Do të mbetej Hodoja në bisht të shokëve e të fshatit. Do të mbetej e do të thoshin njerëzia: «Si Hodoja!» Atëherë, ç'mbetej? Të ndahej nga të gjithë e të mbyllej si delja në lëkurë të saj? Keq ishte kështu, për besë!..

Megjithatë, ai s'tundej prapë nga e tija. Edhe vetë s'kuptonte pse ngjiste kështu me të. «Ah, jo more të uruar! Sikur e keni marrë rrëmbyer. Po njerëzit nuk janë bagëti, që të futen në shtrungë me kërrabë...»

Fshiu djersën e ballit, që i pikonte çurg nga balli.

Pas pak në krah të tij ndjeu ca hapa të shpejtura dhe pas saj një zë që e përshëndeti. Ai ia ktheu përshëndetjen pa e pasur mendjen. Filluan të ecnin të dy, njëri pas tjetrit, në rrugën e ngushtë midis monopatit; Hodoja para dhe ai tjetri pas. Rruga për në lagjen e tij kalonte nëpër ca dushqe të prera. Ai u pengua disa herë nëpër cungjet e fshehura në bargin e thatë dhe shau nëpër dhëmbë me mllef. Tjetri, që vinte pas, hidhej me të shpejtë për ta ndihmuar.

— Dëgjova sikur do të bëheshim kooperativë, Hodo! — tha pas pak ai që vinte prapa. — Ç'more vesh ndonjë gjë andej nga këshilli?..

Hodoja s'i ktheu përgjigje. Ktheu kokën dhe e pa me vërejtje e me vetulla të ngrysura. Pështyu në tokë me mërzi. Tjetri e shpoi përsëri:

— Patjetër që ti e ke marrë vesh... Epo, s'të kemi zgjedhur kot anëtar këshilli...

— Ti e paske marrë vesh më mirë nga unë, ç'dashke tjetër akoma?... — «Kooperativë!...», filloi të hahej me veten. Pastaj atij tjetrit: — Sa të rrojme e do

të mësojmë. Sot ma zunë veshët dhe këtë fjalë. Dale dale, se është shpejt akoma. Ke për të dëgjuar dhe të tjerë, pëshpëriti tjetri me zë të ulët.

— E di që do të dëgjoj. Po le të bëjnë çfarë të duan, unë e kam mbushur kokën time.

— E si?

— Si!? S'hyj, dhe vate! Pse, mos jam cjaq të më fusin në shtrungë? Për këtë problem do të vete deri në Komitet të Partisë në rreth.

— Po Komiteti vetë e ka dhënë këtë urdhër, o Hodo...

— S'dihet ajo punë. I njoh mirë ata unë, s'nxi-tohen ata ashtu.

Tjetri mori frymë thellë dhe vazhdoi më tej:

— Kështu kjo puna jonë, Hodo...! Prit, se ka akoma... Kështu është kur dhe një rrjepacak të ngul hostenin në vithe...

— Dreqi të mori! — shau Hodoja para një cingu të prerë mes barit të thatë, në të cilin ishte penguar përsëri. — Pthu! Sikur dhe këta ma bëjnë për inat...

Përsëri filloi të hahej me veten. Po fjalët e atij tjetrit s'u ndien më. As hapat e tij. Siç dukej kishte ndërruar drejtim. Hodoja u kujtua. Ktheu kokën. Vërtet atë s'e kishte prapa. «Ah, rrufjani, — mendoi, — hodhi tërë ato fjalë e më iku. Gjarpri. Teme kula-ku. I njoh mirë bëmat e tua more,!... Lëshoi tërë ato llafe dhe iku.» Filloi të grindej përsëri me veten. «Deshe të më jepje dhe mendtë e tua, more rrufjan. Pse i shava unë ata të këshillit?... Po dhe në i shaj, i shaj se i dua. Ti nuk i shan se i do, po për t'u futur thikën në brinjë... Ma hodhe në fjalë, qen! Ma hodhe e ike! Pse, ç'pandehe ti, more! Po unë për këtë

Parti e për këtë pushtet kam derdhur gjak... Gjak, ore, gjak... Turp, Hodo! Me tërë ato fjalë që lëshova!... Turp, për besë!.. Nga vajti rrufjani? Iku. Prapë do të piqemi, more horr!...»

Vështrimi i tij ishte ngrehur si i shqiponjës. Vetullat e grivëra i ishin shtrënguar dhe më tepër pas rrashtës së ballit të gjerë. Në kokë i përziheshin një vërbull e tërë mendimesh, që e shponin si turjela të hidhura në trup. E kuptonte se s'kishte fare qetësi në vetvete. Atë qetësi ia kishte marrë kjo ditë, e sidomos tërë ato fjalë që kishte bërë me atë kulakun. Si dreqin i lëshoi tërë ato fjalë, ashtu pa kontroll?!... Gabime të tilla ai kurrë s'kishte bërë në jetë, as kur ishte fare i ri e jo tani që i kishte kaluar të pesëdhjetat e jetonte me një karvan fëmijë e nipër. Po armiku kërkon mjegull, kërkon njerëz të pakënaqur për të mbjellë tek ato poshtërsitë e tij si farën e pleshit.

«— Pika që s'të bie!» — qortoi veten me zë të ulët. — «U plake e s'merr vesh se ç'thua. I lëshon fjalët si lopa bajgën. Ngreu e përzihu me shokët, ç'më rri si hu në këmbë?...»

Filloi ta ndiente aq shumë nevojën e shokëve. Donte të takohej me ta sa më parë. I ngjante vetja me një kec, jo në një stan me të tjerët, po i mbyllur në vetvete në një qilar të zi pus. Dikush i afrohet te dera me zërin e shtirur të nënës... si në ato përrallat e vjetra që ia tregonin aq bukur në fëmijëri dhe ai i dëgjonte me kënaqësi i mahnitur... Po ai nuk mund të ishte një kec i tillë, që ta gënjenin aq kollaj me dinakëri me këmbën e «bardhë». Ai ishte anëtar këshilli, njeri që kishte hedhur pushkë kundër këtyre armiqve të pushtetit të popullit, që ishte ga-

ti të hidhej prapë në luftë, po të prekej sado pak pu-
shteti i tij...

Ashtu i turbulluar u kthye nga rruga dhe bëri
tutje nga erdhi, monopati më monopati. Tashmë nuk
nxitonte si më parë, si i xhindosur, po i qetë e i men-
duar. Të gjitha do t'ua thoshte shokëve. Dhe atëherë
do të ndihej i çliruar, si një njeri që i shmanget gre-
minës me fuqinë e krahëve të tij e të njerëzve që e
donin me zemër.

Kur hodhi sytë poshtë përroit që ndante mëha-
llën e tij nga të tjerat, pa se shoku i Komitetit me dy
anëtarë të këshillit, shokë të Hodos, kishin ndaluar
në vend dhe po e prisnin, duke pirë duhan. Siç du-
kej, e kishin parë që nga larg. Hodoja u buzëqeshi që
nga larg i turbulluar. «Erdha», tha zemra e tij, dhe
u hodh poshtë përroit si djalë i ri.

Gjinkallat kishin pushuar korin e tyre të mër-
zitshëm e dielli ishte gati në të hyrë.

ROJA E NATËS

Në faqen e bardhë të murit përballë objektit që qarkohej nga sytë e rojes, filloi të rrëshqasë një hije në rritje e sipër, në fillim pa trajtë, pastaj me konturin e stërmadhuar të një mashkulli me kasketë.

Roja plak u step, mori qëndrim luftarak dhe pa u ndier filloi të tërhiqej për të zënë pozicion të përshtatshëm. Tërhiqej dhe sytë s'i hiqte nga ekranin e bardhë i murit, të cilin e ndante një rrugë e ngushtë këmbësore nga objekti që ai ruante. S'dihej se çfarë mund të ishte kjo hije që afrohej ashtu, avash-avash. Nën trup filloi të ndiejë një tendosje nervash nga pesha e rëndësisë së detyrës luftarake.

Hija lëvizte e shqetësuar nëpër ekranin e murit, ndërsa ai e ndiqte i kujdesshëm përmes shënjestrës së «belçikut» bërë njësh me tokën e lagur nga rënia e shirave. Interesant! Tani ishte natë. Ndonjë që mund të kishte punë me të, s'kishte pse të shfaqej në ekranin e bardhë të atij muri. Ai do të vinte nga rruga dhe do ta kërkonte te dera. Po mund të ishte edhe ndonjë që nuk dinte rrugën dhe mund të ishte futur gabimisht në afërsi të objektit. Kishite të ngjarë të ishte edhe kështu. Sidoqoftë, ja tek

ishite rruga. S'kishte pse të afrohej ashtu, avash-avash, e të shfaqej në ekranin e murit. Rruga ishte e gjerë, dukej mirë. Cilido që shkonte në të, pa ndonjë të keqe, dukej, ndërsa kjo hije, që po shfaqej në ekranin e murit, bënte disa lëvizje të dyshimta.

Roja rrinte barkas, pa lëvizur, dhe vazhdonte të shoqëronte hijen mes shënjestrës. Tendosja sa vinte e i shtohet në trup. Kur përmasat e ekranit s'ishin më në gjendje të përmbanin brenda katrorit këtë stërmadhim dhe shënjestra e rojës shënoi në mes, i panjohuri ndaloi. Dhe roja ndaloi së lëvizuri tytën e pushkës. U dëgjua një kër-kër shkrepseje, pastaj një flakë e vogël. Roja u ngjesh dhe më tepër dhe gati ndaloi frymëmarrjen. Shikonte me sy të hapur jashtë mase veprimet e të panjohurit, qoftë dhe një lëvizje djathtas ose majtas. Pas ndezjes së shkrepsetes roja ndjeu një frymëmarrje të thellë të të panjohurit dhe era e rëndë e duhanit i ngacmoi flegrat e hundës. I panjohuri bënte ndonjë lëvizje të vogël dy-trimetërshe tutje-tëhu dhe përsëri zinte vend në anën veriore të murit me vështrim të shqetësuar në drejtim të qytetit. Prite dikë nga çasti në çast. Ndërsa roja s'lëvizte. Prite të lëvizte hija, megjithëse ndiente ftohje në kofshët e njomura nga lagështia. Pas pak u ndjenë që larg disa hapa ritmike të shpejtuara, që jepnin një tingëllim metalik në asfalt. Roja e harroi të ftohtin e kofshëve. Hodhi vështrimin anej. Hapat s'u ndien më.

«Ra në tokë të butë, mendoi, kush dreqin i merr vesh qëllimet e tyre!»

U shkëput lehtë nga pozicioni dhe zuri vend pas selvisë së madhe, prej ku kishte përpara syve edhe ekranin e bardhë të murit, edhe drejtimin nga u dë-

gjuan tingëllimat metalike të paftave të këpucëve. Shikoi se mos dallonte gjë nëpër errësirë. Pastaj u kthye i shqetësuar nga ekрани i bardhë. Në drejtim të njeriut me kapele filloi të lëvizë një hije tjetër. Ajo, sapo vinte e formonte konturin përkatës.

Rojes s'i rrihej në vend. Rrëshqiti nëpër errësirë, hypi mbi karrocërinë e një makine dhe hodhi vështrimin poshtë. S'pa gjë. Vendosi të hypte majë murit. Duke kapërcyer shkallët e gurta dëgjoi një pëshpëritje të lehtë. Qëndroi në vend dhe mbajti vesh. Pëshpëritja vinte nga ekрани i murit. Ai bëri dhe hapin e fundit mbi shkallë dhe u gjend sipër mbi tarracë. U ul në gjunjë dhe shikoi poshtë. Pas pak tundi kokën i çliruar një copë herë. Ja ç'na qenkish!... Deshi të fliste: «Hyj, të paudhë!», siç e kishte ai zakon, kur shikonte gjëra të tilla, po heshti. I vinte zor ta bënte një gjë të tillë. Nga ana tjetër i vinte për të qeshur. Këta shejtanë e detyruan të bënte gjithë ato manevra? He, firaunë! Ku venë e gjejnë vend, pa!... Don-te t'i shante, ashtu me atë mënyrën e tij babaxhane, që më shumë të ledhatonte, se sa të ofendonte, por po ta bënte këtë, ata me siguri do t'ia shkelnin me vrap, të skuqur nga turpi. Ndërsa ai s'kishte qejf që ata të largoheshin. Ngacmimi i një kujtimi të largët sepse ia bënte aq të dashur këtë pamje që kishte parasysh. Ata të dy pëshpërisnin ëmbël në vesh të njëri-tjetrit si dy zogj pranvere. Këto pëshpëritje të dashura kishin lidhje me tërë qenien e tij. Ashtu, instinktivisht, dora fërkonte butë dorën mbi tytën e «belçikut» mbështetur në qytë mbi tarracën e murit. Ashtu, instinktivisht, filloi të ecë pas një vezullimi të njohur, të largët, të dashur, të paharruar kurrë...

Ai vezullim kishte lidhje me rininë e tij, atje në fshat, kur ruante dhen e dhi, bravare të fshatit...

Atëherë ishte 20 vjeç djalë e gjaku i ndizej ndër rremba, me gjithë hallet e fukarallëkun e kohës...

...— Erdhi çobani nga mali, erdhi çobani! — bër-tisnin fëmijët në rrugën që të çonte në shtëpinë e xha Orhanit. Nasibeja e dëgjoji dhe u fut brenda e skuqur prush në faqet. Zemra filloi t'i godasë gjoksin, sikur kërkonte të dilte përjashta. Një përzierje frike e dëshire i mbliidhej komp në kraharor e i merrte lart me afsh.

— Si i kemi ato pesë vangadhe, Faslli? — pyesnin njerëzia anës së rrugës.

— E, çka, mbahen të shuarat... — përgjigjej bariu duke rregulluar brucin krahëve e duke mbajtur krrabën në dorë.

... O çoban me dhen, me dhi
Nuk pe kurrë dynja me sy...

këndonin kalamantë dhe silleshin rrotull tij me hare.

— Hyj, të paudhë! — qërtonte Faslliu baballëkçe dhe derdhej t'i kapte. — Ku dreqin e mësuar dhe këngën time!...

Pastaj ata i afroheshin dhe përkëdheleshin pas brucit të tij të trashë, që binte erë lyre dhensh. Ai u fërkonte leshrat e shpupurisura nga të bredhurit dhe në fund u ndante me radhë nga dy karamelë që i kishte blerë posaçërisht për ta në dyqan të agait, me të zbritur në fshat.

— Ka njeri në Orhanaj? — pyeti një vajzë e vogël, me të zbritur te shtegu.

— Vetëm Nasibeja — i tha vajza, duke prekur me dorë brucën e bariut. Ai i mbushi dorën me karamelë.

let e fundit që i kishin mbetur dhe u nis poshtë soka-kut. Filloi t'i rrahë zemra. Ajo ishte vetëm. U afrua dhe u fut brenda me ndrojtje. Foli një herë në emër të të zotit të shtëpisë. S'u përgjigj njeri. Foli dhe një herë. Prapë s'iu përgjigj. U habit. Ndofta s'ishte atje. U mat të dilte, me mendimin që të mbyllte dhe derën, meqë ajo mund ta kishte harruar hapur. Po në çast ndjeu nga brenda një shkrehje në vaj. U kthye. E kuptoi se nga vinte ngashërimi. Hodhi vështrimin në errësirë, mbrapa raftit të rrobave.

— Ç'pate moj?... — tha me keqardhje dhe zemra iu ligështua. — Unë s'erdha të të shaj, moj xhane...

Ajo uli duart në gjunjë, e lodhur, e pamundur.

— Ti s'duhet të vish, kur unë jam vetëm, — tha e ngashëryer vajza. — Ç'do të thonë bota... Ku të vete unë pastaj? Ah, jo, s'bëre mirë...

Faslliu s'i ktheu përgjigje. Ishte si në ëndërr, hera e parë që provonte të rrinte përballë vetëm me shoqen e tij të jetës. Ashtu, pranë njëri-tjetrit qëndruan disa minuta bashkë. Vajza s'qante më. Sytë e saj ishin më të qartë se asnjëherë. Pastaj ai e puthi në ballë dhe iku bashkë me imazhin e saj nëpër kujtesë, të zburuar nga miliona yje të ndritshëm, që ai s'i kishte parë asnjëherë deri atëherë në qiellin e verës, në jetën e tij baritore atje në mal. I vinte për të qeshur me këngën e fëmijëve që e shoqëronte rrugëve të fshatit:

O çoban me dhen, me dhi,

Nuk pe kurrë dynja me sy...

...Roja u zgjua si nga një ëndërr e përhumur...

Bariste pas atij vezullimi dhe po ai vezullim i dashur ia lëndonte zemrën. Nasibeja kishte kohë që

e kishte lënë. Vetëm imazhi i saj i sillej nëpër kujtesë me gjithë atë vezullimin e shumëgjyreshëm. Ai imazh zbriste në mendimin e tij sa herë që e ftonte kujtesa, zbriste si një trupore mermeri e bukur, e dashur, duke zgjatur duart në drejtim të tij.

Nasibeja një ditë ishte ndarë për jetë prej tij, duke i lënë peng të dashurisë e të mirëkuptimit të jetës së tyre dy vajzat që përngjanin aq shumë me të ëmën...

Ashtu, instinktivisht fluturonte roja mbas atij vezullimi që i lëndonte zemrën dhe duart fërkonin njëra-tjetrën mbi tytën e ftohtë të «belçikut». Nën këmbë të tij ata të dy pëshpërisnin ngadalë fraza të bukura, të dala nga zemra.

I pihej duhan. Ata të dy po ndërtonin lumturinë, ata duhej të lidhnin themele të forta, prandaj *s'duhej t'i shqetësonte* sadopak. Zbriti, u ul në mes të *shkallëve*, ndezi cigaren pa ua ndarë veshin çuçurimave të tyre, që ngjanin si dy çuçurima harabelësh në stinën e ngrohtë të pranverës. Thithi cigaren me kënaqësi. Nga parku veror i qytetit binin tingujt e orkestrës...

U mësua me ato çuçurima çdo darkë kur njerëzit mblidheshin nëpër shtëpira, bënë ndonjë shëtitje nëpër shetitoren e qytetit, ose pinin birrë në lokalët e ndezura flakë nga dritat shumëgjyreshë. Nëpër kujtesë të tij zbriste çdo natë ai vezullimi i njohur, i brishtë. Dhe kur ata largoheshin, ai ndiente një boshllëk në vetvete. I donte t'i kishte pranë, sepse së bashku me ta do të kishte dhe atë kujtimin e tij. Donte t'u fliste të qëndronin dhe ca akoma, por po ta bënte një gjë të tillë e kishte të qartë se ata

do t'ia shkelnin me vrap, të skuqur nga turpi, dhe s'do të shkelnin më në atë vend...

Kështu u mësua ai me ato çuqurima dhe çdo ditë delte e priste nga posti i tij luftarak. Po një natë s'i pa më të dukeshin. I prit deri vonë, po ata s'erdhën. Nuk e kuptonte as vetë pse ia kërkonte dëgjimi i tij i mprehtë prej rojeje ato çuqurima të dashura. Ato tashmë kishin lidhje me ndjeshmërinë e shpirtit të tij. Edhe netët e tjera që vijuan nuk i dëgjoi më ato çuqurima...

Ç'të kishte ndodhur vallë me ta? Mos ndofta fjalët e këqija të llafazanëve dhe presioni i prindërve të tyre i kishin ndarë nga njëri-tjetri përgjithnjë?... Rojas i rrëqetëj trupi. Do të ishte vetë i pari ai që do t'i shante ata prindër të padenjë mu përpara njerëzve. Do të ishte vetë i pari që do t'i shante dhe do t'i pështynte ata llafazanë mu përpara qytetit... Po ai nuk dinte asgjë për ta, veç ndiente në vetvete një boshllëk, kishte lënë diçka të tij në ato çuqurima ledhatonjëse dhe çdo ditë dilte atje, në majë të murit me beton, se mos shquante në ekranin e murit ato fytyra të njohura e të dashura.

Kështu mbeti ky vegim në mendimin e rojes dhe, bashkë me të, edhe supozimet e ndryshme për fatin e tyre.

Edhe në ditët e tjera që vijuan nuk u dukën më. Nganjëherë roja mundohej të mos i sillte më nëpër mend, por, sado që mundohej, ata përsëri i dilnin përpara. Ishin të dy të mirë, të bukur, si pëllumbat e pranverës që vijnë të ngrenë folenë e që qarkojnë qiellin poshtë e lart, duke sjellë harenë jo vetëm për vete të tyre, por dhe për të tjerë. E pra, këta pëllumba të bukur e të gëzuar rojes s'i hiqeshin nga men-

dja, sado që mundohej të mendonte për diçka tjetër. Dhe kjo, jo vetëm në shërbim gjatë natës në objekt, por dhe gjatë ditës, kur linte punën. Sa herë që dilte me shokët e moshës në ndonjë shetitje të vogël, në treg për të bërë pazarin, mendja i shkonte tek ata të dy. I kërkonte me sy nëpër njerëzit që lëviznin poshtë e lart. Instinktivisht e bënte këtë punë çdo ditë, nga dëshira e madhe për t'i parë. Po t'i shkonte, goftë dhe njërin, do ta ndalonte. Me siguri, atyre do t'u dukej disi e papritur kjo ndalesë e tij, po ai dinte mirë të hynte menjëherë në zemrat e njerëzve, aq më tepër në zemrat e atyre të dyve, që kishte filluar t'i donte si fëmijët e tij, ende pa i njohur nga afër. Po ata s'u panë që s'u panë nëpër rrugët e qytetit edhe në ditët e tjera që vijuan.

«Epo, — mendoj plaku, — kushedi si ka ndodhur me ta...» Ndofta edhe mund të mos kishte rast për t'i takuar më.

Po nuk ndodhi ashtu. Një natë, tek rrinte mbështetur pas selvisë së madhe para parkut, vuri re të rrëshqiste përsëri hija e një njeriu në ekranin e bardhë të murit. Rojen e përshkoi një gudulisje në tërë qenien. Mendja menjëherë i shkoi tek ata të dy. Do t'i linte të bashkoheshin, pastaj do t'u fliste. Ata mund t'ia shkelnin me vrap. E pse ta bënin atë gjë? Ai kishte dëshirë t'u fliste, t'u uronte lumturi. Ata s'ishin kontrabandë. Kontrabandë!... Nëpër tru i rrëshqiti përsëri ai mendimi i asaj nate, kur i pa për herë të parë. Po sikur të mos ishishin ata? Po sikur... Ai ngriti pushkën dhe e vuri në shënjestër hijen që po afrohej. Po shpejt u shkrifërua. Njohu profilin e mbushur të djaloshit me kasketë dhe shtëllungat e mëdha të tymit që shprehnin ankthin e pritjes.

«Erdhët, more shejtanë!», shau në mënyrë baxhane roja me vete dhe në fytyrë i rrëshqiti një fashë e bardhë drite e ekranit të murit, ku kishte filluar të lëvizte dhe hija tjetër. Pa kuptuar u gjend në shkallët e murit të objektit, në postin e tij luftarak? Qielli ishte i mbushur plot me yje. Dhe mendimi i tij vezullonte nga yjet. Mes atyre yjeve kujtesa i sillte atë vezullimin e largët, të dashur.

E pra, pas disa ditësh ai po i ndiente përsëri ato çuqurima. I vinte mirë. Me hapa të vogla, të maturra, pa u ndier u gjend mbi tarracën prej betoni. Kishte vendosur t'u fliste. I dukej sikur këshillonte fëmijët e tij. U ul mbi tarracën e betonit dhe hodhi sytë poshtë. Ata ishin shumë pranë njëri-tjetrit. Si dallonte dot mirë.

«Hej bela, mendoi, sikur s'janë ata të dy...» U përkul mbi kokat e tyre fare pranë. Ajo vajza s'po i vinte parasysh ashtu siç ishte, siç e kishte parë herë të tjera. I kujtohej mirë rojes. Ajo ishte leshra-verdhë, me një gërshet të gjatë deri tek beli. Po ajo... Po për një çast ata të dy u ndanë nga njëri-tjetri. Tani çdo gjë e pa mirë. Kujtesa i sillte parasysh imazhin e asaj vajzës me gërshetin e gjatë deri në mes... U rrëqeth. U vrenjt në fytyrë sikur t'i kishte humbur nga kujtesa ai vezullimi i dashur që kishte lidhje me atë yllin e madh që dilte afër mbrëmjes... Po, jo... Roja buzëqeshi lehtë, duke qortuar veten. Nën dritën e fortë të një makine që ra mbi ta, ai i dalloi mirë sytë e bukur, të mëdhenj të vajzës. Flokët e gjatë i kishte lidhur prapa.

«U plake Faslli!», mendoi roja duke qeshur dhe fërkoji duart i kënaqur, që pas gjithë atyre ditëve, përsëri i kishte pranë vetes ata të dy. Vendosi t'i nda-

lonte, të fliste me ta. Bëri poshtë shkallëve dhe ashtu, pa u ndier, doli në hyrje të objektit. Nën strehën e murit, ata të dy vazhdonin të çuqurisnin fjalë të bukura pranë e pranë njëri-tjetrit. Sa më tepër që u afrohej, aq më shumë i trokiste zemra me një gëzim të brendshëm. Do të qëndronin, vallë? S'kishte përse të mos qëndronin kur t'u tregonte pse donte që t'i takonte. Ai s'po i gjurmonte për t'u folur nga ato llafet fyese, siç bënin ngandonjëherë disa konservatorë të qytetit të tij, të cilët i ngatërronin dashuritë e vërteta e të sinqerta të të rinjve, me ca poshtërsi të ndonjërit, nga shumë të paktët e atij qyteti. Ai s'e ngatërronte dashurinë e tyre të pastër si vesa me ato rrufjanllëqe. S'kishte të krahasuar dashuria e tyre me ato gjëra... Po ata dy të rinj, ku mund ta dinin, se kishte një njeri që mendonte kështu për ta në mënyrë të heshtur për shumë ditë me radhë? Ata nuk e dinin, se dikush kishte ditë që po i vrojtonte. Ndryshe, me siguri që do ta kishin kërkuar dhe do ta kishin takuar rojen e objektit. Vërtet, ata mund të mos vinin, po ta dinin, se dikush po i dëgjonte, po kjo s'kishte të bënte aspak me ato rrufjanllëqet që tregonte ndonjë nga konservatorët e vërsës së tij. Takime të tilla të të rinjve që dashurohen janë të natyrshme, derisa të martohen. Deri atëherë, ata që duhen me zemër, s'mund të rrinë dot pa praninë e njëri-tjetrit. Kështu ndoshta edhe me këta dy të rinj... Po atyre nuk kishte se si t'u shkonte kurrë ndër mend se gjithë ato ditë midis tyre kishin pasur edhe një të tretë, atë plak zemërmirë, që tashmë po afrohej drejt tyre për t'i takuar.

Kur u afrua fare pranë, ai vuri veshin të dëgjonte. Zëri i vajzës i vinte i qartë në vesh.

— Kur erdhe në hekurudhë, Teni, shoqet e shoqët filluan të më ngacmonin. Ç'fat që ke, moj Neta! Ç'djalë të ka rënë për short!... Ndërsa unë ua ktheva: S'është fat, moj shoqeni. Si fat? Po unë e zgjodha vetë...

Tha këto dhe filloi të qeshë e dehur nga lumturia.

— Më avash... — foli djali me një zë të trashë, të ulët. — dëgjojnë njerëzit...

— Punë e madhe! Ne duhemi Teni... Ku ka gjë më të mirë, se dashuria e sinqertë... Sa u gëzova, kur erdhe në aksion, në hekurudhë!...

«Paskan qenë në aksion...» mendoi roja dhe qortoi veten, që kishte menduar aq keq për ta.

«Pëllumbat e bukur të xha Faslliut!...»

Për një çast çuçurimat e tyre nuk u ndien më. «Më diktuan», mendoi dhe i erdhi për të qeshur me vete. Ndaloj dhe luajti paksa nga vendi rripin e pushkës që kishte filluar t'i mpinte supin, ngaqë nuk ishte kujtuar ta luante për disa minuta të tëra. Ndërkohë, në kthesë të rrugës feksën dritat e forta të një makine që ra mbi ta dhe u zbardhi fytyrat. Ata, në çast, diçka thanë në vesh të njëri-tjetrit, pastaj u kapën për dore dhe ranë poshtë rrugës sup më sup të gëzuar. Plaku i ndoqi me sy derisa dolën nën dritat e bardha të neonit të rrugëve të qytetit e u bashkuan me masën e madhe të njerëzve që shetisnin. Plaku përsëri ndjeu një boshllëk në shpirt. Megjithatë, një gëzim i natyrshëm vetvetiu i merrte fytyrën e rreshkur dhe, ashtu, pa e kuptuar as vetë, me hapa të vogla ishte ngjitur përsëri në postin e zakonshëm luftarak, nga ku dukej i gjithë qyteti si në pëllëmbë të dorës.

«S'ka gjë, mendoj dhe mori frymë thellë, me kënaqësi të brendshme, nesër do t'i gjej dhe do t'ua them të gjitha... Edhe në dasmë do ta kini xha Fasllinë, more shejtanë! Edhe këngë do të bëjë xha Faslliu për ju, për besë!...»

Hodhi sytë tej nga rruga që kalonte pranë objektit. Ekрани i murit të bardhë rrinte përballë tij si një dëshmitar i singertë për shumë dashuri të pas-tra e të bukura të mjaft të rinjve të atij qyteti punëtorësh. Tok me të edhe vezullimi i atij yllit të zjarrtë, të madh sa një kokërr pjeshke, që e mbante pezull shpirtin e pastër e të ndershëm të rojes së objektit.

T I F O Z I

Tifozët ishin të çuditshëm atë pasdite. Ishin mbledhur rreth këndit sportiv të repartit gati një orë para fillimit të ndeshjes. Do të luanin dy skuadrat pretenduese për vend të parë në njësi.

Të gjithë diskutonin në grupe, si e si ta bënin sa më të denjë skuadrën e tyre. Secili mendohej të krijonte epërsi sa më shumë karshi kundërshtarit, duke i përmendur skuadrës së tij mjaft cilësi të larta përgatitore, taktike e teknike, deri dhe tek mënyra e të lëvizurit në fushë të lojtarëve të veçantë. Kështu skuadra e tij bëhej një skuadër që pa frikë mund të matej edhe me skuadrën përfaqësuese të rrethit. Po kjo epërsi balancohej shpejt e ndofta dhe ulej nën nivelin e së parës, kur nga mesi i grupit tjetër ngrihej ndonjë edhe më entuziazt dhe mendohej të bindte shokët me shpjegimet e tij, sikur të ishte një trainer i vërtetë, që njihte edhe marifetet më të vogla të futbollit.

Po pas pak diskutimet u ndërprejnë, se filloi loja. Secili filloi të ndjekë lëvizjet e lojtarëve në fushë me një kënaqësi të brendshme. Kur ndonjëra nga skuadrat krijonte ndonjë rast të volitshëm shënimi,

rrethi i uniformave të blerta buçiste, ndërsa lojtarët, sikur t'i shtynte kurajoja e tifozëve të tyre, ndiqnin më me shpejtësi topin në fushë, të mbuluar ujë në djersë, duke u munduar për të gjetur rrugën e avantazhit. Po goli, siç shihej, do të dukej një çikë me vështirësi, mbasi të dy skuadrat, pak a shumë bënë një lojë të balancuar.

Për një moment rrethi i tifozave buçiti përsëri. Ishte dukur një rast shënimi për gol.

— Shpëtuam për qime! — tha një ushtar dhe fërkoj duart me kënaqësi.

— Ç'na bëre, Aleko! — thirri tjetri prapa tij, i cili rrinte afër zonës ku luante lojtari me numër 11, që quhej Aleko.

— Alekoja! — ironizoi tjetri — «ylli» juaj!... Mos i vur faj, s'është ai për lojë kolektive...

Tjetri s'pati kohë t'i kthente përgjigje, se një tjetër rast shënimi ishte dukur përsëri. Po përsëri aksioni i lojtarit me emrin Aleko kishte dështuar. Tifozit të Alekos i ranë nga sjetulla dy libra të blera rishitas.

— S'qenke në vete sot! — tha i dëshpëruar. — S'i le njëherë ato të shkreta teka të tuat...

— «Ylli juaj! — qesëndisi «kundërshtari» në krah të tij dhe i zgjati librat që i kishin rënë në tokë.

— Të faleminderit! — tha tifozit i Alekos pa e kthyer kokën.

— Përfundimin e lojës e kam të qartë si buka që ha... — ngacmoi përsëri «kundërshtari». — Me Alekon s'bën gol skuadra juaj...

— Dy vezë që përpiqen, njëra do të thyhet, — ia ktheu tjetri i qetë. Ndërkohë, një thirrje tjetër e fortë e përshkoi fushën.

— Aleko, Aleko!...

Tifozi i Alekos bëri një hap përpara me ngulm, sikur kërkonte t'i jepte shtytje lojtarit të nxitonte dhe ca drejt portës së kundërshtarit... Por...

— Mos triblo më! — thirri me ankth. — Centroja Nikos... Ah...

— «S'do kasollja miell»... — ngacmoi «kundërshtari» dhe e vështroi me bisht të syrit, po tjetri nuk reagoi. Një nervozizëm po i përshkonte tërë qënien e tij, po nuk donte të shfaqej. Ishte i treti gol që mund të ishte shënuar, por asnjë nuk ishte shënuar. Dhe kjo, kuptohej, për faj të Alekos, që kërkonte të luan-te vetëm për vetëm.

Kur i kaloi pranë, pas aksionit, tifozit të tij nuk iu durua, i foli:

— Po mos, bre Aleko, mendo për skuadrën...

Alekoja e dëgjoi, e njohu zërin e tij. Iu kthye dy tri metra larg vijës anësore:

— Punë për mua!... Mos fut hundët atje ku s'merr vesh. Shiko, tharto trutë me ato librat e tua!...

U dëgjua zëri qortues i trainerit dhe ai u fut me hapa të nervozuara në lojë, në mesin e fushës.

— Ky është «ylli» juaj, ë? — ngacmoi përsëri «kundërshtari», po ai përsëri s'i ktheu përgjigje. Po tjetri vazhdoi më tej: — Tifoz i tij unë s'dua të jem, sikur edhe me kombëtaren të luajë...

— Epo, njeriu dhe nxehet... Kur nxehet njeriu kurrë s'thotë të vërtetën...

— Qenke «partizan» i tmerrshëm i Alekos...

Po biseda përsëri u ndërpre shpejt, sepse rrethi i uniformave të blerta buçiti nga një entuziazëm i fuqishëm... Tifozi i Alekos uli kokën i dëshpëruar. Që prapa tij «kundërshtari» hidhej përpjetë nga gë-

zimi i papërmbajtur. Ai deshi t'i kthehej. Iu ngritën nervat. Po pse ta bënte atë punë? Në fund të fundit, ai kishte të drejtën e tij të gëzonte. Skuadra e tij ishte shumë afër titullit kampione në njësi... Mendja nuk i hiqej nga Alekoja. Ai ishte shkaktari kryesor për humbjen e skuadrës së tyre.

Nëpër mend filloi të sjellë disa pamje të largëta, ca vite të shkuara. Mbi këto pamje i vinte ndër mend Alekoja i vogël, «ylli» 15-vjeçar, me një palë tuta sporti të kuqe në qytetin e lindjes, në formacion loje, duke avancuar me top përpara, vetëm për vetëm. Dhe pas pak... gol! Mbas golit — duartrokitje. Mbi atë ovacion të sportdashësve binte vështrimi i prerë, i pakënaqur i trainerit të Alekos. Vështrimi i tij shprehte të kundërtën e gëzimit të golit. Edhe ai gëzonte për golin e avantazhit të shënuar prej Alekos, por diku gjetkë e kishte hallin. Ai vështrim i menduar hetonte të gjithë dinamikën e lojës, binte mbi lojtarët e tjerë të skuadrës, që shpejtonin prapa dhe në krah të Alekos për të marrë ndonjë top prej tij dhe, si përfundim, ishin të detyruar ta përçafonin në mes të fushës, sepse aksioni i tij individual ishte kurorëzuar me sukses, me gol—gëzimi më i madh i skuadrës. Po vështrimi i trainerit kishte tjetër kuptim. Ky lloj të luajturi individual e çonte Alekon tek ajo, që kurrë të mos bëhej lojtar i mirë, që kurrë të mos mësohej të bënte lojë kolektive. Ky shkëlqim i çastit ishte vetëm i çastit... Ndaj binte i prerë e kuptimplotë vështrimi i trainerit mbi të edhe pse goli i shënuar mund ta çonte skuadrën në fitore...

Tifozit të Alekos i vinin në mendje këto pamje dhe ndiente një keqardhje për skuadrën e nënrepartit të tij.

Dikur ai kishte luajtur bashkë futboll në një skuadër me Alekon, bile në një formacion loje. Kur ishin në fitim, futej ai në lojën e dytë, në vend të Alekos. Alekoja ia lëshonte vendin, duke qeshur dhe i thoshte me një zë prej të rrituri:

— Hajde, Fate vëllai, u lodha unë! Shkrifu një pikë, të shkretën! Hap sytë, mos më turpëro vendin në formacion...

Fatja dëgjonte me vëmendje këshillat e tij dhe pastaj futej në lojë. Alekoja qeshte i kënaqur dhe hidhte krahëve pallton e madhe për t'i pirë djersën. Pastaj hypte në majë të një muri dhe ndiqte lojën, duke u dhënë sqarime tifozëve rreth ndeshjes më të vështirë të kampionatit të të rinjve, që do të zhvillohej javës tjetër midis skuadrës së tyre dhe asaj të «Labinotit». Mbi atë mur gjente rastin të qortonte me fjalë jo të këndshme zëvendësuesin e tij në lojë, kur ky i fundit dështonte në ndonjë aksion në fushë.

— Ah, po ti je esëll, more Fate! S'mjafton vetëm dëshira për të luajtur futboll...

Fatja e dëgjonte me vëmendje dhe mendohej të vepronte siç e këshillonte zëri i trainerit dhe jo Alekoja. Ndaj, kur vinte puna, traineri më shumë lavdëronte lojën e Fates, se sa të Alekos, megjithëse Fatja nuk ishte në lartësinë e Alekos. Sa i pëlqente loja kolektive e Fates, nuk i pëlqente kurrë loja e Alekos. Edhe kur fusha vuante për ndonjë aksion individual... Sidoqoftë, në vend të trainerit i bërtiste Alekoja. Fatja mendohej ta bindte se nuk e kishte mirë me ato këshillat e tij, megjithatë, kurrë s'donte të prishej me shokun e fëmijërisë, të cilin, ç'është e vërteta, e donte, se ishin rritur bashkë.

Fatja i kujtonte të gjitha këto. Tani ai s'luante më futboll. Ishte vetëm tifoz i skuadrës së nënrepartit të tij dhe i Alekos, i cili po e tepëronte përsëri me tekat e tij në fushë, për të bërë gol vetëm për vetëm. Ngacmimet e tifozëve të skuadrës tjetër e sëmbonin në zemër, sidomos kur i zinin në gojë Alekon.

— Një me zero, Fate, të thashë... Kam parandjenjë të çuditshme...

«Kundërshtari» vazhdonte me të tijën, po Fatja s'kishte ndër mend të zemërohej me të.

— Shumë mirë, u lumtë!... — i tha dhe shtrëngoi fort librat nën sqetull.

«Kundërshtari» i hodhi dorën në sup me ngrohtësi.

— Shok fëmijërie e ke Alekon? — i tha.

— Po.

— Nuk veproji mirë, u tregua i dobët. Nuk i fli-tet një shoku si ti në atë mënyrë...

— Epo, lojë është... Nxehet njeriu në lojë, Xhipe...

— E kuptoj, ti e ke shok...

Fatja nuk foli. Ndërkohë arbitri sinjalizoi mbarimin e lojës. Ai ngjeshi librat nën sqetull dhe u nis me hap të ngadaltë për në mes të fushës. Të tjerët nxitonin të arrinin të parët në hyrje të këndit sportiv për të pritur lojtarët që po dilnin nga fusha. Tifozët ishin shpërndarë nëpër fushë dhe fituesit përgëzonin lojtarët e tyre, duke thirrur në kor të përbashkët. Fatja arriti në krye të fushës dhe i bëri shenjë një ushtari shtatlartë para tij që t'i linte të lirë vështrimin përpara. Lojtarët e të dy skuadrave po vinin drejt tyre të mbuluar në djersë. Ndonjëri mbante në dorë një tufë me lule, ose ndonjë pako të vogël për-

gatitur si dhuratë nga tifozët për fitoren e arritur. Në skuadrën e tij, Alekoja vinte i fundit. Në dorë mban-te fanellën ujë në djersë. Ai diçka po fjalote me zë të ulët me njërin nga lojtarët e skuadrës, Nikon, pa e ngritur kokën nga toka. Nikoja diç i diktonte i revoltuar, ndërsa fytyra e Alekos shprehte kundër-shtim. Fates i vinte keq. Sikur ishte brenda në shpir-tin e shokut. E kuptonte natyrën e tij... Tundi kokën me keqardhje... Ende s'po e kuptonte, se për faj të tij kishte humbur skuadra e tyre?

Kishte dalë ta priste pas mbarimit të lojës. Sa herë e kishte pritur kështu! Edhe pas fitoreve, edhe pas humbjeve. Çdo herë që dilte nga fusha, pas mba-rimit të lojës, kur skuadra fitonte, ai e pyeste Faten me kënaqësi për përsosmërinë e aksioneve të tij in-dividuale. Po Fatja gjithnjë i thoshte të vërtetën:

- Sot më keq se herët e tjera, i dashur Aleko!
- Pse?
- Sepse tekat personale i ngrite në një kuotë më të lartë...
- Po duhen, more Fate! Ndryshe mund të ki-shim barazuar. Bile, edhe mund të kishim humbur...
- Më mirë. Për ty do të ishte një mësim i mirë.
- Fate!
- Ti Aleko, me lojën tënde i detyron të gjithë të luajnë për ty.
- Eja, shejtan! Qenke në formë sot... — Aleko-ja i hidhte krahun për ta mbyllur atë muhabet dhe shkonin tutje bashkë. Po Fatja s'e linte përgjysmë atë që kishte nisur...

Kur skuadra humbiste, atëherë i pari fliste Fat-ja.

- Më lër rehat! — ia kthente Alekoja.

— E pe që fajet ishin të tuat? Më mirë që humbëm.

— Si! Turp Fate! Ç'janë këto, mos më ngri nervat.

Atëherë Fatja i hidhte krahun dhe shkonin bashkë për në shtëpi.

— Ik, ore djall! — i kthehej Alekoja rrugës. — Ti je njeri i çuditshëm... Megjithatë unë të kam shok dhe t'i fal...

Fatja qeshte dhe nuk e zgjaste më tej. Pastaj e ftonte të pinin nga një aranzhatë tek Frosina, shitësja e klubit sportiv. Përpara gotës së aranzhatës sillleshin lloj-lloj bisedash. Po Fatja përsëri, vinte nga vinte, dhe llafin e dridhte tek humbja e ndeshjes dhe mësimi që duhej të merrte shoku i tij nga ajo humbje.

Nganjëherë edhe zemëroheshin me njëri-tjetrin. Po të nesërmen, para fillimit të praktikës, Fatja dilte dhe e priste në pistë të fushës me dy aranzhata në dorë, ose me ndonjë pako biskota. Alekoja buzëqeshte që nga larg...

Edhe sot kishte dalë ta priste. I vinte keq për të, kur e shikonte që nuk ishte dot në gjendje të pranonte kritikën që po i bënte Nikoja, po shtrembëronte fytyrën me bezdi. Ata vinin që të dy në fund të skuadrës.

— Ja dhe fundi i kampionatit!... — tha dikush prapa veshëve të tij, po Fatja s'ia vuri veshin. Nxitoi për tek Alekoja.

— Niko! — thirri që nga larg. Nikoja nxitoi hapat dhe iu afrova.

— Merre këtë, — i tha Fatja — ndajeni me Alekon.

Nikoja mori nga dora e tij një letër të mbështjellë shuk. Alekoja, që e kishte parë veprimin e tij, deshi ti fliste, po ai ndërkohë kishte rënë poshtë pezulit të gjelbëruar të fushës së sportit, duke biseduar me «kundërshtarin» krah për krah.

— Ç'të dha?... — i tha Alekoja Nikos.

— Dy çamçakize pështjellë në një letër... —

— Hej, drejt Fate!...

— Qëpari s'veprove mirë... S'i flitet ashtu shokut. Një shok si Fatja...

— Pse, e dëgjove ti?

— ?...

— Vazhdimisht kështu më ka pritur pas ndeshjeve. Ka luajtur dhe ai dikur me mua...

— Pse e la?

— S'jepte dot. Ishte i ngathët. Më zëvendësonte mua në ndonjë ndeshje.

— Dhe kur hynte në fushë, ma merr mendja, u bindej urdhërave të tua...

— Ahu dhe ti!...

Rreth e rreth tifozët bisedonin të shpërndarë në grupe.

— Ç'na bëre, Aleko! — tha me zë të lartë një tifoz që u gjend deri atje në vrap për t'ia thënë këto fjalë. Alekoja s'i ktheu përgjigje. Shtrembëroi fytyrën i bezdisur.

— Shkojmë, — i tha Nikos — pse ndalove?

— Përgjigjju shokut! — nguli këmbë tjetri. — Është fjala për fitoren e skuadrës sonë...

— Ç'të bëhesha, reaktiv! Prapë ta fillojmë këtë avaz?

— Ai tani sa ka filluar, Aleko...

— Ç'paske oreks të madh...

Alekoja hodhi fanellën në sup dhe u nis tutje.
— Mos harro, — tha Nikoja pa e ndjekur prapa.
— Na pret Fatja të dyve në lulishte...

Tjetri ndaloi në vend. Përtypi çamçakizin i menduar. Nikoja iu afrua dhe i hodhi dorën në sup, duke e parë në sy në mënyrë qortuese.

— Dreq, Fate!... — tha Alekoja dhe uli kokën. Shok i mirë Fatja, Niko...

Ata ranë që të dy krah për krah poshtë fushës për në lulishte. Tifozët ende vazhdonin të komentonin rreth ndeshjes. Të dy futbollistët i dëgjonin me vëmendje pa u ndier.

Përtej në lulishte Fatja me «kundërshtarët» tregonin, shumë pranë njëri-tjetrit, duke vënë buzën në gaz.

PASQYRA E LËNDËS

	Faqe
Rrëfimi i nënës	3
Mustë Bilbili	24
Shpata e Pal Maneshit	35
Nizamët	44
Rruga e burrave	51
Dashuri	59
Lumturia	70
«Bukur Memo!...»	83
Fillimi i një reportazhi	99
Armiqtë	109
Këmba e «bardhë»	120
Roja e natës	129
Tifozi	141